

Προλεγόμενα για μία νέα κριτική έκδοση του μαρτυρίου τῆς Ἀγίας Μαρίνας

(BHG 1165-1167c)

Νικόλαος Καλβιάϊνεν

31/8/2015

*(ἀναθεωρήθηκε 23/11/2015,
διορθώθηκε 8/12/2015)*

Διπλωματική εργασία

Τμήμα Φιλολογίας, Α΄ κύκλος μεταπτυχιακῶν σπουδῶν,
κατεύθυνση Βυζαντινῆς Φιλολογίας

Ἐποπτεῖον μέλος ΔΕΠ: Μαρίνα Δετοράκη

*Στην Γιωργούλα μου
γιατί πάντα πιστεύει σέ μένα
άκόμη και όταν ἐγὼ δὲν πιστεύω.*

*Καὶ στὸν Ἰωάννη ὁ ὁποῖος
ἐπίσης πίστευε πάντα σέ μένα ἀλλὰ
ἔφυγε πρὶν προλάβω νὰ τὸν εὐχαριστήσω.*

Χάριν οἶδα μεγίστην.

Πίνακας περιεχομένων

1. Είσαγωγή.....	4
2. Τὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίας 7	7
2.1 Περιεχόμενο καὶ δομὴ	7
2.2 Ἱστορικότητα καὶ χρονολόγηση	13
3. Ἡ παράδοση τοῦ μαρτυρίου	17
3.1 Ἡ ἐκδοχὴ « <i>Τῆς ἀναστάσεως...</i> » ἤτοι ἡ ομάδα <i>BHG 1165-1167c</i>	17
3.2 Οἱ μεταγενέστερες διασκευές	19
3.3 Ἡ λατινικὴ παράδοση.....	21
4. Τὰ χειρόγραφα τῆς ομάδας « <i>Τῆς ἀναστάσεως...</i> »	23
5. Ἀξιολόγηση τῆς editionis primae τοῦ H. Usener (1886).....	31
6. Συγκριτικὴ ἀνάλυση ἐπιλεγμένου ἀποσπάσματος τοῦ κειμένου τῆς ἔκδοσης Usener (χφφ. AB) καὶ τῶν χφφ. SFY: ἡ ἀνάκριση τοῦ δαίμονα	38
6.1 Μέθοδος ἀνάλυσης	38
6.2 Παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τὰ χειρόγραφα.....	38
6.3 Σύγκριση Usener - S - F	39
6.3.1 Γενικὲς παρατηρήσεις	39
6.3.2 Οἱ δαίμονες φυλακισμένοι στὰ χάλκινα πιθάρια	51
6.3.3 Οἱ ἑξακόσιοι τοῦ Βεελζεβούλ	58
6.3.4 Ἡ γέννηση τῶν δαιμόνων καὶ τὸ ὄνομα Σαταναήλ	60
6.4 Σύγκριση A - B.....	62
7. Συμπεράσματα.....	64
Βιβλιογραφία.....	65
Παράρτημα: Μεταγραφή τῆς ἀνάκρισης τοῦ δαίμονα (<i>Acta S. Marinae</i> 31,7-36,6) ἀπὸ τὰ χειρόγραφα καὶ τὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης Usener	70

1. Είσαγωγή¹

Ἡ παρούσα διπλωματική ἐργασία ἔχει ὡς στόχο νὰ προετοιμάσει τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν νέα κριτική ἔκδοση τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἀγίας Μαρίνας (*BHG* 1165-1167c, ἑορτάζει στὶς 17. Ἰουλίου),² τὴν ὁποία πρόκειται ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐπιχειρήσω στὰ πλαίσια τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου. Κατὰ τὴν διαδικασία ἀναζήτησης καὶ προσδιορισμοῦ τοῦ θέματος, συμφωνήσαμε μὲ τὴν ἐπόπτρια καθηγήτριά μου κα. Δετοράκη ὅτι στὴν διατριβή μου θὰ συμπεριληφθεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κυρίως μελέτη μὲ θέμα τὸν ρόλο τοῦ δαίμονα στὴν ἀγιολογικὴ λογοτεχνία τῆς πρώιμης βυζαντινῆς περιόδου, ὡς μία ἐνότητα αὐτοτελῆς μὲν ἀλλὰ θεματικὰ συναφῆς πρὸς τὴν κυρίως ἐργασία, καὶ ἡ κριτικὴ ἔκδοση ἐνὸς ἀγιολογικοῦ κειμένου.

Ὑστερα ἀπὸ μία μακρὰ ἀναζήτηση καταλήξαμε στὸ παρὸν κείμενο, τὸ ὁποῖο κρίθηκε ἰδιαζόντως πρόσφορο τόσο θεματικὰ (καθὼς ἐμπεριέχει ἓνα ἐκτενέστατο ἐπεισόδιο ὅπου ἡ ἀγία παλεύει μὲ δαιμονικὲς μορφές) ὅσο καὶ φιλολογικά, καθὼς ἡ μόνη προηγούμενη ἔκδοση, τοῦ H. Usener, εἶναι παλιὰ (ἀπὸ τὸ ἔτος 1886) καὶ δὲν ἀξιοποίησε πλήρως τὴν χειρόγραφο παράδοση τοῦ μαρτυρίου. Ἐπομένως, μὲ τὴν εὐκολότερη πρόσβαση στὰ χειρόγραφα-φορεῖς τοῦ μαρτυρίου ποὺ ἐξασφαλίζει ἡ ἐξέλιξη τῆς πληροφοριακῆς τεχνολογίας κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, ἡ ὥρα ἔχει ἐρθεῖ γιὰ μία μελέτη τοῦ συνόλου τῆς παράδοσης τοῦ κειμένου, προκειμένου νὰ ἀξιοποιηθοῦν ὅλα τὰ γνωστὰ χειρόγραφα γιὰ τὴν κριτικὴ ἀποκατάστασή του. Ὁ σκοπὸς τῆς παρούσας ἐργασίας, καὶ ἰδιαίτερα τῶν κεφαλαίων 5-6, εἶναι νὰ γίνῃ ἓνα πρῶτο βῆμα πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ἐδῶ θὰ προσπαθήσω νὰ διαφωτίσω τὴν κατάσταση τῆς παράδοσης τοῦ κειμένου, χρησιμοποιώντας τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα, καὶ νὰ δημιουργήσω κάποιες προσωρινὲς ὑποθέσεις, οἱ ὁποῖες θὰ ἀποτελέσουν τὴν βάση τῆς μετέπειτα δουλειᾶς μου στὸ διδακτορικὸ ἐπίπεδο.

Ἡ παρούσα ἐργασία διαιρεῖται σὲ πέντε κεφάλαια ἐπιπλέον τῆς **εἰσαγωγῆς**. Θὰ ξεκινήσω μὲ μία σύντομη παρουσίαση τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἀγίας Μαρίνας (**κεφ. 2**) τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ μία συνοπτικὴ ἐξέταση τοῦ συνόλου τῆς παράδοσής του (**κεφ. 3**), ὅπως αὐτὴ μᾶς εἶναι γνωστὴ μέσῳ τῆς *Bibliotheca Hagiographica Graeca* τοῦ F. Halkin καὶ μέσῳ ἄλλων τεκμηρίων. Ἐδῶ ἐπιχειρεῖται ἓνας προσωρινὸς προσδιορισμὸς τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ διαχωριστεῖ ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες παραλλαγὰς καὶ διασκευές του. Γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ, ὡστόσο, ἡ διαδικασία αὐτὴ, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐξέταση ἐνὸς σημαντικοῦ ἀριθμοῦ χειρογράφων, κάτι τὸ ὁποῖο θὰ καταστεῖ δυνατὸ μόνο κατὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου. Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο (**κεφ. 4**) θὰ προβῶ στὸν καταρτισμὸ ἐνὸς κατὰ τὸ δυνατόν πληρέστερου περιγραφικοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων ποὺ ἐνδέχεται

¹ Κατὰ τὸ διάστημα 2015-2018 τὸ ἔργο μου χρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὸ Πολιτιστικὸ Ἴδρυμα Φινλανδίας, στὸ ὁποῖο καὶ θέλω νὰ ἐκφράσω τὶς θερμὲς μου εὐχαριστίες γι' αὐτὴ τὴν πολὺτιμη στήριξη. Ἐπίσης θέλω νὰ εὐχαριστήσω ἰδιαίτερα τὴν ἐπόπτρια καθηγήτριά μου Μαρίνα Δετοράκη καθὼς καὶ ὅλο τὸ προσωπικὸ τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης - διδακτικὸ καὶ μὴ - γιὰ τὴν περασμένη πενταετία, κατὰ τὴν ὁποία εἶχα τὴν τύχη νὰ θεωρῶ τὴν πανεπιστημιούπολη Ρεθύμνου δευτέρό μου σπίτι.

² Ὅλα τὰ χειρόγραφα γιὰ τὰ ὁποῖα διαθέτω πληροφορίες φαίνεται νὰ συμφωνοῦν στὴν ἡμερομηνία τῆς ἑορτῆς καὶ δὲν εἶμαι ἐνήμερος γιὰ τὴν ὕπαρξη κάποιας ἀποκλίνουσας παράδοσης.

να διαδραματίσουν κάποιο ρόλο στην κριτική αποκατάσταση του μαρτυρίου. Έπειτα (κεφ. 5) θα επιχειρήσω μία κριτική αξιολόγηση της έκδοσης του Usener και μία εκτίμηση του τρόπου που αυτή θα συμβάλει στην νέα κριτική έκδοση.

Τέλος (κεφ. 6), στηριζόμενος στα διαθέσιμα χειρόγραφα θα κάνω ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της αντιβολής των μαρτύρων και θα προχωρήσω σε μία πρώτη δοκιμαστική ανάλυση των διακυμάνσεων της παράδοσης του κειμένου. Λόγω της δειγματοληπτικής φύσης του υλικού δεν είμαι σε θέση να συγκροτήσω μία λεπτομερή και αξιόπιστη εικόνα για την παράδοση του κειμένου, αλλά θα επιχειρήσω τουλάχιστον να απαντήσω στο γενικότερο ερώτημα, πώς προδιαγράφεται μία έκδοση με βάση τις πληροφορίες που αυτήν την στιγμή διαθέτω. Κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας βρίσκομαι ακόμη στο στάδιο της αναζήτησης των χειρογράφων, τα περισσότερα από τα οποία συνεπώς δεν μου είναι ακόμη προσβάσιμα. Γι' αυτόν τον λόγο θα στηριχθώ, εκτός από την έκδοση Usener, στα τρία χειρόγραφα τα οποία μου ήταν έξ αρχής διαθέσιμα στο ψηφιακό αρχείο του Έργαστηρίου Παλαιογραφίας του Πανεπιστημίου Κρήτης (Coisl. gr. 121 (S), Bodl. Barocc. 148 (F) και Vatic. gr. 1190 (Y)). Πρωταρχικός σκοπός μου είναι να μελετήσω τους τρεις αυτούς μάρτυρες του κειμένου και, μέσω της συγκριτικής ανάλυσης ενός μικρού τμήματός τους με την έκδοση Usener, να διαφωτίσω κάπως την κατάσταση της παράδοσης του μαρτυρίου της αγίας Μαρίνας, το οποίο, όπως θα δούμε στην συνέχεια, παρουσιάζει μία πλούσια ιστορία με πολλές παραλλαγές και διασκευές που μαρτυρούν την πρόσληψή του ανά τους αιώνες. Τα ταπεινά πορίσματα αυτής της περιορισμένης ανάλυσης θα θέσουν τα θεμέλια για την εξέταση του συνόλου της χειρόγραφης παράδοσης και ούτως θα λειτουργήσουν ως έφαλτήριο για την διδακτορική διατριβή μου.

Στο τέλος της εργασίας επισυνάπτεται ως **Παράρτημα** ή μεταγραφή από τα χειρόγραφα του αποσπάσματος, το οποίο αποτελεί αντικείμενο ανάλυσης στο κεφάλαιο 6. Παράλληλα αναπαράγεται προς σύγκριση το αντίστοιχο κείμενο της έκδοσης Usener.

Οί παραπομπές στο κείμενο της κριτικής έκδοσης Usener δίνονται με τους αριθμούς σελίδας και στίχου του τρέχοντος φύλλου του κώδικα A, διαχωρισμένους από ένα κόμμα (π.χ. *Acta S. Marinae* 15,1), όπως πράττει και ο ίδιος ο εκδότης, καθώς δεν υπάρχει πια εύχρηστος τρόπος. Αυτό σημαίνει ότι ένας μεγαλύτερος αριθμός στίχου μπορεί να προηγείται ενός μικρότερου στην ίδια σελίδα, όταν αλλάζει το φύλλο. Παραπομπές στην εισαγωγή της έκδοσης δίνονται, όπως και οι παραπομπές στην έρευνητική βιβλιογραφία γενικά, με κόμμα και αριθμό σελίδας (π.χ. *Acta S. Marinae*, 7.)

Στα χειρόγραφα πάλι παραπέμπω δηλώνοντας 1) τον αριθμό του φύλλου, 2) στα δίσηλα χφφ. την στήλη με λατινικούς χαρακτήρες (a ή b) και 3) τον αριθμό του στίχου (π.χ. *Coisl. gr. 121* 133^v,b2-7).

Τέλος, θα πω δύο λόγια για την τεχνική όρολογία που υιοθετώ στην παρούσα εργασία για την ανάλυση της εσωτερικής δομής της παράδοσης του μαρτυρίου. Με τον όρο *διασκευή* εννοώ μία έκδοχή του μαρτυρίου που έχει προκύψει ως αποτέλεσμα μίας διαδικασίας ριζικής αναδιαμόρφωσης του *ἀρχικοῦ κειμένου*, κατά την οποία, ἐνῶ δομικά και ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τὸ παλαιότερο κείμενο διακρίνεται πίσω ἀπὸ τὸ καινούργιο, ἡ γλωσσική μορφή του ἔχει ἐντελῶς ἢ σχεδὸν ἐντελῶς ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ μία νέα: ἐπὶ παραδείγματι, μία παράφραση ἢ μία μετάφραση ὅπως ἐκείνες τοῦ Συμεὼν Μεταφραστῆ, ἂν καὶ μία διασκευή που δὲν ἀποτελεῖ ἀπλή μετάφραση/παράφραση μπορεῖ νὰ ἔχει ὑποστῆ καὶ σημαντικές δομικές ἀλλαγές, ἀρκεῖ ἢ βασική ὑπόσταση τοῦ ἔργου νὰ μὴν ἔχει καταστῆ ἐντελῶς μὴ ἀναγνωρίσιμη.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ λέξη *παραλλαγή* δηλώνει μία ταξινομική κατηγορία κατώτερη στὴν ἱεραρχία: κάθε διασκευή, καθὼς καὶ τὸ ἀρχικὸ κείμενο, ἐνδέχεται νὰ χωρίζεται σὲ πάνω ἀπὸ μία παραλλαγές. Μία παραλλαγή ἀποτελεῖ έκδοχή τοῦ κειμένου, ἡ ὁποία κατὰ τὴν παράδοση ἔχει ὑποστῆ ἐκτενὴ ἐπεξεργασία καὶ ποικίλες ἀλλοιώσεις πέρα ἀπὸ τὰ ἀναμενόμενα ἀπλά, ἀσυνείδητα λάθη ἀντιγραφῆς, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα χαρακτηρίζεται σὲ κυμαινόμενο βαθμὸ ἀπὸ φραστική συγγένεια μὲ τὸ κείμενο τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ «ἀδελφὴ» ἢ «ἀπόγονο» παραλλαγή, οὕτως ὥστε νὰ ὑπάρχει καὶ δομικά καὶ γλωσσικά κάποιο κοινὸ ἔδαφος μεταξύ τῶν δύο ἐκδοχῶν.

Τρίτον, χρησιμοποιοῦ τὸν ὅρο *οἰκογένεια* (κειμένων ἢ χειρογράφων) γιὰ ἐκείνες τὶς «κλασικὲς» περιπτώσεις που δύο μάρτυρες τοῦ ἔργου μόνο λίγο διαφέρουν ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, στὴν οὐσία λόγω σφαλμάτων ἀντιγραφῆς ἢ πολὺ περιορισμένης ἐπεξεργασίας ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς. Ἐφόσον ἡ «παραλλαγή» (ὅπως καὶ ἡ «διασκευή» καὶ τὸ «ἀρχικὸ κείμενο») εἶναι μία ἰδεατὴ κατηγορία που δὲν ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ κανένα μεμονωμένο φορέα τοῦ κειμένου τῆς, στὴν ὑλικὴ πραγματικότητα κάθε παραλλαγή ἀποτελεῖται ἀπὸ μία οἰκογένεια κειμένων. Ἡ οἰκογένεια/παραλλαγή φυσικά ἐνδέχεται στὴν πράξη νὰ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ ἕνα μόνο διασωζόμενο χειρόγραφο.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐκδοτικῆς στρατηγικῆς, μία *διασκευή* ἀποτελεῖ ἕνα ἔκδηλα καινούργιο ἔργο μὲ αὐτοτελεῖ ὑπόσταση που ἐξ ἀνάγκης ἐκδίδεται χωριστά, ἐνῶ οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα σὲ μία *παραλλαγή* καὶ τὴν ἄλλη, ἐὰν εἶναι μικρὲς καὶ πλησιάζουν τὸν ὄρισμὸ τῆς οἰκογένειας, μπορεῖ νὰ ἐπιτρέπουν καὶ τὴν ἔκδοση ἑνὸς κειμένου μὲ τὴν στεμματικὴ μέθοδο, ἐὰν δὲ εἶναι μεγάλες, μπορεῖ νὰ τὴν ἐμποδίζουν καὶ νὰ ἐπιβάλλουν νὰ ἐκδοθεῖ ἢ κάθε παραλλαγή χωριστά ὡς αὐτόνομο ἔργο. Μία *οἰκογένεια* κειμένων, ἀπὸ τὴν ἄλλη, προσφέρεται ἄνετα γιὰ μία στεμματικὴ ἔκδοση παραδοσιακοῦ τύπου.

2. Τὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίας

2.1 Περιεχόμενο καὶ δομὴ

Τὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίας, στὴν μορφή πού ἔχει τὸ κείμενο στὴν μοναδική ὡς σήμερα κριτική ἔκδοση (*Acta S. Marinae*), μπορεῖ ἴσως νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἓνα ὄχι ἀσυνήθιστο πρῶϊμο βυζαντινὸ μαρτύριο μὲ ἐξαίρεση κάποια ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα τὸ κάνουν νὰ ξεχωρίζει. Ἡ πλοκὴ ἀκολουθεῖ ἓνα σχετικὰ ἀπλὸ σχῆμα. Μετὰ τὸν πρόλογο ἀπὸ τὸν ὑποτιθέμενο ἀφηγητὴ τοῦ μαρτυρίου, Θεότιμο (γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ προλόγου βλ. κεφ. 2.2) ὁ ἀναγνώστης ἢ ἀκροατὴς πληροφορεῖται σύντομα γιὰ τὴν καταγωγὴ τῆς ἁγίας ὡς κόρης ἑνὸς ἐπιφανοῦς εἰδωλολάτρη ἱερέα καὶ τὴν μύησή της στὸν χριστιανισμό ἀπὸ τὴν τροφὴ της. Κατόπιν, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων διωγμῶν, τὴν ἐρωτεύεται καὶ τὴν συλλαμβάνει ὁ ἑπαρχὸς Ὀλύβριος, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ ἐπίμονα νὰ τὴν πείσει νὰ ἀρνηθεῖ τὴν πίστη της προκειμένου νὰ νυμφευτεῖ τὸν ἴδιο. Ἡ ἀναπόφευκτη ἀρνήσή της ὀδηγεῖ σὲ πολυάριθμα βασανιστήρια στὰ χέρια τοῦ ἐπίδοξου μνηστήρα της καί, στὸ τέλος, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ στὴν νικηφόρο δούλη του καὶ τὴν *de facto* ἴδρυση τῆς λατρείας της μὲ τὴν χορηγία σ' αὐτὴν τῆς ἐξουσίας νὰ βοηθᾷ τοὺς χριστιανοὺς πού τὴν σέβονται, ἐπιφέρει τὸν ἔνδοξο θάνατό της μὲ ἀποκεφαλισμό.

Στὸ βασικὸ αὐτὸ ἀφηγηματικὸ πλαίσιο ἐνσωματώνονται πολυάριθμες ἐκτενεῖς προσευχὲς τῆς ἁγίας στὸν Θεὸ στὰ κρίσιμα σημεῖα τῆς μαρτυρικῆς πορείας της. Ὅπως σὲ ἄλλα κείμενα τοῦ εἴδους, ἡ προσευχὴ σὲ εὐθὺ λόγῳ ἀποτελεῖ μία συχνὴ μορφή παρέκβασης ἀπὸ τὴν ἀφήγηση, καὶ ἀναδεικνύεται ὡς τὸ βασικὸ ὄπλο τῆς ἁγίας ἐναντίον τῶν πάσης φύσεως ἐναντίων καταστάσεων.³ Κατὰ τὴν ἀντίληψή μου ἐπιτελεῖ ὅμως καὶ μία ὄχι ἀμελητέα δομικὴ λειτουργία: συνήθως τὰ ἐπεισόδια πού ἀπαρτίζουν τὸν βασικὸ κορμὸ τῆς διήγησης ἐξελίσσονται μ' ἓνα τριπλὸ σχῆμα *προβλήματος* -> *προσευχῆς* -> *λύσης*. Ἐπὶ παραδείγματι, τὰ βασανιστήρια συνήθως ξεκινοῦν μὲ τὴν ἐπίδειξη τῆς μεθόδου βασανισμοῦ πού πρόκειται νὰ ἐφαρμοστεῖ καὶ συνεχίζονται μὲ μία προσευχὴ τῆς ἁγίας γιὰ ἀντοχή, ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώνεται στὴν συνέχεια καθὼς ἡ ἡρωΐδα δὲν ὑποκύπτει στὸν πόνο καὶ τὸ βασανιστήριον ἀποτυγχάνει. (Ἐνίοτε ἡ *λύση* αὐτὴ δηλώνεται στὸ κείμενο ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν προσευχὴ, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τότε ἡ ἀντοχὴ στὰ βασανιστήρια ἐννοεῖται ὡς ταυτόχρονη μὲ τὴν προσευχὴ, ὄχι προγενέστερη χρονικά.)

Σὲ κάποιες περιπτώσεις τὴν *λύση* ἀκολουθεῖ καὶ μία δευτέρη, εὐχαριστήρια προσευχὴ ἢ δοξολογία, ἔτσι ὥστε ἡ ἀκολουθία τῶν γεγονότων νὰ εἶναι ἀκόμη πιὸ σαφῶς παράλληλη μ' ἐκείνη στὴν διήγηση τῶν τριῶν παιδῶν ἐν καμίνῳ: ἡ Ζ' ὦδὴ ἢ προσευχὴ τοῦ Ἀζαρίου εἶναι ἡ ἀρχικὴ προσευχὴ, ἡ λύση ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν

³ Ὅπως παρατηρεῖ ἡ Ἀγγελίδη σχετικὰ μὲ τὸ μᾶλλον συγγενικὸ πρὸς τὸ δικό μας κείμενο (βλ. Boulhol 1994, 255-261) μαρτύριο τῆς Ἰουλιανῆς: βλ. *Τὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Ἰουλιανῆς*, 146. Γιὰ ἓνα (τυχαῖο) παράδειγμα ἀπὸ ἓνα διαφορετικὸ εἶδος μαρτυρίου, πρβλ. τὴν τελευταία προσευχὴ τῶν συμμαρτύρων τοῦ ἁγίου Ἀρέθα πρὶν τὸν ἀποκεφαλισμό τους: *Le Martyre de Saint Aréthas* 20,7-24.

ἔλευση τοῦ ἀγγέλου καὶ ἀκολουθεῖ ὡς ευχαριστήριος προσευχή ἢ Ἡ ὠδή ἢ ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν.⁴ Ἡ λειτουργία, τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ δομὴ τῶν προσευχῶν αὐτῶν, οἱ ὁποῖες φαίνεται νὰ χρωστοῦν πολλὰ στὸ Ψαλτῆρι καὶ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἐν γένει,⁵ θὰ ἀποτελοῦσαν ἓνα ἐνδιαφέρον ἀντικείμενο μελέτης, ἐνδεχομένως στὰ πλαίσια τῆς ἔκδοσης τοῦ κειμένου. Παραθέτω ἐδῶ μόνο μία ἀπὸ αὐτές:

τότε προσέταξεν Ὀλύβριος ἀποδυσθῆναι αὐτὴν καὶ τεθῆναι ἐπὶ σκαμνίῳ καὶ ράβδοις αὐτὴν τύπτεσθαι. τείναντες οὖν αὐτὴν οἱ σαρκοβόροι ἐπὶ τοῦ σκάμνου ἐβασάνιζον. ἡ δὲ ἀγία ὄλως οὐκ ἠσθάνετο τῶν βασάνων, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀτενίσασα ἔλεγεν· Ἐπί σοί, κύριε, ἤλπισα· μὴ καταισχυνθεῖην εἰς τὸν αἰῶνα· μηδὲ καταγελασάτωσάν με οἱ ἐχθροί μου· καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ καταισχυνθῶσιν· ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐλέησόν με, καὶ λύτρωσαί με ἀπὸ συνεδρίου ματαιότητος τῶν ἀσεβῶν, μὴ ποτε αἰφνιδίως τρωθῆ ἢ ψυχὴ μου· μὴ ἐγκαταλίπῃς με, κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἵνα μὴ ἢ σύνεσίς μου ἀλλαγῆ· βοήθησόν μοι, κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ λύτρωσαί με, ὅτι διὰ σέ ταῦτα πάσχω. καὶ ταῦτα εἰπούσης αὐτῆς ἤρξαντο οἱ δήμιοι τύπτειν αὐτὴν ἐπὶ πλείον... (Acta S. Marinae 21,13-26)

Ὡστόσο, τὸ πιὸ σημαντικό καὶ ιδιότροπο δομικὸ στοιχεῖο τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἶναι ἓνα ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον ἐπεισόδιο ὅπου πρωταγωνιστοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Μαρίνα, καὶ δύο δαίμονες. Τὰ βασανιστήρια τῆς ἀγίας διαίρουσιν σὲ δύο ἐνότητες, οἱ ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν στὶς δύο ἡμέρες πὺν διαρκεῖ ἡ δίκη. Διακόπτονται δὲ ἀπὸ τὴν ἐνδιάμεση νύχτα, τὴν ὁποία ἡ ἀγία περνᾷ στὴν φυλακὴ. Τότε τῆς ἐμφανίζεται ἓνας τρομακτικὸς καὶ ἀπειλητικὸς δρακοντόμορφος δαίμονας, ὁ ὁποῖος περιγράφεται μὲ ἀξιοσημεῖωτη γλαφυρότητα καὶ λεπτομέρεια, καὶ τὴν καταπίνει. Ἡ ἀγία ὅμως τὸν θανατώνει μὲ τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ. Ἀμέσως ἐμφανίζεται ἓνας δεῦτερος δαίμονας καὶ ἀκολουθεῖ μία πάλι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁποία κατατροπώνεται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν Μαρίνα, ἡ ὁποία τὸν χτυπᾷ μ' ἓνα χάλκινο σφυρί.

Ἐχοντας πιά ὑποτάξει καὶ ταπεινώσει τὸ κακόβουλο πνεῦμα, ἡ ἀγία, κατόπιν ἐντολῆς μιᾶς περιστερᾶς πὺν τῆς ἐμφανίζεται (δηλ. τοῦ Ἁγίου Πνεύματος) ἀρχίζει νὰ τοῦ προβάλλει ἐρωτήσεις, ἀνακρίνοντάς τὸν σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγὴ του καθὼς καὶ τὶς δραστηριότητές του, τὶς ὁποῖες ὁ δαίμονας καὶ ἀπαριθμεῖ μὲ ἀρκετὴ λεπτομέρεια. Στὸ τέλος ἡ ἀγία δένει τὸν δαίμονα, ὁ ὁποῖος βυθίζεται στὰ ἔγκατα τῆς γῆς, ἐνῶ γιὰ τὴν Μαρίνα ξημερώνει τὸ πρῶτ' τῆς τελείωσής της. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ συναρπαστικὸ, ἀσυνήθιστο ἐπεισόδιο πὺν προσδίδει στὸ μαρτύριο

⁴ Βλ. *Παλαιὰ Διαθήκη*, *Ἰδιαι* 7 καὶ 8 καὶ *Δανιήλ* 3,1-97.

⁵ Πρβλ. ἐπὶ παραδείγματι 21,17-21,20 *Ἐπί σοί, κύριε, ἤλπισα· μὴ καταισχυνθεῖην εἰς τὸν αἰῶνα· μηδὲ καταγελασάτωσάν με οἱ ἐχθροί μου* (Πρβλ. *Παλαιὰ Διαθήκη*, *Ψαλμοί* 30,2 *Ἐπί σοί, κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχυνθεῖην εἰς τὸν αἰῶνα· ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με καὶ ἐξελοῦ με* καὶ 24,2 *ἐπί σοί πέποιθα· μὴ καταισχυνθεῖην, μηδὲ καταγελασάτωσάν μου οἱ ἐχθροί μου*). Φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφέας δὲν συνηθίζει νὰ χρησιμοποιεῖ μεγάλα τμήματα αὐτούσια, ἀλλὰ «κόβοντας καὶ ράβοντας» διαφορὰς ἐκφράσεις ἀπὸ τὸ πρότυπο καὶ προσθέτοντας δικό του ὕλικό, δημιουργεῖ νέο κείμενο. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ μία ἡμιαυτόματη διαδικασία πὺν ἔχει ὡς βάση τὴν μνήμη καὶ τὶς παγιωμένες γλωσσικὲς συνήθειες ἐνὸς γραμματισμένου χριστιανοῦ, διαποτισμένου ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, καὶ ὄχι γιὰ κάποια συνείδητη προσπάθεια μὲ τὴν βοήθεια τὸ γραπτὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: ὁ συγγραφέας θέλει νὰ γράψῃ μία προσευχὴ πὺν νὰ ταιριάξῃ στὴν περίσταση καὶ χρησιμοποιεῖ κάπως ἐλεύθερα τὴν οἰκεία γιὰ τὸν ἴδιο φρασεολογία.

της αγίας Μαρίας μία ιδιαίτερη σημασία από την φιλολογική και την θεολογική-δαιμονολογική άποψη.⁶

Κατ' έμέ τὸ ἐπεισόδιο ἔχει καὶ λογοτεχνικὸ ἐνδιαφέρον: ὁ ἐκτενὴς διάλογος τῆς αγίας μὲ τὸν δαίμονα, ὅπως καὶ οἱ πολλαπλοὶ διάλογοί της μὲ τὸν ἔπαρχο καθὼς καὶ οἱ προσευχὲς καὶ ἡ ἀλληλεπίδρασή της μὲ τὸν Θεό, ὅλα μαζὶ προσδίδουν στὸ κατὰ τὰ ἄλλα ἀφηγηματικὸ κείμενο ἕναν ἔντονα δραματικὸ, σχεδὸν θεατρικὸ χαρακτήρα. Τὸ ἔργο θὰ μπορούσε σχεδὸν νὰ παιχτεῖ στὴν σκηνή. Ἡ δραματικότητα αὐτὴ ἐνισχύει τὴν ψυχαγωγικὴ λειτουργία, τὴν ὁποία τὸ μαρτύριο ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ ἐπιτελοῦσε παράλληλα μὲ τοὺς πιὸ «ἐπίσημους» σκοποὺς τοῦ ὡς κείμενο λατρευτικὸ καὶ σχετικὸ μὲ τὴν θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν πιστῶν.⁷ Παραθέτω γιὰ παράδειγμα τὸν πρῶτο σύντομο διάλογο τῆς αγίας μὲ τὸν ἔπαρχο Ὀλύβριο:

ὁ δὲ ἔπαρχος ταῦτα ἀκούσας ἐταράχθη, καὶ ἐκέλευσεν στήναι τὸ ραΐδιον αὐτοῦ καὶ προσαχθῆναι αὐτῷ τὴν αγίαν Μαρρίαν. καὶ εἶπεν αὐτῇ· Εἰπέ μοι νῦν· σὺ ποίου γένους ὀρμᾶσαι; ἡ δὲ ἀπεκρίθη· Πρῶτον μὲν Χριστιανὴ εἰμι, ἔπειτα ἐλευθέρα. ὁ δὲ ἔπαρχος εἶπεν· Καὶ τί σοι ὄνομά ἐστιν; ἡ δὲ ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν· Μαρρίνα ἐστὶ τὸ ὄνομά σου. ὁ δὲ ἔπαρχος εἶπεν· Ποῖον θεὸν σέβῃ; Μαρρίνα λέγει· Ἐγὼ ἐπικαλοῦμαι τὸν κτίστην τῶν ἀπάντων θεόν, καὶ πιστεύω εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δύναμιν τὴν ἀληθὴ καὶ ἄρρηκτον. ὁ ἔπαρχος εἶπεν· Οὐκοῦν καὶ αὐτὴ ἐπικαλῆσαι τὸ ὄνομα τοῦ Γαλιλαίου; Μαρρίνα εἶπεν· Ναί, ἐπικαλοῦμαι, ἐάν περ ἀξία τυγχάνω, τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως λυτρώσῃται τὴν δούλην αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἔπαρχος προσέταξεν τηρεῖσθαι αὐτήν, ἄχρις ἂν παραγένῃται ἐν τῇ πόλει καὶ ἀγάγη θυσίαν τοῖς εἰδώλοις. (Acta S. Marinae 18,34-19,12)

Τὴν σχέση τοῦ κειμένου μὲ τὴν λατρεία τῆς αγίας Μαρίας μαρτυρεῖ προπάντων ἡ ἐκτενὴς συνομιλία τῆς αγίας μὲ τὸν Θεό, κατὰ τὴν ὁποία αὐτὴ τοῦ ὑποβάλλει διάφορα αἰτήματα ποὺ ἀφοροῦν στὴν μεταθανάτια ἐπιρροή της, μέσω τῆς λατρείας της, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πιστῶν. Δομικὰ αὐτὴ ἡ συνομιλία θὰ μπορούσε ἴσως νὰ συγκριθεῖ μ' ἕνα κείμενο νομικῆς φύσης. Ὡς γνωστόν, ἡ πνευματικὴ σχέση τοῦ αγίου μὲ τὸν πιστὸ ποὺ τὸν σέβεται τρόπον τινὰ ἀναπαράγει τὴν κοσμικὴ σχέση τοῦ ἰσχυροῦ ἀνδρα, τοῦ «προστάτη» (λατ. *patronus*) μὲ τὸν ἀπλὸ ἄνθρωπο τῶν χαμηλότερων στρωμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωνίας.⁸ Ὁ ἅγιος/προστάτης μέσω τῆς ὑψηλῆς θέσης τοῦ διαθέτει τὴν *παρρησία* ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐπηρεάζει τὶς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ/αὐτοκράτορα πρὸς ὄφελος τῶν πιστῶν/«πελατῶν» (*clientes*) του. Ἐδῶ, ἡ αγία Μαρρίνα στὴν οὐσία δὲν κάνει ἄλλο παρὰ ἀπαριθμεῖ τοὺς ὄρους ἐνὸς

⁶ Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ καὶ γιὰ ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου του βλ. Παράρτημα καὶ κεφ. 6. ἀντίστοιχα.

⁷ Σχετικὰ μὲ τὴν δευτέρη ἀπὸ αὐτὲς τὶς λειτουργίες, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Bouilhol, οἱ ἀπαντήσεις τοῦ δαίμονα στὴν ἀνακρίτριά του σχετικὰ μὲ τὶς κακὲς πράξεις του καὶ συγκεκριμένα τὶς ἀμαρτίες στὶς ὁποῖες ὀδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους μπορούν νὰ ἰδωθοῦν ὡς μία δυναμικὴ «ἀρνητικὴ παραίνεση» ἢ «παραίνεση ἀπὸ τὴν ἀνάποδη» πρὸς τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ/ἀκροατήριό τοῦ μαρτυρίου. Πίσω ἀπὸ τοὺς κομπασοὺς τοῦ δαίμονα, ὁ ὁποῖος περιγράφει τὶς δραστηριότητές του, διακρίνεται ὁ ἱεροκήρυκας ποὺ καταγγέλλει ἀκριβῶς αὐτὲς τὶς πράξεις. Βλ. Bouilhol 1994, 276.

⁸ Βλ. Brown 1971, 37.

συμβολαίου, οί όποιοι καθιερώνουν αύτήν τήν σχέση σέ διάφορες περιστάσεις, όπως τήν ύπόσχεση θεϊκής άρωγής σέ όσους έπικαλούνται τώ όνομά της:

καί εάν τις έμπέση έν πράγματι ή έν πειρασμώ ή έν δικαστηρίω καί διά του όνόματος τής δούλης σου παρακαλέση σε κύριε, νικησάτω τούς έχθρούς αύτου (Acta S. Marinae 43,14-17)

Άρκετοί άπό τούς όρους του «συμβολαίου» αναφέρονται στην διάδοση του (παρόντος!) κειμένου του μαρτυρίου καί τά όφέλη που θα προκύπτουν άπό τήν αναπαραγωγή, διάδοση καί ανάγνωσή του:

Μαρίνα ειπεν· Νύν εύχομένη παρακαλώ σε κύριε, έπειδή πλείστοί είσιν οί βουλόμενοι είς τήν πατρίδα αύτων άγαγείν με καί τής άθλήσεώς μου κατακοῦσαι, χάρισαι αύτοις άφεισιν άμαρτιών διά τών έγγραφων τής άθλήσεώς μου ... καί εΐ τις δάν τώ μαρτύριόν μου γράψη έκ τών κόπων αύτου, καί εΐ τις αύτό κτήσεται, γεννηθήτω τώ όνομα αύτου έν τή βίβλω τής ζωής. καί ένθα άν άναγνωσθή, έν τώ τόπω οῦ εάν έστι, γεννηθήτω εκεί σημείον είς άγαθόν, καί οί δαίμονες φυγαδευθήσονται άπό του τόπου εκείνου... (Acta S. Marinae 42,39-42,7 καί 43,17-22)

Τώ «συμβόλαιο» επικυρώνεται κατόπιν άπό τόν Θεό, ό όποίος προσθέτει καί μερικούς δικούς του όρους, παρόμοιους με τούς ύπόλοιπους. Εΐναι έμφανές ότι ό σκοπός του συγγραφέα έδω είναι νά προωθήσει τήν λατρεία τής άγίας Μαρίνας με τώ νά άπαριθμήσει όλα τά άγαθά που θα καρπωθοῦν όσοι συμμετάσχουν στην λατρεία, καθώς καί νά δώσει οδηγίες για έπιθυμητές εύσεβείς δραστηριότητες, όπως ή άντιγραφή καί διάδοση του μαρτυρίου, ή άνέγερση εκκλησιών κτλ. Εΐναι άξιοσημείωτο ότι κεντρική θέση κατέχει έδω συγκεκριμένα τώ κείμενο του μαρτυρίου, οί οδηγίες για τήν διάδοση καί τήν άξιοποίησή του. Η συντριπτική πλειοψηφία τών όρων του «συμβολαίου» αναφέρονται στο κείμενο, καί του άποδίδονται θαυμάσιες εύεργετικές δυνάμεις, με άνέργειες που ποικίλλουν άπό τήν άφεση άμαρτιών καί τήν προστασία άπό τούς δαίμονες σέ ασφάλεια τά πρακτικά ζητήματα του άγροτικού βίου:

εάν γράψη καί άναγνώση αύτό καί έπακούση αύτου τή άναγνώσει, έλευθερωθήσονται άπ' εκείνης τής ήμέρας πάντες άπό τών άμαρτιών αύτων καί άνομιών· καί μη έγγισή εκεί όρμη τών δαιμόνων· καί τώ θέρος αύτου καί ή τρυγή μη βλαβήσεται· καί τώ παρά σου άνατέλλον φώς του ήλίου τής θερμής μη άδικήση αύτούς· εί δέ καί πρό τούτου έπασχόν τι, μετά τώ έπακοῦσαι τών γραφών μου σωθήσονται· καί μη γένηται εκεί λιμός ή θάνατος βοών... (Acta S. Marinae 43,28-44,36)

Αυτό έρχεται σέ χτυπητή άντίθεση με τήν σχετικά μικρή σημασία που άποδίδεται στην οικόδομηση ναών, ή όποία προβλέπεται σέ μία μόνο «ρήτρα»:

καί τώ οίκοδομοῦντι ή κτίζοντι επί τώ όνόματί μου οΐκον εύκτήριον καί γράφοντι έν αύτῷ τήν άθλησίμ μου συγχώρησον αύτῷ τās άμαρτίας (Acta S. Marinae 42,4-7)

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, ἡ μόνη ἀναφορὰ σὲ κάποια οἰκοδομικὴ δραστηριότητα βρίσκεται στὸν ἐπίλογο τοῦ ἔργου, ὅπου ὁ ἀφηγητὴς περιγράφει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος ἔθεσε τὰ θεμέλια γιὰ τὴν λατρεία τῆς ἁγίας Μαρίας μὲ τὸ νὰ φροντίσει γιὰ τὴν φύλαξη τοῦ λειψάνου τῆς καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ πρώτου ναοῦ της (*Acta S. Marinae* 46,15-18).⁹ Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀκόμη καὶ τὸν 10^ο αἰῶνα ἡ ἁγία Μαρίνα δὲν εἶχε ἀκόμη τὸν δικό της ναὸ στὴν Κωνσταντινούπολη (ἢ σύναξή της ἐορταζόταν στὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Μηνᾶ).¹⁰ Ἄν αὐτὸ ἀντικατοπτρίζει τὴν παλαιότερη κατάσταση κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς συγγραφῆς τοῦ μαρτυρίου (γιὰ τὴν ὁποία βλ. κεφ. 2.2), καὶ ἡ λατρεία τῆς ἁγίας Μαρίας δὲν εἶχε καταφέρει νὰ ἐξασφαλίσει τὴν στήριξη πλούσιων χορηγῶν ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ διαθέσουν τὰ χρήματα γιὰ τὴν ἀνέγερση κτηρίων, αὐτὸ ἴσως ἐξηγεῖ γιὰ τὸ συγκεκριμένο κείμενο φαίνεται νὰ «ἐπενδύει» πιὸ πολὺ στὴν προοπτικὴ τῆς πιὸ οἰκονομικῆς μεθόδου προώθησης τῆς λατρείας, δηλαδὴ τῆς διάδοσης τοῦ γραπτοῦ μαρτυρίου ἀνάμεσα στὰ μεσαῖα κοινωνικὰ στρώματα μὲ κάποια περιουσία (πρβλ. τὰ στοιχεῖα τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς στὸ παραπάνω παράθεμα: χωράφια, ἀμπέλια, βόδια...).

Ἡ δομὴ τοῦ ἔργου μπορεῖ νὰ ἀναπαρασταθεῖ μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο, μὲ τὰ διαλογικὰ μέρη καὶ τὶς προσευχὰς ἐνσωματωμένες στὶς ἀντίστοιχες ἀφηγηματικὲς ἐνότητες, σχέση ποὺ δηλώνεται ἐδῶ μὲ τὴν χρῆση μικρότερης γραμματοσειρᾶς καὶ ἐσοχῆς:

15,1-16,21	Πρόλογος τοῦ Θεοτίμου
16,22-17,3	Καταγωγή καὶ ἀνατροφή τῆς ἁγίας
17,36-38	Προσευχὴ γιὰ ἐνίσχυση κατὰ τοῦ ἐναντίου
17,4-19,12	Σύλληψη καὶ ἀνάκριση ἀπὸ τὸν Ὀλύβριο
17,13-16	Διαταγὲς τοῦ ἐπάρχου
17,18-18,30	Προσευχὴ γιὰ σοφία καὶ καλὴ ἀπολογία στὴν ἀνάκριση
18,31-19,12	Διάλογος μὲ τὸν ἑπαρχο
19,13-21,12	Ἄρνηση ἀλλαξοπιστίας καὶ ὁμολογία πίστεως
19,16-21,12	Διάλογος μὲ τὸν ἑπαρχο
21,13-23,35	Α΄ Βασανιστήρια
21,17-24	Προσευχὴ γιὰ λύτρωση
21,30-22,5	Διάλογος μὲ τοὺς παρευρισκόμενους
22,6-10	Διάλογος μὲ τὸν ἑπαρχο

⁹ Ἡ ὕπαρξη τέτοιου ναοῦ, φυσικά, ἀποτελεῖ ἐρώτημα ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ δὲν ἀποδεχόμαστε τὴν ἱστορικότητα τοῦ Θεοτίμου (βλ. κεφ. 2.2). Γιὰ τὴν ὕπαρξη καὶ τοποθεσία τοῦ λειψάνου τῆς ἁγίας Μαρίας κατὰ τὸν Μεσαίωνα δὲν ἔχω πληροφορίες.

¹⁰ Boulhol 1994, 260.

22,12-23,23	Προσευχή για δύναμη
23,27-35	Διάλογος με τὸν ἔπαρχο
23,36-24,20	Φυλάκιση τῆς ἀγίας
24,2-18	Προσευχή για ἐμφάνιση τοῦ διαβόλου
24,21-27,15	Δρακοντομαχία
25,39-26,9	Προσευχή για νίκη κατὰ τοῦ δράκοντα
26,12-26,15	Προσευχή για ἀπομάκρυνση τοῦ δράκοντα
27,16-31,6	Πάλη με τὸν δαίμονα
27,19-28,1	Προσευχή εὐχαριστήρια για τὴν πρώτη νίκη
28,3-29,16	Προσευχή εὐχαριστήρια για τὴν πρώτη νίκη
29,17-13	Πάλη καὶ ἰκεσίες τοῦ δαίμονα
30,19-30,25	Ἐξορκισμὸς τοῦ δαίμονα
30,31-31,1	«Χαιρετισμοὶ τῆς ἀγίας Μαρίνας» ἀπὸ τὴν περιστερὰ
31,1-31,9	Προσευχή εὐχαριστήρια για τὴν δεύτερη νίκη
31,7-36,6	Ἀνάκριση τοῦ δαίμονα
31,7-36,3	Διάλογος με τὸν δαίμονα
36,5	Προσευχή (<i>ἀναφέρεται χωρὶς τὸ περιεχόμενο</i>)
37,19-40,27	Β΄ Βασανιστήρια
37,12-18	Διάλογος με τὸν ἔπαρχο
37,22-37,27	Προσευχή για λύτρωση
37,28-38,36	Διάλογος με τὸν ἔπαρχο
38,40-39,2	Προσευχή για βάπτισμα ¹¹
39,9-10	Παράκληση τῆς περιστερᾶς
39,14-40,20	Προσευχή εὐχαριστήρια για τὸ βάπτισμα
40,27-41,21	Ἐκτέλεση τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀγίας ¹²

¹¹ Ἡ ἀγία ἀντιμετωπίζει ἓνα τελευταῖο βασανιστήριο/μέθοδο ἐκτέλεσης, με πνιγμὸ σ' ἓνα μεγάλο ἀγγεῖο γεμάτο νερό, καὶ προσεύχεται ὥστε αὐτὸ ἀντὶ ὀλέθρου νὰ γίνῃ τὸ βάπτισμά της (τὸ ὁποῖο προφανῶς ὑποτίθεται ὅτι δὲν εἶχε τελεσθεῖ ἐφόσον ἡ χριστιανικὴ της ἀνατροφή ἔγινε κρυφά).

¹² Ἐδῶ ἐκτελοῦνται ἀπὸ τὸν ἔπαρχο «εἰς χιλιάδες ἄνδρες καὶ ἀναρίθμητοι γυναῖκες», οἱ ὁποῖοι πείστηκαν ἀπὸ τὸ θαῦμα με τὸ ὁποῖο ἡ ἀγία σώθηκε ἀπὸ τὰ νερά τοῦ βαπτίσματός της, καὶ πίστεψαν. Τὸ ἐπεισόδιο δὲν μπορεῖ, φυσικά, νὰ ἀξιοποιηθεῖ ὡς ἱστορικὸ ὑλικὸ καθὼς εἶναι ἄκρως στερεότυπο

40,37-41,4	Διάλογος με τὸν δήμιο
41,5-41,21	Προσευχή και κήρυγμα στοὺς ὁπαδούς
41,22-45,26	Ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ και ἡ ἴδρυση τῆς λατρείας τῆς ἁγίας Μαρίνας
42,32-45,26	Προσευχές / Διάλογος με τὸν Θεό· τὰ αἰτήματα τῆς ἁγίας
45,27-46,14	Ἐκτέλεση τῆς ἁγίας
45,28-33	Διάλογος με τὸν δήμιο
46,5-10	Ὑμνος τῶν ἀγγέλων
46,15-46,27	Ἐπίλογος τοῦ Θεοτίμου

2.2 Ἱστορικότητα και χρονολόγηση

Τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ποὺ μποροῦμε νὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ τὸ μαρτύριο προκειμένου νὰ προσδιορίσουμε τὸν χρόνο και τὸπο συγγραφῆς του δυστυχῶς εἶναι μᾶλλον ἀναξιόπιστα. Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, βέβαια, ὅτι ὁ συγγραφέας μᾶς δίνει ἀρκετὲς πληροφορίες γιὰ τὸν ἑαυτό του καθὼς και τὶς συνθήκες συγγραφῆς τοῦ ἔργου. Πιὸ συγκεκριμένα, πρῶτον, στὸν πρόλογο παρουσιάζει τὸν ἑαυτό τοῦ και τὰ κίνητρά του:

Ἐγὼ οὖν Θεότιμος παρὰ τοῦ κυρίου κληθεῖς, ἀδελφοί, και ἀνενεχθεῖς ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνοίας εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ὥστε ἐλθεῖν και βαπτισθῆναι ἐν τῇ συνέσει και σοφίᾳ τοῦ μεγάλου θεοῦ, ἐθέμην πᾶσιν γνωρίσαι τὴν ἔνδοξον ἄθλησιν τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίνης... (Acta S. Marinae 15,6-11)

Δεύτερον, ὁ συγγραφέας μᾶς πληροφορεῖ λεπτομερῶς και γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἀπέκτησε τὶς πληροφορίες σχετικὰ με τὸν θάνατο τῆς μάρτυρος, δηλώνοντας ὅτι πλήρωσε τοὺς ταχυγράφους και τοὺς ἀρχειοφύλακες τοῦ δικαστηρίου γιὰ νὰ ἀποκτήσει ἀντίγραφα τῶν πρακτικῶν τῆς δίκης, ἔχοντας μάλιστα προλάβει νὰ γνωρίσει τὴν ἰδία (ὅπως μᾶς πληροφορεῖ σὲ μία παρέκβαση ἀργότερα, σὲ ὀρισμένα τουλάχιστον χειρόγραφα) ὅταν παρευρέθηκε στὴν φυλακὴ τὴν νύχτα ποὺ ἡ ἁγία πέρασε ἐκεῖ και ἔτσι παρακολούθησε - και κατέγραψε - τὴν συνάντησή της με τὸν δαίμονα:

ἐν πόλει Ἀντιοχείων τῆς πρώτης Πισιδίας τοίνυν συνδεδεμένος στοργῇ πρὸς τὴν ἄθλησιν τῆς ἁγίας ἐγὼ ὁ εἰρημένος Θεότιμος ὀλίγα νομίσματα δεδωκὼς ἐκ τῆς

και ὁ ἀριθμὸς ποὺ ἀναφέρεται (15,000 μόνον οἱ ἄνδρες) λίαν ὑπερβολικὸς - μία τέτοια σφαγὴ θὰ εἶχε ἐπιφέρει τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐρήμωση μίας μικρομεσαίας ἐπαρχιακῆς πρωτεύουσας (βλ. Laiou-Morrison 46), ἐνῶ στὴν πραγματικότητα οἱ διωγμοὶ δὲν πρέπει νὰ λειτούργησαν κἂν σὲ τέτοια κλίμακα (βλ. Treadgold 1997, 25).

πενίας μου εΐληφα τὰ ὑπομνήματα παρὰ τῶν ταχυγράφων τῶν ὄντων ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις καὶ τῶν τὰ γράμματα διὰ χειρὸς πεπιστευμένων (Acta S. Marinae 15,13-16,19)

Θεότιμος δὲ ἦν ὁ τρέφων αὐτήν διὰ τῆς θυρίδος ἄρτον καὶ ὕδωρ μόνον (Acta S. Marinae 24,19-20)

Ὁ δὲ Θεότιμος· ἦν τρέφων αὐτήν ἄρτω καὶ ὕδατι διὰ τῆς θυρίδος τῆς φυλακῆς· καὶ ἔγραφεν τὰς εὐχὰς αὐτῆς· καὶ πάντα τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' αὐτήν· (Coisl. gr. 121 133^v,b2-7)

Τέλος, ὁ Θεότιμος ἐμφανίζεται γι' ἄλλη μία φορά στο τέλος τοῦ ἔργου, ὅπου συμβάλλει στὴν ἐγκαθίδρυση τῆς λατρείας τῆς ἁγίας Μαρίας μὲ τὸ νὰ σώσει τὸ λείψανό της καὶ νὰ φροντίσει γιὰ τὴν κατασκευή τοῦ πρώτου ἱεροῦ ἀφιερωμένου σ' αὐτήν, καθὼς καὶ γιὰ τὴν διάδοση τοῦ μαρτυρίου:

Ἐγὼ δὲ ὁ ἐλάχιστος δούλος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεότιμος συνέστειλα τὸ λείψανον τῆς ἀθληφόρου μάρτυρος, καὶ ὠκοδόμησα οἶκον εὐκτῆριον ἄξιον τῆς ἀθλήσεως αὐτῆς... (Acta S. Marinae 46,15-18)

Οἱ πληροφορίες τοῦ κειμένου σχετικά μὲ τὸ πρόσωπο καὶ τὴν δράση τοῦ Θεοτίμου ἐγείρουν δύο ξεχωριστὰ ἐρωτήματα. Πρῶτον, ὑπῆρξε τέτοιο ἄτομο καὶ εἶναι ἀξιόπιστες οἱ πληροφορίες ποὺ συσχετίζονται μ' αὐτόν; Τὸ δεύτερο πρόβλημα ἀφορᾷ στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῶν πληροφοριῶν αὐτῶν, ἄσχετα ἀπὸ τὴν ἐγκυρότητά τους, καθὼς ὅπως ὅλο τὸ κείμενο, καὶ τὰ χωρία σχετικά μὲ τὸν Θεότιμο παρουσιάζουν μεγάλες διαφορὲς ἀπὸ χειρόγραφο σὲ χειρόγραφο, ὅπως ἤδη ὑπαινίχθηκα παραπάνω παραβάλλοντας δύο διαφορετικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία του στὴν φυλακή. Τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν δύναται νὰ διαλευκανθεῖ πρὶν ξεκαθαριστοῦν οἱ μεταξὺ τους σχέσεις τῶν διάφορων παραλλαγῶν τοῦ μαρτυρίου (βλ. κεφ. 3.1).

Ὅσο γιὰ τὸ πρῶτο ἐρώτημα, ὁ Usener δὲν ἀπορρίπτει μὲν εὐθέως τὴν συγγραφή τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Θεότιμο καὶ τὴν ἰδέα ὅτι ἀπέκτησε τὶς πληροφορίες του ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν ταχυγράφων, ἀλλὰ θεωρεῖ ὅπωςδήποτε ἀναληθῆ τὴν παρουσία του στὴν φυλακή.¹³ Φαίνεται ὄντως πιθανότερο ὅτι πρόκειται γιὰ μία περίπτωση συνηθισμένης στοῦ εἶδος λογοτεχνικῆς μυθοπλασίας, ὅπως πιστεύει καὶ ὁ Boulhol.¹⁴ Γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ *Μαρτυρίου τῆς ἁγίας Μαρίας* τὸ πρόσωπο (ἢ προσωπεῖο!) τοῦ Θεοτίμου ἀποτελεῖ κύριο μέσο ἐπαλήθευσης τῶν πληροφοριῶν ποὺ μεταδίδει στο κοινό. Παρότι φέρεται νὰ ἦταν παρὼν στὰ δρώμενα, ὁ Θεότιμος δὲν λαμβάνει οὐσιαστικὰ μέρος στὴν δράση οὔτε ἀλληλεπιδρᾷ μὲ τὰ πρόσωπα τῆς διήγησης.¹⁵ στὴν

¹³ Acta S. Marinae, 12. Ὁ Usener ἐπισημαίνει τὴν χρήση παρόμοιας τακτικῆς «ἐπαλήθευσης» τῶν γεγονότων στοῦ μαρτύριο τοῦ ἁγίου Θεοδώρου (βλ. Acta S. Marinae, 12, ὑπόσημ. 13).

¹⁴ Boulhol 1994, 256-257.

¹⁵ Στὴν φυλακή ἐμφανίζεται μὲν νὰ παρέχει τροφή στὴν ἁγία, ἀλλὰ χωρὶς νὰ γίνεαι λόγος γιὰ κάποια ἀντίδραση ἐκ μέρους αὐτῆς ἢ μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο νὰ «δένεται» ὁ Θεότιμος πιὸ στενά μὲ τὴν κυρίως ἀφήγηση. Δὲν εἶναι παρὰ ἓνας παρατηρητής, καὶ ἡ παράλειψη τῆς σύντομης μνείας τῆς δραστηριότητάς του αὐτῆς δὲν θὰ ἐπέφερε καμία ἀλλαγὴ στὴν πορεία τῆς ἀφήγησης.

ούσια κινεῖται σ' ἓνα δικό του «μετακειμενικό» χώρο, καθώς ἡ λειτουργία πού ἐπιτελεῖ ἡ παρουσία του εἶναι ἀπλῶς νά πείσει τὸ κοινὸ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν λεγομένων.

Ὁ Delehayе παρουσιάζει μία σειρά ἀπὸ ἄλλα ἀγιολογικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν τὴν ἴδια τακτικὴ προκειμένου νὰ φαίνονται πιὸ ἀξιόπιστα στὸν ἀναγνώστη ἢ ἀκροατή.¹⁶ Ἐπιπλέον, ὁ Boulhol ἐστιάζει τὴν προσοχή μας στὶς ἐμφανέστατες ὁμοιότητες τοῦ μαρτυρίου τῆς Μαρίνας μ' ἐκεῖνο τῆς ἀγίας Ἰουλιανῆς (BHG 962z) καὶ διατυπώνει μία ὑπόθεση γιὰ τὴν χρῆση μίας τουλάχιστον κοινῆς πηγῆς ἢ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἐνὸς κειμένου ἀπὸ τὸ ἄλλο.¹⁷ Γιὰ τὸ μαρτύριο τῆς Ἰουλιανῆς προτείνει μία χρονολόγηση στὸν 5^ο-6^ο αἰώνα, ὅπως καὶ ἡ ἐκδότρια τοῦ τελευταίου κειμένου X. Ἀγγελίδη (5^ο αἰ.), καὶ οἱ δύο ἐντάσσοντάς τὸ στὰ πλαίσια τῆς εἰδολογικῆς κατηγορίας πού ὁ Delehayе ὀνόμασε «ἐπικὴ ἀγιολογία».¹⁸

Παρότι ἡ διάκριση πού ἔκανε ὁ Delehayе ἀνάμεσα στὰ *ιστορικά* καὶ τὰ *ἐπικά* μαρτύρια θεωρεῖται πλέον πεπαλαιωμένη,¹⁹ τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίνας παρουσιάζει ὅλα τὰ γνωρίσματα πού παραδοσιακὰ συνδέονταν μὲ τὰ ἐπικά μαρτύρια - τυποποιημένα χαρακτηριστικά, ἀσάφεια ὡς πρὸς τὶς ιστορικὲς λεπτομέρειες, ἀκραία δραματικοποίηση τῆς ὑπόθεσης καὶ ἐν γένει ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ιστορικότητα, μὲ τὴν ὁποῖα τὸ ἔργο πλησιάζει τὸν κόσμον τοῦ θρύλου. Ἡ ἀσφαλέστερη ὑπόθεση, λοιπόν, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὅτι τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίνας δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἰσχυρίζεται ὅτι περιγράφει, δηλαδὴ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 4^{ου} αἰώνα,²⁰ ἀλλὰ εἶναι ἔργο μεταγενέστερο, γραμμένο κατὰ παρόμοιο τρόπο μὲ τὸ μαρτύριο τῆς Ἰουλιανῆς καὶ περίπου τὴν ἴδια ἐποχὴ ἢ ἀργότερα. Ἀκόμη καὶ αὐτὸ ἀφήνει ἀνοικτὸ ἓνα μεγάλο χρονολογικὸ φάσμα πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸν 5^ο περίπου αἰώνα. Ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ Boulhol, ἀρθέντος τοῦ Θεοτίμου καὶ ἐφόσον δὲν ἀποδεχόμαστε τὴν συγγραφή τοῦ κειμένου στὴν ἐποχὴ τῶν διωγμῶν,²¹ δὲν ὑπάρχουν στὴν οὐσία ἀσφαλῆ στοιχεῖα πού θὰ μᾶς ἐπέτρεπαν νὰ προτείνουμε μία

¹⁶ Delehayе 1966, 182. Βλ. καὶ Detoraki 2014, 72.

¹⁷ Boulhol 1994, 255-259.

¹⁸ Boulhol 1994, 259-260. *Τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Ἰουλιανῆς* 143. Γιὰ τὰ «ἐπικά μαρτύρια» βλ. Delehayе 1966, 171-226.

¹⁹ Detoraki 2014, 63.

²⁰ Ὁ βασιλεύων αὐτοκράτορας δὲν κατονομάζεται στὴν ἐκδοχὴ τοῦ κειμένου πού ἐκδίδει ὁ Usener, ἀλλὰ τὸ κείμενον μᾶς δίνει μία στερεότυπη ἀναφορὰ στὸν καιρὸ τῶν μεγάλων διωγμῶν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν καὶ διαδόχων του: *μετὰ δὲ ταῦτα ἀνηρπάζοντο οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ ἐβασανίζοντο οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ (Acta S. Marinae 15, 5-6) ... ἀκούουσα τὴν ἄθλησιν τῶν ἀγίων μαρτύρων, ὅτι περ πολλὰ αἵματα ἐξεχύνετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις διὰ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν (Acta S. Marinae 16, 33-35)*. Κάποια ἄλλα χειρόγραφα δίνουν στὸν ἐπίλογο τὸ ὄνομα τοῦ ἴδιου τοῦ Διοκλητιανοῦ (ὅπως οἱ κώδικες Coisl. gr. 121, Bodl. Barocc. 148 καὶ Vatic. gr. 1190, πού ἀντιπροσωπεύουν τὴν παραλλαγὴ BHG 1167 (βλ. κεφ. 3.1)).

²¹ Τὸ μοναδικὸ ἄλλο στοιχεῖο πλὴν τοῦ Θεοτίμου εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἐπάρχου, προφανῶς *ἐπάρχου τῶν στρατοπέδων ἢ πραιτωρίων* (λατ. *praefectus praetorio*) ἀλλὰ δὲν ἔχουμε πληροφορίες γιὰ κανέναν κάτοχον τοῦ τίτλου μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀλυβρίου πρὶν ἀπὸ ἓναν Κόϊντο Κλώδιο Ἐρμογενειανὸ Ὀλύβριο (*Q. Clodius Hermogenianus Olybrius*) ὁ ὁποῖος διετέλεσε ἑπαρχος τῶν πραιτωρίων τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὸ 378 καὶ μετέπειτα τῆς Ἀνατολῆς (*Orientis*). Πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι ἔζησε πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς διωγμούς, γνωρίζουμε ὅτι ἦταν Χριστιανός. Βλ. Martindale 1971, Α' τόμος, 640-642. Ἐπιπλέον, γνωρίζουμε ὅτι κάποιες φορὲς ἓνα κατὰ τὰ ἄλλα ιστορικὸ μαρτύριο μπορεῖ νὰ ἀναπτύξει ἓνα μὴ ιστορικὸ πρόσωπο στὴν θέση τοῦ δικαστή: Howe 1966, 94-95.

ἀκριβῆ χρονολόγηση γιὰ τὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίας. Ὁ ἴδιος προτείνει μία χρονολογία πρὶν τὸν 8^ο αἰῶνα, μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι τὸ κείμενο ἔπρεπε νὰ ἔχει κάποια ἡλικία καὶ κάποιο κῦρος γιὰ νὰ προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ λογίου καὶ μελλοντικοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μεθοδίου, ὁ ὁποῖος στὶς ἀρχὲς τοῦ 9^{ου} αἰῶνα τὸ ἐνσωμάτωσε στὸ μαρτυριολόγιό του,²² ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντεγράφη στὸν κώδικα Παρισ. ἔλλ. 1470 πὺν χρησιμοποίησε ὁ Usener (βλ. κεφ. 5).²³ Ἐπομένως, παρότι δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε τίποτα μὲ βεβαιότητα, φαίνεται ὅτι μὲ τὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίας βρισκόμαστε εἴτε στοὺς τελευταίους αἰῶνες τῆς ἀκμῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας στὴν Ἀνατολή εἴτε στοὺς ἀμέσως ἐπόμενους «σκοτεινοὺς αἰῶνες».

Στὸ μέλλον δὲν ἀποκλείεται μία ἐνδελεχὴς καὶ προσεκτικὴ μελέτη τῆς γλώσσας τοῦ μαρτυρίου νὰ μπορέσει νὰ συμβάλει στὴν ἀκριβέστερη χρονολόγησή του, ἀλλὰ ὄχι πρὶν πραγματοποιηθεῖ ἡ κριτικὴ ἔκδοση καὶ τὸ κείμενο ἀποκατασταθεῖ οὕτως ὥστε νὰ δύναται νὰ στηρίξει γλωσσολογικὲς παρατηρήσεις. Ὡστόσο, ἀκόμη καὶ τότε πιστεύω πὺς εἶναι ἀμφίβολο ἂν θὰ προκύψουν ἀσφαλῆ συμπεράσματα.

Τέλος, ἀξίζει νὰ γίνει μία μικρὴ παρατήρηση. Ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ἀποδεχόμαστε ὡς βάση τῆς συζήτησης γιὰ τὴν ἱστορικότητα τοῦ μαρτυρίου τὶς χωροχρονικὲς συντεταγμένες πὺς μᾶς προσφέρει τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, εἶναι ὡστόσο ἐνδιαφέρουσα ἡ ἐπιλογή τῆς Ἀντιόχειας τῆς Πισιδίας ὡς τοῦ τόπου τοῦ μαρτυρίου, διότι ἡ πόλη ἦταν σημαντικό κέντρο τῆς εἰδωλολατρικῆς θρησκείας (παρότι ὑπῆρχε καὶ χριστιανικὴ κοινότητα, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἀνακάλυψη μίας ἐκκλησίας), μὲ δεσπόζουσα μορφή τὴν παρουσία τοῦ σημαντικοῦ ναοῦ τοῦ θεοῦ Μηνός, ὡς καὶ τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} αἰῶνα, ὅταν ὁ ναὸς καταστράφηκε καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ μίαν ἐκκλησίαν.²⁴ Στὸ δὲ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίας ἀναφέρεται ὅτι ὁ πατέρας τῆς Αἰδέσιος ἦταν «ἱερεὺς τῶν δαιμόνων» (16,22-23). Ἄν ἡ ἁγία Μαρία δὲν ὑπῆρξε ἱστορικὸ πρόσωπο - πράγμα ἀβέβαιο - ἢ δὲν μάρτυρησε στὴν πραγματικότητα στὴν Ἀντιόχεια, ἐνδέχεται ἡ ἐπιλογή τοῦ τόπου νὰ ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν μνήμη τῆς Ἀντιόχειας ὡς κατεξοχὴν «εἰδωλολατρικῆς» πόλης.

²² Βλ. *Acta S. Marinae*, 3-5 καὶ 47.

²³ Boulhol 1994, 260-261.

²⁴ *ODB* ὑπὸ τὸ λήμμα «Antioch - Antioch of Pisidia», Α' τόμος, 113.

3. Ἡ παράδοση τοῦ μαρτυρίου

3.1 Ἡ ἐκδοχή «*Τῆς ἀναστάσεως...*» ἤτοι ἡ ομάδα *BHG 1165-1167c*

Γιὰ μία κριτική ἔκδοση, ἡ πρώτη ἀπαραίτητη διαδικασία εἶναι φυσικά ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου. Στὴν περίπτωση τῆς Ἁγίας Μαρίας αὐτὸ δὲν προκύπτει ἄμεσα ἀπὸ μία ἐξέταση τοῦ σχετικοῦ λήμματος στὴν *Bibliotheca Hagiographica Graeca* (*BHG 1165-1169d*), καθὼς ὁ συντάκτης τῆς ἀπαριθμεῖ ἀρκετὲς διαφορετικὲς ἐκδοχὲς τοῦ κειμένου, οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν ἀναδεικνύονται πλήρως ἀπὸ τὶς ἀρχοτέλειες, τὶς ὁποῖες παραθέτει. Σὲ γενικὲς γραμμὲς, ὁ τύπος τοῦ κειμένου ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 1 (μὲ τὶς ὑποκατηγορίες **1a.** = a) *BHG 1165*, b) *BHG 1166*, c) *BHG 1166c*, **1b.** = *BHG 1167*, **1c.** = *BHG 1167c*). Αὐτὴ εἶναι ἡ «ομάδα ἐκδοχῶν» τοῦ μαρτυρίου ποὺ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Usener, ὁ ὁποῖος στηρίχτηκε σὲ δύο ἑλληνικὰ χειρόγραφα μὲ κείμενα τοῦ τύπου *BHG 1165* (χφ. Α) καὶ *BHG 1166* (χφ. Β), ἐνῶ εἶχε ὑπόψη τοῦ τμηματικὰ καὶ ἕνα τρίτο, τοῦ τύπου *BHG 1167* (χφ. Ρ).²⁵ Χαρακτηρίζεται δὲ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ φράση «*Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν...*» μὲ ἐξαίρεση τὸν τύπο 1c. («*Προκάταρξις τῆς ἁγίας παιδὸς Μαρίας...*»). Γιὰ λόγους συντομίας θὰ ἀναφέρομαι στὸ ἐξῆς σ' αὐτὴ τὴν ομάδα κειμένων/χειρογράφων ὡς τὴν ἐκδοχὴ ἢ ομάδα χειρογράφων «*Τῆς ἀναστάσεως...*».

Δὲν ὑπάρχει οὐσιώδης ἀμφιβολία γιὰ τὸ ὅτι ἡ μορφή τοῦ μαρτυρίου ποὺ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὰ χειρόγραφα «*Τῆς ἀναστάσεως...*» εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιότερη, καθὼς α) παραδίδεται στὰ ἀρχαιότερα χειρόγραφα τοῦ 9^{ου}-10^{ου} αἰ. (βλ. κεφ. 4), β) οἱ ὑπόλοιπες ἑλληνικὲς ἐκδοχὲς εἶναι ἀπὸ τὴν φύση τους προφανὲς ὅτι ἀποτελοῦν μεταγενέστερες διασκευὲς (βλ. κεφ. 3.2) καὶ γ) τὰ ἀρχαιότερα λατινικὰ χειρόγραφα φαίνεται ὅτι παραδίδουν κείμενο ποὺ βασίζεται σ' αὐτὴ τὴν ομάδα (βλ. κεφ. 3.3). Εἶναι αὐτὴ ἡ ομάδα χειρογράφων ποὺ κρύβει στὰ σπλάγχνα τῆς τὸ κείμενο ποὺ εἶναι πλησιέστερο στὸ πρῶτο μαρτύριο τῆς Ἁγίας Μαρίας, ἢ συγγραφή τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ κατὰ πάσα πιθανότητα στὴν Ὑστερὴ Ἀρχαιότητα (βλ. κεφ. 2), τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ μ' ἐνδιαφέρει πρωτίστως καὶ μὲ τὴν ὁποία προτίθεμαι νὰ ἀσχοληθῶ στὰ πλαίσια τοῦ διδακτορικοῦ ἔργου μου. Ἐπομένως, τὰ κεντρικὰ ἐρωτήματα ποὺ θὰ μὲ ἀπασχολήσουν στὴν παρούσα ἐργασία θὰ πρέπει νὰ εἶναι, α) σὲ ποῖες παραλλαγὲς χωρίζεται ἡ ομάδα «*Τῆς ἀναστάσεως...*», β) ποῖα εἶναι ἡ ἀρχαιότερη καὶ πῶς/πότε/γιατὶ προέκυψαν οἱ ἄλλες, γ) ποῖα εἶναι ἡ σχέση τῶν παραλλαγῶν μεταξὺ τους καὶ ἂν οἱ μεταγενέστερες πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπόψη σὲ μία κριτικὴ ἔκδοση τῆς ἀρχαιότερης καὶ μὲ ποῖον τρόπο.

²⁵ Γιὰ τὰ χφφ. βλ. κεφ. 4 καὶ γιὰ τὴν πλήρη περιγραφή τῆς ἔκδοσης Usener βλ. κεφ. 5.

Για να δώσουμε μία πρόχειρη απάντηση στο πρώτο ερώτημα, στον παρακάτω πίνακα παραθέτω πλήρεις τις άρχοτέλειες από την BHG και έκθέτω την υποθετική έσωτερική δομή της ομάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*», όπως την ταξινομήσε ο Halkin:²⁶

1.	BHG	Inc.	Des.
1a.	a)	1165	<i>Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ λυτρωτοῦ ἡμῶν καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλήψεως...</i>
	b)	1166	<i>ἔτελειώθη... βασιλεύοντος τοῦ κυρίου... ἀμήν.</i>
	c)	1166c	<i>ἵνα εὐρῆ τὸ γένος τῶν χριστιανῶν ἔλεος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως... ἀμήν.</i>
1b.	a)	1167	<i>Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλήψεως...</i>
	b)		<i>μακάριός ἐστιν πᾶς ὅστις ἐπιτελέσει τὴν μνήμην τῆς ἀθλήσεως αὐτῆς... ἐμαρτύρησεν δὲ ἡ ἀγία Μαρίνα... καθ' ἡμᾶς δὲ... ἀμήν.</i>
1c.		1167c	<i>(Inc. Prol.) Προκάταρξις τῆς ἀγίας παιδὸς Μαρίας ἐν οἷς ἠγωνίσαστο παθεῖν διὰ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Οἱ μακαριώτατοι ἅγιοι ἀπόστολοι τὸν δρόμον τελέσαντες... (Inc.) Αὕτη τοίνυν ἡ παναγία Μαρίνα γέγονέ τινος Ἐλισσαίου ὄνόματι θυγάτηρ...</i>

Τὸ ὅτι τὰ χειρόγραφα τῆς ομάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*» παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, γίνεται ἀντιληπτὸ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Halkin ἀναγκάστηκε νὰ τὰ μοιράσει ἀνάμεσα σὲ πολλές διαφορετικές ὑποκατηγορίες, καὶ αὕτη εἶναι καὶ ἡ εἰκόνα πού ἀποκόμισα μετὰ ἀπὸ μία σύντομη ματιά σὲ ἐναλλακτικές γραφές στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τοῦ Usener καὶ τὰ τρία διαθέσιμα σὲ μένα χειρόγραφα. Ὡστόσο, ἀπὸ τὴν ἄλλη φαίνεται ὅτι σὲ γενικές γραμμὲς πρόκειται γιὰ μία ομάδα ἀρκετὰ συμπαγῆς ὥστε θεωρητικὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ὡς ἀποτελούμενη ἀπὸ παραλλαγές τοῦ ἴδιου ἀρχικοῦ κειμένου. Δηλαδή, δὲν μιλάμε γιὰ διασκευές πού θὰ ἀλλοίωσαν τὸ κείμενο σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ προκύψει ἕνα ἐντελῶς καινούργιο γλωσσικὰ ἔργο, ὅπως μία μετάφραση ἢ παράφραση. Τὸ κείμενο

²⁶ Λέω πρόχειρη, ἐπειδὴ δὲν μπορούμε νὰ ἐμπιστευτοῦμε τυφλὰ τὴν ταξινόμηση BHG χωρὶς περαιτέρω κριτικὴ ἐξέταση. Ἐπὶ παραδείγματι, σύμφωνα μὲ τὸν Boullhol ἢ ἐκδοχὴ BHG 1166c συγγενεὺι στὴν πραγματικότητα πιὸ πολὺ μὲ τὴν ἐκδοχὴ 1167c παρὰ μὲ τὴν 1165-1166: Boullhol 1994, 299.

δὲν φαίνεται νὰ ἔχει ξαναγραφεῖ ἐντελῶς ἔκ νέου: ὑπάρχει ἔστω κάποια φραστική συγγένεια ἀνάμεσα σὲ ἀντίστοιχα χωρία δύο διαφορετικῶν παραλλαγῶν. Ἐπομένως, μέχρι ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὅλοι οἱ φορεῖς κειμένου τύπου «*Τῆς ἀναστάσεως...*» εἶναι ἐν δυνάμει μάρτυρες καλῶν γραφῶν. Τοῦτο δὲν σημαίνει, φυσικά, ὅτι τὸ κείμενο εἶναι δυνατὸ νὰ ἐκδοθεῖ μὲ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο μὲ τὴν ἐπιστράτευση ὅλων τῶν χειρογράφων τῆς ομάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*» ὡς ἰσάξιων μαρτύρων· τὸ ζήτημα-κλειδί εἶναι πόσο κοινὸ ἔδαφος ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ κείμενα, καὶ ἐπομένως κατὰ πόσο ἡ κατάρτιση ἐνὸς στέμματος θὰ εἶναι ἐφικτή.

Ὅσο γιὰ τὸ ζήτημα τῆς χρονικῆς προτεραιότητος τῆς μιᾶς παραλλαγῆς ἀπέναντι στὴν ἄλλη, φαίνεται πιθανότερο ὅτι ἡ ἀρχαιότερη μορφή τοῦ κειμένου θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ κυρίως στὶς παραλλαγές *BHG* 1165-1166, καθὼς ὁ Boulhol ἔχει δείξει ὅτι οἱ *BHG* 1166c, 1167 καὶ 1167c παραδίδουν ἓνα κείμενο «ἐκκαθαρισμένο» μὲ τὸν ἐξοβελισμό ἐνὸς θεολογικὰ ἀμφισβητήσιμου χωρίου καὶ ἔτσι πρέπει νὰ ἀποτελοῦν προϊόντα μεταγενέστερης ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου (βλ. κεφ. 6.3.4 γιὰ περαιτέρω συζήτηση ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ).²⁷ Ὁ Usener καταδίκασε καὶ τὴν παραλλαγή 1166 ὡς νοθευμένη καὶ στηρίχθηκε στὴν ἔκδοσή του κυρίως στὴν 1165 (βλ. κεφ. 5), ἀλλὰ ὑπάρχουν σοβαρὲς ἐνδείξεις ὅτι αὐτὴ ἢ στάση του ἀδικεῖ τὴν παραλλαγή 1166, ἢ ὅποια οὕτως ἢ ἄλλως δὲν μπορεῖ σὲ καμία περίπτωση νὰ ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὴν ἔκδοση (βλ. κεφ. 6.4). Ἡ θέση τῶν 1166c, 1167 καὶ 1167c εἶναι λιγότερο βέβαιη: δεδομένου ὅτι μοῦ φαίνεται στὸ φραστικὸ ἐπίπεδο νὰ ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ ἀρκετὰ ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κείμενο, μήπως μποροῦν νὰ ἀποκλειστοῦν ἐντελῶς, ἢ μήπως ὑπάρχει περίπτωση νὰ διασώζουν ἔστω κάποιο ὑλικὸ πού θὰ ἔπρεπε νὰ ἀξιοποιηθεῖ σὲ μία ἔκδοση *BHG* 1165-1166; Μπορεῖ μὲν αὐτὲς οἱ παραλλαγές νὰ εἶναι μεταγενέστερες, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται λ. χ. νὰ μποροῦν νὰ ἐπιστρατευτοῦν γιὰ τὴν συμπτωματικὴ θεραπεία προβλημάτων πού ἐνδεχομένως ἀπαντοῦν στὰ χφφ. πού παραδίδουν τὶς ἀρχαιότερες παραλλαγές, ὅπως ὁ ἔπραξε ὁ Usener μὲ τὴν 1166 σὲ μία ἔκδοση βασισμένη στὴν 1165 (βλ. κεφ. 5) ἂν καὶ ὁμολογουμένως οἱ διαφορές ἀνάμεσα στὶς 1165 καὶ 1166 εἶναι μικρότερες. Παρακάτω στὸ κεφ. 6. θὰ ἐπιχειρήσω νὰ δώσω μία πρώτη ἀπάντηση σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα μέσῳ τῆς σύγκρισης μαρτυριῶν ἀπὸ τὶς κατηγορίες *BHG* 1165, 1166, καὶ 1167.

3.2 Οἱ μεταγενέστερες διασκευές

Ὁ «φάκελος» τῆς ἀγίας Μαρίας στὴν *Bibliotheca Hagiographica Graeca* περιέχει συνολικὰ 16 κείμενα, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ πρῶτα 5 (*BHG* 1165, 1166, 1166c, 1167, 1167c) ἀπαρτίζουν τὴν ομάδα «*Τῆς ἀναστάσεως...*». Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα, 4 χαρακτηρίζονται ὡς *passiones*/μαρτύρια, ἐνῶ ἄλλα 6 περιέχουν τὰ σχόλια τοῦ πατριάρχου Μεθοδίου στὸ κείμενο «*Τῆς ἀναστάσεως...*» (1167), μία λογοτεχνικὴ *ἔκφραση* σὲ κώδικα τοῦ 11^{ου} αἰῶνα (1167x), μία ὁμιλία τοῦ Γρηγορίου Κύπρου (1169), μία ὁμιλία τοῦ Θεοδώρου

²⁷ Βλ. Boulhol 1994, 298-9.

Μετοχίτη (1169b) και ένα εγκώμιο από τον Νεόφυτο τον Έγκλειστο (1169d).²⁸ Πρὸς τὸ παρὸν δὲν θὰ ἐστιάσω ἀκόμη τὴν προσοχή μου σ' αὐτὰ τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι προφανῶς μεταγενέστερα (μὲ τὴν ἐξαίρεση τῶν σχολίων τοῦ Μεθοδίου). Ὑπάρχει καὶ ἓνα ἀπόσπασμα ἀβέβαιας προέλευσης (1168f) τὸ ὁποῖο ὡστόσο εἶναι προφανὲς ἀπὸ τὸ τμῆμά του πὺ παραθέτει ὁ Ehrhard (I, 662-3) ὅτι δὲν ἀνήκει στὴν ὁμάδα «*Τῆς ἀναστάσεως...*».

Ἀπὸ τὰ 4 κείμενα πὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν Halkin ὡς μαρτύρια, ἔχω κατορθώσει νὰ μελετήσω μέχρι στιγμῆς δύο, τὴν ἐκδοχή μὲ ἐναρκτήρια φράση «*Οὐδὲν οὕτως ἡδύνει καὶ καθιλαρύνει ψυχὴν ἀγαθὴν καὶ πιστὴν...*» (1168) καὶ τὴν ἐκδοχή «*Ὀλύβριος ὁ δεινὸς καὶ τῆς εἰδωλικῆς μανίας διάπυρος ἔραστής...*» (1168e). Καὶ τὰ δύο εἶναι κείμενα προφανῶς μεταγενέστερα τῆς ὁμάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*». Ὁ διασκευαστὴς τῆς ἐκδοχῆς BHG 1168 προτάσσει στὸ μαρτύριο ἓναν ἐκτενῆ πρόλογο, στὸν ὁποῖο καταδικάζει ὡς σατανικὴ ἐπιβουλή καὶ νόθευση τοῦ μαρτυρίου τὴν ἀνάκριση τοῦ δαίμονα ἀπὸ τὴν μάρτυρα καὶ συγκεκριμένα τὶς (θεολογικὰ κάπως ὑποπτες...) ²⁹ ἀπαντήσεις του στὶς ἐρωτήσεις πὺ τοῦ προβάλλονται ἀπὸ τὴν ἀγία.³⁰ Ἀπὸ μία σύντομη ἐξέταση τοῦ κορμοῦ τοῦ μαρτυρίου προκύπτει ὅτι ὁ διασκευαστὴς ἐξοβελίζει συστηματικὰ ὅλο τὸ σχετικὸ ὑλικό, ὅπως ἄλλωστε δηλώνει καὶ στὸν πρόλογό του,³¹ ἀλλὰ ἐπιπλέον αὐτοῦ παραλείπει γιὰ κάποιο λόγο καὶ κάθε μνεῖα τοῦ Θεοτίμου. Γενικὰ πρόκειται γιὰ μία *μετάφραση* σὲ λογιότερη γλώσσα καὶ κάπως ὑψηλότερο ὕφος. Ὁ Usener ἀποδίδει τὴν μετάφραση αὐτὴ στὸν ἴδιο τὸν Συμεών,³² ἀλλὰ ὁ Ehrhard πουθενὰ δὲν φαίνεται νὰ τὴν κατατάσσει στὰ κυρίως μεταφραστικὰ κείμενα, ἂν καὶ τὶς περισσότερες φορές φαίνεται νὰ ἐντοπίζεται σὲ μεταφραστικὰ μηνολόγια καὶ συλλογές. Σχεδὸν ὅλα τὰ χειρόγραφα πὺ ἔχω ἐντοπίσει πὺ τὴν παραδίδουν εἶναι *codices recentiores*, ἀλλὰ τὸ ἀρχαιότερο πὺ γνωρίζω προέρχεται ἀπὸ τὸν 10^ο (κατὰ Ehrhard) ἢ 11^ο (κατὰ Omont) αἰώνα,³³ δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς μεγάλης μεταφραστικῆς δραστηριότητος στὸ Βυζάντιο.

Ὅσο γιὰ τὴν ἐκδοχή BHG 1168e, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Latyšev μαζί μὲ τὰ ἄλλα κείμενα ἐνὸς αὐτοκρατορικοῦ μηνολογίου τοῦ 11^{ου} αἰώνα.³⁴ Πρόκειται ἐπὶ τῆς οὐσίας γιὰ μία ἐπιτομή, καὶ ταυτόχρονα παράφραση, τοῦ μαρτυρίου. Βασίζεται στὴν ἐκδοχή «*Τῆς*

²⁸ Ἐνα τελευταῖο κείμενο στὴν ἀρχικὴ BHG, τὰ σχόλια κάποιου «*Νικήτα τοῦ ρήτορα*» (= 1169a), ἀφαίρεθηκε (*delendum*) ἀπὸ τὸν φάκελο στὸ *Novum Auctarium* - ἴσως ἐπρόκειτο γιὰ κάποια ἀβλεψία.

²⁹ Βλ. κεφ. 6 γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

³⁰ *καὶ γὰρ ἄξιον εἰδέναι· ὡς οὐκ ὀλίγα τῶν μαρτυρικῶν ἐξαρχῆς νεόθενται διηγημάτων· ὑπὸ Ἑλλήνων τυχόν, ἢ αἰρετικῶν ἀνδρῶν καὶ βεβήλων· καὶ τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας ἀπεστερημένων παραφθειρόμενα· ἀλλὰ καὶ ἡ ληρωδία καὶ φληναφία ματαιοτάταις ῥυπούμενα· ἢ ἐξηγήσει καὶ διδασκαλία δαιμονίων ἐναγεστάταις, κακοδαίμονος διανοίας μιαιοῖς ἀναπλάσμασι βεβηλούμενα ... ὡπερ δὴ καὶ τὸ τῆς καλλιπαρθένου μάρτυρος Μαρίνης ἐκ τινος ἐπιρρείας τοῦ πονηροῦ ἐνοθεύθη μαρτύριον ... τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγῶνων αὐτῆς ἀναπλασθέντος ἐκεῖ δαίμονος, καὶ τῶν ἐκείνου φωνῶν· ὡστε τῷ γελοίῳ καὶ ἀποπρωτάτῳ τῆς δαιμονιώδους προσέχοντος ῥήσεως τοῦ ἀκούοντος, καὶ αὐτὴν τὴν τῆς καλλιπάρθου διαβάλλειν μαρτυρίαν... (Λαυρεντ. IX 33, 161^ο, b24-162, b14).*

³¹ *πάσαν οὖν εἰκαιομυθίαν καὶ φλυαρίαν ὡς τοῦ πονηροῦ παίγνια τοῖς ἐκείνου θιασώταις ἀπορριψάμενος...* (Λαυρεντ. IX 33, 162, b25-8).

³² *Acta S. Marinae*, 14.

³³ Πρόκειται γιὰ τὸ χφ. Παρισ. ἔλλ. 1538 (πρώην Colbert. 850): βλ. Ehrhard III, 776-7· Omont 1886-1888 II, 84. Γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ κειμένου ὡς BHG 1168 βλ. Boulhol 1994, 299.

³⁴ Latyšev 1912.

ἀναστάσεως...» και ὄχι στὴν μετάφραση BHG 1168, καθὼς ἀναφέρεται ὁ Θεότιμος ὡς πηγὴ τῶν πληροφοριῶν. Ἡ ὀλοσχερὴς παράλειψη τῆς ἀνάκρισης τοῦ δαίμονα ἐνδέχεται ἐδῶ νὰ ὀφείλεται καὶ στὴν ἀνάγκη συντόμευσης τοῦ κειμένου (τὸ ὁποῖο καταλαμβάνει μόνο 4,5 τυπωμένες σελίδες στὴν ἔκδοση Latyšev, ἐνῶ τὸ κείμενο στὴν ἔκδοση Usener ἔχει ἔκταση 32 σελίδες) καὶ ὄχι σὲ μία συνειδητὴ ἐπιθυμία ἐξοβελισμοῦ τῶν θεολογικὰ ἀμφισβητήσιμων χωρίων· δὲν μπορούμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι.

Ἐκτὸς αὐτῶν, ὑπάρχουν καὶ οἱ ἔκδοχες «*Ἐλκει μὲν καὶ μαγνήτις λίθος πρὸς ἑαυτὴν ἀψοφητὶ τὰ σιδήρια...*» (1168b) καὶ «*Πάλαι μὲν ἢ τοῦ ἀρχεκάκου δαίμονος τυραννίς...*» (1168c), οἱ ὁποῖες παραδίδονται μόνο σὲ τρεῖς νεώτερος κώδικες (ἓνα καὶ δύο ἀντίστοιχα)³⁵ τοὺς ὁποῖους μελέτησε ὁ Boulhol: πρόκειται γιὰ νεώτερες ἔκδοχες,³⁶ κατὰ πάσα πιθανότητα (ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ἀρχοτέλειες καὶ τὴν ταξινόμησή τους ἀπὸ τὸν Halkin) ἀρκετὰ ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ μαρτύριο, ἴσως ἀκόμη καὶ μεταφράσεις ἢ παραφράσεις.

3.3 Ἡ λατινικὴ παράδοση

Ἡ περιορισμένη ἔκταση τῆς παρούσας ἐργασίας δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ μελετήσω μὲ πολλὴ λεπτομέρεια τὴν παράλληλη λατινικὴ παράδοση τοῦ μαρτυρίου· ὡστόσο, ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ μία σύντομη ἔκθεση τῶν βασικῶν δεδομένων. Ὁ φάκελος τῆς ἁγίας Μαρίας (ἢ Μαργαρίτας, ὄνομα ὑπὸ τὸ ὁποῖο ἔγινε πιὸ γνωστὴ στὴν Δύση) στὴν *Bibliotheca Hagiographica Latina* ἀπαριθμεῖ τὰ ἐξῆς δέκα κείμενα (BHL 5303-5313): 1.-6. *passiones* (μαρτύρια), τὸ ἓνα σὲ ἠρωϊκὸ ἐξάμετρο, 7. κάποιες «ἐπιτομές», 8. μεταφορὰ τῶν λειψάνων τῆς ἁγίας, 9. εὕρεση λειψάνου (κεφαλῆς) καὶ 10. θαῦμα τῆς ἁγίας στὸ Λονδίνο. Ἀπὸ τὰ μαρτύρια ἢ κατηγορία ὑπ' ἀριθμὸν 1. ἔχουσα τρεῖς ὑποκατηγορίες (1.a,b,c) πρέπει νὰ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἑλληνικὴ ομάδα «*Τῆς ἀναστάσεως...*», καθὼς ἀρχίζει μὲ τὴν φράση «*Post resurrectionem D. N. I. C. et gloriosam ascensionem eius...*» (1a = BHL 5303, 1b = 5304) ἢ «*Post passionem et resurrectionem D. N. I. C. gloriosamque eius ascensionem...*» (1c = 5305). Ἀποδίδεται στὸν γνωστὸ Θεότιμο (στὰ λατινικὰ ἐμφανίζεται ἄλλοτε ὡς Theotimus, ἄλλοτε μὲ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματός του ὡς Theodimus, Theophilus, Tectinus...). Τὰ τρία λατινικὰ κείμενα ποὺ εἶχε ὑπόψη του ὁ Usener προέρχονται ἀπὸ αὐτὴ τὴν ομάδα (βλ. κεφ. 5), καὶ σύμφωνα μὲ τὸν Boulhol τὸ παλαιότερο λατινικὸ χειρόγραφο (Παρις. Λατ. 5574, τῶν ἀρχῶν τοῦ 10^{ου} αἰ.) παραλείπει ἤδη τὸ ἐπίμαχο χωρίο ποὺ ἀναφέρεται στὸν Σαταναήλ (γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. κεφ. 6.3.4), ἄρα ὑποθέτω ὅτι ἴσως μᾶλλον ταυτίζεται πιὸ πολὺ μὲ τὴν ἑλληνικὴ παραλλαγή BHG 1167 παρὰ μὲ τὶς 1165-1166.³⁷ Στὴν BHL N. S. ὁ Fros διαιρεῖ τὴν ομάδα αὐτὴ σὲ ἀκόμη περισσότερες ὑποκατηγορίες, μὲ τὴν ἐπισήμανση γιὰ τὴν ἔκδοχὴ BHL 5303 ὅτι «in exemplaribus

³⁵ Βλ. Ehrhard III, 485, 807 καὶ 810.

³⁶ Βλ. Boulhol 1994, 299.

³⁷ Boulhol 1994, 298.

Passionis, quae multa supersunt, magna est lectionum varietas».³⁸ Ἐφόσον ἐρευνηθεῖ, ἡ λατινικὴ παράδοση τῆς ομάδας «*Post resurrectionem...*» / *BHL* 5303-5305 δύναται θεωρητικὰ νὰ συμβάλει στὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἀρχικοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Γιὰ νὰ γίνει κάτι τέτοιο πρέπει, ὡστόσο, νὰ μελετηθοῦν πρῶτα οἱ ἑλληνικοὶ φορεῖς τοῦ κειμένου.

Ὅσο γιὰ τὰ ὑπόλοιπα λατινικὰ πεζὰ μαρτύρια, προφανῶς ἀποτελοῦν διακριτὰ κείμενα καὶ οἱ ἀρχοτέλειές τους («*Cum per univsum orbem (al. mundum) per S. Spiritus alumnos (al. om. per...alumnos) Christi evangelium passim... propalaretur...*» = 5306, «*In temporibus illis, dum post corporeum salvatoris adventum...*» = 5307, «*Divinarum series scripturarum...*» = 5308, «*Margareta dicitur a quadam pretiosa gemma...*» = 5309) δὲν φαίνεται νὰ ἀντιστοιχοῦν σὲ καμία ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες ἑλληνικὲς διασκευές. Χωρὶς νὰ ἔχω ἐξετάσει τὰ κείμενα δὲν μπορῶ, φυσικά, νὰ πῶ τίποτε βέβαιο, ἀλλὰ φαντάζομαι πῶς τὸ πιθανότερο εἶναι ἡ μετάφραση ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στὰ λατινικὰ νὰ ἔγινε μία φορὰ κατὰ τὸν πρῶτο Μεσαίωνα (ὁ Usener ἀποκαλεῖ τὴν λατινικὴ μετάφραση ποὺ μελέτησε *vetus versio*)³⁹ καὶ ἔκτοτε νὰ εἶχε μία δική της ζωὴ καὶ δικές της διασκευές, χωρὶς περαιτέρω ἀλληλεπίδραση μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἐκδοχῶν. Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μία εἰκασία.

³⁸ Βλ. *BHL N. S.* ὑπὸ τὸ λήμμα 5303.

³⁹ *Acta S. Marinae*, 8.

4. Τὰ χειρόγραφα τῆς ομάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*»

Οἱ παλαιότεροι μάρτυρες τῆς ἐκδοχῆς «*Τῆς ἀναστάσεως...*» χρονολογοῦνται στὸν 9^ο - 10^ο αἰώνα, ἐνῶ αὐτὴ διασώζεται καὶ σὲ πολυάριθμα χειρόγραφα τῆς παλαιολόγειας καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, πράγμα πού δείχνει ὅτι οἱ παραλλαγές τοῦ ἀρχικοῦ μαρτυρίου παρέμειναν δημοφιλεῖς καὶ δὲν ἐκτοπίστηκαν πλήρως ἀπὸ τὴν μετάφραση *BHG* 1168 ἢ τὶς ἄλλες νεότερες διασκευές (βλ. κεφ. 3.2) τουλάχιστον κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα. Παρουσιάζω ἐδῶ ἕναν προσωρινὸ ἀναλυτικὸ κατάλογο τῶν 28 ὡς τώρα γνωστῶν σὲ μένα μαρτύρων τῆς ομάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*» μὲ ὅσες πληροφορίες μοῦ εἶναι διαθέσιμες αὐτὴ τὴν στιγμή. Ἐπὶ τῆς οὐσίας ὁ κατάλογος δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μία πρώτη ἀφετηρία, ἕνα πλαίσιο στὸ ὁποῖο θὰ ἐνταχθοῦν οἱ πιὸ ἀναλυτικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα ὅταν ἀποκτήσω πρόσβαση σ' αὐτὰ καί, ἐπιπλέον, ἀναμένεται νὰ δεχτεῖ καὶ ἄλλες συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις.

Γιὰ κάθε μάρτυρα τῆς ομάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*» ἐκθέτονται παρακάτω οἱ ἐξῆς πληροφορίες (ἐφόσον εἶναι διαθέσιμες): 1) ἀριθμὸς καταλόγου καὶ siglum, 2) χρονολόγηση (μὲ δηλωμένη τὴν πηγὴ τῆς πληροφορίας μόνο ὅπου οἱ γνώμες τῶν ἐρευνητῶν διίστανται), 3) τὰ κύρια ὑλικά χαρακτηριστικά τοῦ κώδικα (ὕλικό, ἀριθμὸς φύλλων, διαστάσεις σελίδας, ἀριθμὸς στηλῶν ἀνὰ σελίδα), 4) τὰ κυριότερα παλαιογραφικὰ χαρακτηριστικά του (ὅπως γραφικὸς χαρακτήρας, ὀρθογραφία, χρῆση συντομογραφιῶν κτλ.), 5) ὁ τύπος τοῦ κώδικα σύμφωνα μὲ τὸ σύστημα ταξινόμησης ἀγιολογικῶν χφφ. τοῦ Ehrhard, 6) ἡ θέση τοῦ μαρτυρίου τῆς ἀγ. Μαρίνας στὸ χειρόγραφο, 7) ὁ τίτλος πού προηγεῖται τοῦ μαρτυρίου, 8) ὁ τύπος τοῦ κειμένου ἢ ἡ ὑποκατηγορία πού ἀνήκει στὴν ομάδα *BHG* 1165-1167c σύμφωνα μὲ τὴν ταξινόμηση τοῦ Halkin (ἐφόσον εἶναι ἐφικτὴ ἢ κατάταξή του μὲ βάση τὶς ἀρχοτέλειες ἢ ἂν γίνεται μνεῖα τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Halkin), 9) οἱ ἀρχοτέλειες τοῦ κειμένου (στὴν πιὸ ἐκτενῆ μορφή πού παρέχονται ἀπὸ τὶς πηγές μου),⁴⁰ 10) ἡ πηγὴ ἢ οἱ πηγές πληροφοριῶν γιὰ τὸν κώδικα στὴν ἐρευνητικὴ βιβλιογραφία,⁴¹ 11) τυχὸν ἐπιπλέον σημειώσεις, ὅπως πληροφορίες γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ κώδικα (τυχὸν φθορές, ἀπώλεια φύλλων ἢ διαταραχές τῆς σειρᾶς τους, καὶ οὕτω καθεξῆς) καὶ ἄλλα.

Παρίσι, Bibl. Nat. de France, gr. 1470 (olim Colbert. 340, postea Reg. 2012.3)

A

Χρονολόγηση: τοῦ ἔτους 890

Ἑλικά χαρακτηριστικά: περγαμινός, 248 φ., 32 ἐπὶ 22,8 ἐκ., δίστηλος.

Τύπος κώδικα: συλλογὴ γιὰ τὸ ἡμισυ τοῦ ἔτους (Μάρτ. - Αὔγ.) (κατὰ Ehrhard), συλλογὴ γιὰ τὸ ἕνα τρίτο τοῦ ἔτους (Μάϊ. - Αὔγ.) (κατὰ *Acta S. Marinae*)⁴²

Θέση κειμένου: φφ. 132-141

⁴⁰ Σὲ περίπτωση κολοβοῦ κειμένου σημειώνονται μέσα σὲ γωνιακὲς ἀγκύλες οἱ πρῶτες καὶ οἱ τελευταῖες λέξεις πού διασώζονται.

⁴¹ Σημ. τὰ ἔργα στὰ ὁποῖα δὲν κατέστη δυνατό νὰ ἀποκτήσω πρόσβαση δηλώνονται με ἀγκύλες.

⁴² Πιθανότατο ὁ Usener νὰ παραπλανήθηκε ἀπὸ τὴν ἀποσπασματικὴν κατάσταση τοῦ κώδικα, καθὼς ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὅσα περιέχονται στὸν Paris. gr. 1476, ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ Paris. gr. 1470 σώζεται μόνον τὸ τμήμα πού περιέχει τοὺς μῆνες ἀπὸ τὸν Μάϊο ὡς τὸν Αὔγουστο (βλ. Ehrhard).

Τίτλος κειμένου: *Μαρτύριον τῆς ἀγίας πανενδόξου μάρτυρος Μαρίνης*

Τύπος κειμένου: *BHG 1165*⁴³

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χ. τοῦ λυτρωτοῦ ἡμῶν καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλήψεως...*

Des. ἐπιτελοῦντες αὐτῆς τὴν μνήμην καὶ δοξάζοντες σὺν ἐμοί... τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς... ἀμήν

Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 258-66· *Acta S. Marinae*, 3-6· [*Catalogi bibl. regiae* 1740, 329]· Omont 1886-1888 II, 55-6· [Hagiographi Bollandiani - Omont 1896, 147-151]

Σημειώσεις: Σὲ ἀποσπασματική κατάσταση - ἓνα ἀπωλεσθὲν τμήμα του βρίσκεται τώρα στὸν Παρισ. ἔλλ. 1476. Siglum A στὴν ἔκδοση τοῦ Usener (*Acta S. Marinae*). Περιέχει ἐπίσης: *BHG 1167m Scholia Methodii Patriarchae* (βλ. Ehrhard I, 22 καὶ *Acta S. Marinae*, 5-6). Τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίνας, μαζί μὲ τὰ σχόλια, δηλώνεται στὸ φ. 141 ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα ὅτι λήφθηκε ἀπὸ τὸ μαρτυρολόγιο ποῦ (ἀντ-;) ἔγραψε ὁ μελλοντικός πατριάρχης Κ/πόλεως Μεθόδιος κατὰ τὴν διαμονή του στὴν Ρώμη (περίπου 815-820) (βλ. *Acta S. Marinae* 4-5 καὶ 47). Σὲ ὀρισμένα σημεῖα γράμματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ξεθωριάσει μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, συμπληρώθηκαν ἔκ νέου ἀπὸ ἓνα δεῦτερο χέρι, μᾶλλον κατὰ τὸν 12^{οῦ} αἰώνα (βλ. *Acta S. Marinae* 6).

Παρίσι, Bibliothèque Nationale de France, gr. 1468 (olim Reg. 1833)

B

Χρονολόγηση: 11^{οῦ} αἰ. (κατὰ Ehrhard), 10^{οῦ}-11^{οῦ} αἰ. (κατὰ *Acta S. Marinae*.)

Ἐπιγραφικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 405 φ., 36,6 ἐπὶ 26,2 ἐκ.

Τύπος κώδικα: μηνολόγιο γιὰ τὸ ἓνα τέταρτο τοῦ ἔτους (Σεπτ. - Νοέ.)

Θέση κειμένου: φφ. 211^v-224

Τίτλος κειμένου: *Μαρτύριον τῆς ἀγίας μάρτυρος Μαρίνης*

Τύπος κειμένου: *BHG 1166*⁴⁴

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χ. τοῦ λυτρωτοῦ ἡμῶν καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλήψεως...*

Des. ἐτελειώθη... βασιλεῦον (sic) τοῦ κυρίου... ἀμήν

Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 372-5· *Acta S. Marinae*, 6-8· [*Catalogi bibl. regiae* 1740, 328-]· Omont 1886-1888 II, 53-4· [Hagiographi Bollandiani - Omont 1896, 142-147]

Σημειώσεις: Φέρει σημάδια ἐντατικής χρήσης. Siglum B στὴν ἔκδοση τοῦ Usener (*Acta S. Marinae*). Τὸ χειρόγραφο εἶναι φθινοπωρινὸ καὶ ὄχι θερινὸ μηνολόγιο, ἀλλὰ τὸ μαρτύριο τῆς ἀγ. Μαρίνας βρίσκεται χωρὶς ἔνδειξη ἡμερομηνίας ἐορτῆς ἀνάμεσα στὶς 5. καὶ 8. Νοεμβρίου.

Λονδίνο, British Museum, Addit. 25 881

D

Χρονολόγηση: 16^{οῦ} αἰ.

Ἐπιγραφικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 398φ. (κατὰ Van de Vorst - Delehay) / 403φ. (κατὰ Ehrhard), 20,5 ἐπὶ 14 ἐκ.

Τύπος κώδικα: μὴ μηνολογικὴ συλλογή (πανηγυρικές ὁμιλίες, ἀγιολογικά/ἀσκητικά κείμενα, ψυχωφελεῖς διηγήσεις κ. ἄ.)

Θέση κειμένου: φφ. 243-254^v

Τίτλος κειμένου: *Μαρτύριον τῆς ἀγίας ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ ἀθληφόρου Μαρίνας*

Τύπος κειμένου: *BHG 1166c*⁴⁵

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως...*

Des. ἵνα εὕρει τὸ γένος τῶν χριστιανῶν ἔλεος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως... ἀμήν

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 860· Van de Vorst - Delehay 1913, 269-71· *Catalogue of additions 1854-75* II, 229

⁴³ βλ. *BHG 1165*.

⁴⁴ βλ. *BHG 1166*.

⁴⁵ βλ. *BHG 1166c*· Boulhol 1994, 299. Στὸς Van de Vorst - Delehay 1913, 270 τὸ κείμενο ἐσφαλμένα χαρακτηρίζεται ὡς *BHG 1165*.

Βατικάνο, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Palat. gr. 4 P
Χρονολόγηση: 11^{ου}-12^{ου} αί. (κατά Ehrhard), 10^{ου}-11^{ου} αί. (κατά Stevenson)
Ύλικά χαρακτηριστικά: περγαμινός, 295φ., 26,7 ἐπὶ 20 ἐκ.
Τύπος κώδικα: μὴ μηνολογικὴ συλλογὴ ἀγιολογικῶν κειμένων
Θέση κειμένου: φφ. 189^v-
Τύπος κειμένου: *BHG* 1167⁴⁶
Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν...*
Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 744· *Acta S. Marinae*, 9· Stevenson 1885, 3-4· [Hagiographi
Bollandiani - Franchi de' Cavalieri 1899, 203-205]
Σημειώσεις: Siglum P στὴν ἔκδοση τοῦ Usener (*Acta S. Marinae*).

Βατικάνο, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Ottob. gr. 12 O
Χρονολόγηση: 11^{ου}-12^{ου} αί. (κατά Ehrhard), 12^{ου} αί. (κατά Feron - Battaglini)
Ύλικά χαρακτηριστικά: περγαμινός, 202φ., 36,7 ἐπὶ 27,7 ἐκ., δίστηλος
Τύπος κώδικα: μεικτὴ μεταφραστικὴ συλλογὴ
Θέση κειμένου: φφ. 152^v-162
Τύπος κειμένου: 1167⁴⁷
Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν...*
Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 107-9· Feron - Battaglini 1893, 14-5· [Hagiographi Bollandiani -
Franchi de' Cavalieri 1899, 249-]
Σημειώσεις: Κάποιες διαταραχὲς στὴν σειρὰ τῶν φύλλων.

Βενετία, Biblioteca Marciana, gr. VII 37 (Nan. 153) M
Χρονολόγηση: 15^{ου}
Ύλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 243φ., 22 ἐπὶ 15 ἐκ.
Τύπος κώδικα: μεμονωμένη παράδοση ὡς μέρος σύνθετου κώδικα μὲ ποικιλία
θηρσκευτικῶν κειμένων
Θέση κειμένου: φφ. 91-110
Τύπος κειμένου: 1167⁴⁸
Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χ. καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ
ἀναλήψεως...*
*Des. καὶ εὐλογία ἡμᾶς Κύριος ἡμέραν ἐξ ἡμέρας· ἐμαρτύρησεν δὲ ἡ ἀγία
Μαρίνα μηνὶ ἰουλίῳ ἑπτακαιδεκάτης... ἀμήν*
Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 947· Delehay 1905, 238· [Mingarelli 1784, 345-]
Σημειώσεις: Ὁ κώδικας δημιουργήθηκε μὲ τὴν συρραφὴ πολλῶν ἀνεξαρτήτων τεμαχίων.

Λονδίνο, Highgate School, II.29 G
Χρονολόγηση: 15^{ου} αί.
Ύλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 143φ., 20,5 ἐπὶ 15,5 ἐκ.
Τύπος κώδικα: κατὰ τὰ φαινόμενα πρόκειται γιὰ μὴ μηνολογικὴ συλλογὴ ἀγιολογικῶν
κειμένων
Θέση κειμένου: φφ. 76-88
Τύπος κειμένου: *BHG* 1167⁴⁹
Περιγραφή σέ: Van de Vorst - Delehay 1913, 389
Σημειώσεις: Αὐτὸ τὸ χειρόγραφο, τὸ ὁποῖο ὁ Ehrhard δὲν ἀναφέρει, πρέπει νὰ βρίσκεται σὲ
ἄλλη βιβλιοθήκη σήμερα καθὼς ἡ συλλογὴ Burdett-Coutts τῆς Σχολῆς Highgate
διασκορπίστηκε τὸ 1922.⁵⁰

⁴⁶ Βλ. *BHG* 1167.

⁴⁷ Βλ. *BHG* 1167· Boulhol 1994, 299.

⁴⁸ Βλ. *BHG* 1167.

⁴⁹ Βλ. *BHG* 1167.

⁵⁰ Perria 1979, 87.

Βατικάνο, Bibliotheca Apostolica Vaticana, gr. 2073 (Basil. 112) K

Χρονολόγηση: 11^{ου} αί.

Υλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 275φ., 20,5 ἐπὶ 15,3 ἐκ.

Τύπος κώδικα: μὴ μηνολογικὴ συλλογὴ

Θέση κειμένου: φ.95-95^v

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως...*

Des. - καὶ ὁ πατὴρ αὐτῆς ἐκ<... (πρβλ. Acta S. Marinae 16,29)

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 738-9· Delehay 1902, 19-20

Σημειώσεις: Ὁ κώδικας ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο διακριτὰ τμήματα, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα (φφ. 1-95) τελειώνει ἀπότομα διακόπτοντας τὸ μαρτύριο τῆς ἀγ. Μαρίνας ἀμέσως μετὰ τὴν ἀρχή.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς φθορὰ στὶς ἄκρες τῶν φύλλων.

Παρίσι, Bibliothèque Nationale de France, Coisl. gr. 121 S

Χρονολόγηση: τοῦ ἔτους 1342

Υλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 177φ., 37 ἐπὶ 27 ἐκ., δίστηλος.

Παλαιογραφικὰ χαρακτηριστικά: κάποια γράμματα (α, ε, ζ, θ, ξ, ο, θ, ω) ἐνίοτε μεγεθυμένα ὅπως στὴν ἀνισοστρόγγυλη γραφὴ (*Fettaugenstil*)⁵¹ πάρα πολλὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα καὶ ἀστάθεια στὴν χρῆση τοῦ τελικοῦ -ν· ἐλάχιστες συντομογραφίες

Τύπος κώδικα: συλλογὴ γιὰ ὄλο τὸ ἔτος

Θέση κειμένου: φφ. 132-136^v

Τίτλος κειμένου: *Μαρτύριον τῆς ἀγίας μάρτυρος καὶ ἀθληφόρου τοῦ χριστοῦ μαρίνας· εὐλόγησον*

Τύπος κειμένου: BHG 1167⁵²

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλείψεως...*

Des. συνέγραψα μετὰ πάσης ἀκριβίας καὶ ἀληθείας ... μακάριος ἐστὶν ὅστις ἐπιτελεῖν καὶ φυλάττειν (sic) τὴν ἡμέραν τῆς ἀθλήσεως αὐτῆς... εὐρεῖ ἡμῖν χάριν καὶ ἔλεος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως... ἐμαρτύρησεν δὲ... βασιλεύωντος διοκλητιανοῦ... κατὰ δὲ ἡμᾶς... ἀμῆν.

Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 203-10· Halkin 1968, 250-2· [de Montfaucon 1715, 195-197]· [Omont 1886-1888 III, 138-140]· [Hagiographi Bollandiani - Omont 1896, 294-297]

Σημειώσεις: Ἀκέφαλος κώδικας· ἐπιπλέον ἔχει ἀπωλέσει μεγάλο ἀριθμὸ φύλλων ἀπὸ τὸ τέλος. Φθορὲς στὰ φφ. 132 καὶ 133^v μὲ ἀπώλεια κάποιων λέξεων. Τὸ χειρόγραφο μελετήθηκε σὲ ψηφιοποιημένη μορφή.

Λέσβος, Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου, 57 L

Χρονολόγηση: τοῦ ἔτους 1604

Υλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 382φ., 30,8 ἐπὶ 21,5 ἐκ., δίστηλος

Παλαιογραφικὰ χαρακτηριστικά: λίαν ἀνορθόγραφος (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς)

Τύπος κώδικα: συλλογὴ γιὰ ὄλο τὸ ἔτος

Θέση κειμένου: φφ. 145^v-150

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως...*

Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 203-10· Παπαδόπουλος-Κεραμεύς 1884-1888, Α' 159-161

Ἱερουσαλήμ, Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη, 6 H

Χρονολόγηση: 10^{ου} αἰ. (κατὰ Ehrhard), 9^{ου}-10^{ου} αἰ. (κατὰ Παπαδόπουλο-Κεραμεύς)

Υλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 385φ., 37 ἐπὶ 27,5 ἐκ.

Τύπος κώδικα: συλλογὴ γιὰ ὄλο τὸ ἔτος

Θέση κειμένου: φφ. 223-

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν...*

⁵¹ Mioni 2009, 91.

⁵² Βλ. BHG N.A. ὑπὸ τὸ λῆμμα 1167. Ὁ Boulhol ἐσφαλμένα (πιθανὸν ἀπὸ καθαρὰ τεχνικὸ λάθος) ἐντάσσει τὸ χφ. S στὴν κατηγορίᾳ BHG 1168: Boulhol 1994, 299.

Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 174-9· Παπαδόπουλος-Κεραμεύς 1891-1897, Α' 19-30
Σημειώσεις: Τὸ βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο διακριτοὺς, ἐνωμένους μεταξύ τους κώδικες
(φφ. 1- 241^v καὶ 242-385^v), ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ὁ Hieros. Patr. 6.

Τορίνο, Biblioteca Naziolane Universitaria, gr. 80 (C I 10) **T**

Χρονολόγηση: 9^{ov}-10^{ov} αἰ. (κατὰ Ehrhard)
Ὑλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 142φ.
Τύπος κώδικα: συλλογή γιὰ ὅλο τὸ ἔτος
Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως...*
Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 195-7· [Pasini - Rivautella - Berta 1749, 174-]
Σημειώσεις: Σε ἀποσπασματικὴ κατάσταση.

Ῥώμη, Biblioteca Angelica, gr. 108 (B2. 2) **Q**

Χρονολόγηση: 11^{ov}-12^{ov} αἰ.
Ὑλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 288φ., 34,7 ἐπὶ 25 ἐκ.
Τύπος κώδικα: ἰταλοελληνικὴ συλλογή γιὰ ὅλο τὸ ἔτος
Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως...*
Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 298-301· [Franchi de' Cavalieri - Muccio 1896, 144-150]

Βατικάνο, Bibliotheca Apostolica Vaticana, gr. 866 **V**

Χρονολόγηση: 11^{ov} αἰ. (κατὰ Ehrhard), 12^{ov} αἰ. (κατὰ Bollandiani - Franchi de' Cavalieri)
Ὑλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 414φ., 38 ἐπὶ 30 ἐκ.
Τύπος κώδικα: μηνολόγιο γιὰ ὅλο τὸ ἔτος
Τύπος κειμένου: BHG 1167⁵³
Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως...*
Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 338-346· [Hagiographi Bollandiani - Franchi de' Cavalieri 1899, 83-93]
Σημειώσεις: Ἀπώλεια ἀρκετῶν φύλλων.

Ἄγιον Ὅρος, Μονὴ Βατοπεδίου, 84 (79) **I**

Χρονολόγηση: 9^{ov}-10^{ov} αἰ.
Ὑλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 272φ., 41 ἐπὶ 34 ἐκ. δίστηλος
Τύπος κώδικα: μηνολόγιο γιὰ τὸ ἕνα τρίτο τοῦ ἔτους (Μαΐ. - Αὐγ.)
Θέση κειμένου: φφ. 213-
Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως...*
Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 358-62· Εὐστρατιάδης - Ἀρκάδιος 1924, 23-4
Σημειώσεις: Ἀπώλεια ἀρκετῶν φύλλων ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ κώδικα.

Μιλάνο, Biblioteca Ambrosiana, gr. 51 (A 154 sup. olim N 121) **R**

Χρονολόγηση: 14^{ov} αἰ.
Ὑλικά χαρακτηριστικά: βομβύκινος, 270φ., 29,3 ἐπὶ 21,3 ἐκ.
Παλαιογραφικά χαρακτηριστικά: πολὺ ἀσταθῆς ὀρθογραφία (κατὰ Ehrhard)
Τύπος κώδικα: μεικτὴ μεταφραστικὴ συλλογή
Θέση κειμένου: φφ. 238-245
Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν...*
Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 147-9· Martini - Bassi 1906, I 60-1
Σημειώσεις: Κάποιες διαταραχὲς στὴν σειρὰ τῶν φύλλων καὶ σοβαρὴ ζημιὰ ἀπὸ ὑγρασία.

Ἀθήνα, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, 278 **U**

Χρονολόγηση: 14^{ov} αἰ. (κατὰ Ehrhard), 15^{ov} αἰ. (κατὰ Σακκελίωνα)
Ὑλικά χαρακτηριστικά: βομβυκινός, 349φ., 26,4 ἐπὶ 19,5 ἐκ.
Τύπος κώδικα: μεικτὴ μεταφραστικὴ συλλογή

⁵³ Boulhol 1994, 299.

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χ.*
Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 265-9· Σακκελίων 1892, 49.

Κρυπτοφέρρη, Biblioteca della Badia Greca, B β VIII

E

Χρονολόγηση: 14^{οῦ} αἰ.

Ὑλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 46φ., 12,5 ἐπὶ 8 ἐκ.

Τύπος κώδικα: ἀκολουθία (τῆς ἐορτῆς τῆς ἀγ. Μαρίνας;) τῆς ὁποίας προηγεῖται τὸ μαρτύριο
Θέση κειμένου: φφ. 1-14^v

Ἀρχοτέλειες: *Inc. <γινωσκέτωσαν οἱ θεοί, ὅτι ἐλεῶ τὸ νέον τῆς ἡλικίας σου (πρβλ. Acta S. Marinae 19,18-19)*

Des. ἢ πόθεν ἡ ψυχὴ σου ἢ πῶς εἰσηλθεν ἔν σοι ὁ Χριστὸς καὶ ἐγὼ σοι λέγω πάντα τὰ πεπραγμένα μοι ὅσα ἐποί<(ησα) (πρβλ. Acta S. Marinae 34,27-31)

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 973· [Rocchi 1883, 147-9]

Σημειώσεις: Τὸ κείμενο τοῦ μαρτυρίου εἶναι κολοβὸ καὶ στὶς δύο ἄκρες. Ὁ κώδικας εἶναι παλίμψηστος πάνω σὲ κείμενο γραμμμένο σὲ μικρογράμματη γραφὴ τοῦ 10^{οῦ}-11^{οῦ} αἰ.

Βατικάνο, Bibliotheca Apostolica Vaticana, gr. 1871

X

Χρονολόγηση: 9^{οῦ} αἰ.;

Ὑλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 15 ἐπὶ 10,5 ἐκ.

Παλαιογραφικά χαρακτηριστικά: κεφαλαιογράμματη (*Unzial-*) γραφὴ

Τύπος κώδικα: ἀρχικῶς μεμονωμένη παράδοση; (κατὰ Ehrhard)

Θέση κειμένου: φ.3

Τύπος κειμένου: 1166;

Ἀρχοτέλειες: *Inc. η>ῦχετο λέγουσα...* (πρβλ. *Acta S. Marinae* 21,17)

Des. ἀνέσχυντοι καὶ παν<τὸς (πρβλ. Acta S. Marinae 22,36)

Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 74· Mercati 1901, 210

Σημειώσεις: Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ παραδίδεται ἐνσωματωμένο στὸν κώδικα Vatic. gr. 1871 ὡς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 3 φύλλο. Ὑπάρχει φθορὰ στὶς ἄκρες τοῦ φύλλου.

Ἅγιον Ὅρος, Μονὴ Πρωτάτου, 9

P

Χρονολόγηση: 13^{οῦ} αἰ. (κατὰ Λάμπρο)

Ὑλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 171φ., 4^ο, δίστηλος.

Τύπος κώδικα: μὴ μηνολογικὴ συλλογὴ

Θέση κειμένου: φ. 171^v

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως...*

Des. ἥς τὴν ἄθλησιν καὶ τοὺς ἀγῶνας συγγράψασθαι προεθέμην ἐγὼ Θεότιμος< (πρβλ. Acta S. Marinae 15,10)

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 809· Λάμπρος 1895-1900, Α' 3

Σημειώσεις: Κώδικας σὲ ἀποσπασματικὴ κατάσταση. Ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ μαρτυρίου σῶζονται μόνο κάποιοι στίχοι ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ὁξφόρδη, Bodleian Library, Barocci 148

F

Χρονολόγηση: 15^{οῦ} αἰ. (κατὰ van de Vorst - Delehaye), τὰ φφ. 1-30 εἶναι τοῦ 14^{οῦ} αἰ. (κατὰ Ehrhard)

Ὑλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 338φ., 29 ἐπὶ 20,5 ἐκ., δίστηλος

Παλαιογραφικά χαρακτηριστικά: ἀντιγραφικὰ λάθη ποὺ παραβιάζουν σύνταξη ἢ λεξιλόγιο⁵⁴
(π.χ. στὴν φ. 262 *τὴν ... γεναμένοις (lege -ης) ἀντὶ τῆς ... γεναμένης, τεχνηγράφων*
ἀντὶ ταχυγράφων, εὐπροστευμέν(ων) ἀντὶ πεπιστευμέν(ων)· ἐνίοτε (φωνολογικὴ,
ὅπως στὴν δημοτικὴ γλῶσσα;) σύγχυση τῶν συμπλεγμάτων *στ* καὶ *σθ*

Τύπος κώδικα: μὴ μηνολογικὴ συλλογὴ μὲ ὁμιλίες καὶ ἀγιολογικὰ κείμενα

⁵⁴ Αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ὑποδεικνύει ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς δὲν ἦταν πολὺ μορφωμένος καὶ μπορεῖ νὰ μὴν κατανοοῦσε πλήρως τὸ κείμενο ποὺ ἀντέγραφε ἀλλὰ λειτουργοῦσε μᾶλλον μηχανικὰ, μὲ ἀποτέλεσμα «ἀκαταλαβίστικα» ὅποτε ἔσφαλε στὴν ἀνάγνωση κάποιων γραμμάτων τοῦ ἀντιβόλου του.

Θέση κειμένου: φφ. 262-267ν

Τίτλος κειμένου: ίος⁵⁵ καὶ πολιτεία τῆς ἀγίας ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ καλυπαρθένου μαρίνας· συγγραφῆς παρὰ τινος θεοτίμου· εὐ(λόγησον) π(ά)τερ

Τύπος κειμένου: BHG 1167;

Ἀρχοτέλειες: *Inc. <T>ῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλήψεως...*

Des. εἰς δόξαν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ δεκάτῃ καὶ εὐδόμῃ· βασιλεύοντος Διοκλιτιανοῦ τοῦ παρανόμου· κατὰ δὲ ἡμῶν βασιλεύοντος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 850· [Coxe 1853, 255-259·] Van de Vorst - Delehaye 1913, 302-3

Σημειώσεις: Τὸ χειρόγραφο μελετήθηκε σὲ ψηφιοποιημένη μορφή.

Βατικάνο, Bibliotheca Apostolica Vaticana, gr. 1190

Y

Χρονολόγηση: τοῦ ἔτους 1542

Ὑλικά χαρακτηριστικά: 1387φ./3 τόμοι, 30,5 ἐπὶ 20,5 ἐκ.

Παλαιογραφικά χαρακτηριστικά: ἡ γραφή ἔχει κοινὰ χαρακτηριστικά μὲ τὴν ἰταλοελληνική (κατὰ Ehrhard)· παρατηρῶ πολλά μεγεθυμένα στρογγυλὰ καὶ ὠοειδῆ σχήματα ὅπως στὴν παλαιότερη ἀνισοστρογγυλὴ γραφή

Τύπος κώδικα: μὴ μηνολογικὴ συλλογή

Θέση κειμένου: φφ. 832-837

Τίτλος κειμένου: δὲν ὑπάρχει τίτλος

Τύπος κειμένου: ὅπως Bodl. Barocc. 148 (BHG 1167;)

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλήψεως...*

Des. εἰς δόξαν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ δεκάτῃ καὶ εὐδόμῃ· βασιλεύοντος Διοκλιτιανοῦ τοῦ παρανόμου· κατὰ δὲ ἡμῶν βασιλεύοντος· τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν·

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 870-3· [Hagiographi Bollandiani - Franchi de' Cavalieri 1899, 102-115]

Σημειώσεις: Τὸ χειρόγραφο μελετήθηκε σὲ ψηφιοποιημένη μορφή.

Κωνσταντινούπολη, Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, τῆς Μονῆς 100

C

Χρονολόγηση: τοῦ 11^{ου} αἰ.

Ὑλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 274φ., 38 ἐπὶ 29 ἐκ., δίστηλος.

Τύπος κώδικα: μηνολόγιο γιὰ ὅλο τὸ ἔτος

Τύπος κειμένου: 1167c⁵⁶

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Προκάταρξις τῆς ἀγίας παιδὸς Μαρίας ἐν οἷς ἠγωνίσασατο... Οἱ μακαριώτατοι ἅγιοι ἀπόστολοι τὸν δρόμον τελέσαντες...*

Des. συνεγραψάμην μετὰ πάσης ἀκριβείας· ἐμαρτύρησεν... ἀμήν

Περιγραφή σέ: Ehrhard I, 329· Delehaye 1926, 31-5.

Σινᾶ, Μονὴ τῆς ἀγ. Αἰκατερίνης, 1897

N

Χρονολόγηση: 14^{ου} αἰ.

Ὑλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 8^ο

Τύπος κώδικα: μὴ μηνολογικὴ συλλογή

Τύπος κειμένου: 1167c⁵⁷

⁵⁵ Φαίνεται ὅτι τόσο στὸν τίτλο ὅσο καὶ στὸ κείμενο (βλ. *Inc.* παρακάτω) τὰ πρῶτα γράμματα λείπουν, ἴσως ἐπειδὴ ὁ ἀντιγραφεὺς προετίθετο νὰ τὰ συμπληρώσει ἀργότερα μὲ καλλιτεχνικὴ ἐκτέλεση καὶ διακοσμητικὲς «φιοριτουῖρες» κτλ., πράγμα ποὺ ὅμως δὲν ἔγινε ποτέ.

⁵⁶ Βλ. BHG 1167c· Boulhol 1994, 299.

⁵⁷ Βλ. BHG 1167c· Boulhol 1994, 299.

Ἀρχοτέλειες: *Inc. ὑπομνήματα παρὰ τῶν τότε ταχυγράφων* (πρβλ. *Acta S. Marinae* 16,17)
Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 764· Benešević 1911, III 1 263-4
Σημειώσεις: Τὸ κείμενο τοῦ μαρτυρίου εἶναι ἀκέφαλο.

Ἄγκυρα, Milli Kütüphane, 62 (olim Μονὴ Σουμελᾶ 60) **s**

Χρονολόγησις: 14^{ov} αἰ.

Ἰλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 295φ., 20,0 ἐπὶ 13,5 ἔκ.

Τύπος κώδικα: μὴ μνηλογικὴ συλλογὴ

Θέσις κειμένου: φφ. 121^v-

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου...*

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 764· Παπαδόπουλος-Κεραμεύς 1898, λα'-लग'

Ἄνδρος, Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ τῆς Ἁγίας, 9 **a**

Χρονολόγησις: 16^{ov} αἰ.

Ἰλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 242φ., 20,5 ἐπὶ 14,5 ἔκ.

Τύπος κώδικα: μὴ μνηλογικὴ συλλογὴ

Θέσις κειμένου: φφ. 182-

Τίτλος κειμένου: *Μάρτυριον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Μαρίνης*

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 770· Λάμπρος 1898, 13-15

Μεσσήνη, Biblioteca Regionale Universitaria di Messina, S. Salvatoris 77 **Z**

Χρονολόγησις: 13^{ov}-14^{ov} αἰ. (κατὰ Ehrhard), 12^{ov} αἰ. (κατὰ Mancini, Delehay)

Ἰλικά χαρακτηριστικά: περγαμηνός, 148φ., 28,0 ἐπὶ 22,7 ἔκ., δίστηλος

Τύπος κώδικα: μὴ μνηλογικὴ συλλογὴ

Θέσις κειμένου: φφ. 56v-70

Τίτλος κειμένου: *Μαρτύριον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Μαρίνας*

Τύπος κειμένου: 1167;

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλήψεως*

Des. καὶ μακάριός ἐστιν ὅστις ἐπικαλέσεται τὴν μνήμην... ἀμήν

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 814· Mancini 135-137· Delehay 1904, 64-5

Σημειώσεις: Τοῦ μαρτυρίου ἔπεται ἡ ἀκολουθία τῆς ἁγ. Μαρίνας (φφ. 70v-75v)

Βρεσκία, Biblioteca Civica Queriniana A III 3 **q**

Χρονολόγησις: 16^{ov} αἰ.;

Ἰλικά χαρακτηριστικά: χαρτῶος, 571φ., 28,5 ἐπὶ 19,4 ἔκ.

Τύπος κώδικα: μὴ μνηλογικὴ συλλογὴ

Θέσις κειμένου: φφ. 92-95

Τίτλος κειμένου: *Μαρτύριον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Μαρίνης*

Ἀρχοτέλειες: *Inc. Τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν*

Περιγραφή σέ: Ehrhard III, 858-9· Martini 1967, I 2 225-241

Σημειώσεις: Ὁ κώδικας δημιουργήθηκε μὲ τὴν συρραφὴ πολλῶν ἀνεξαρτήτων τεμαχίων.

5. Ἀξιολόγηση τῆς *editionis primae* τοῦ H. Usener (1886)

Τὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίας, ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, ἔχει γνωρίσει ὡς σήμερα μόνο μία κριτικὴ ἔκδοση, ἐκείνη τοῦ Hermann Usener στὰ 1886 σ' ἓναν τόμο μαζί μὲ τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου.⁵⁸ Ἀνεξαρτήτως τῆς ποιότητας τῆς ἔκδοσής του, ἡ ἀνάγκη γιὰ μία νέα κριτικὴ ἔκδοση πηγάζει κατευθείαν ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Usener εἶχε στὴν διάθεσή του πολὺ λίγους μάρτυρες τοῦ κειμένου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στηρίχθηκε μόνο σ' ἓναν ἀπὸ αὐτούς, τὸν κώδικα Paris. gr. 1470 (A),⁵⁹ μὲ κείμενο τοῦ τύπου BHG 1165 στὴν ταξινόμηση τοῦ Halkin, ἡ ὁποία φυσικὰ δὲν ὑφίστατο ἀκόμη στὶς μέρες τοῦ Usener. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτόν, ἔκανε χρῆση κυρίως τοῦ κώδικα Paris. gr. 1468 (B),⁶⁰ τοῦ τύπου BHG 1166, καὶ εἶχε ὑπόψη του μόνο κάποια μικρὰ τμήματα τοῦ Palat. gr. 4 (P),⁶¹ τοῦ τύπου BHG 1167. Ἐπιπλέον, σὲ ἄρκετὰ σημεῖα συμβουλευτήκε τρεῖς φορεῖς τῆς λατινικῆς παράδοσης τοῦ μαρτυρίου.⁶²

Ἡ ἐκδοτικὴ στρατηγικὴ τοῦ Usener εἶναι σχετικὰ ἀπλὴ καὶ διαμορφώθηκε ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς πολὺ ὑψηλῆς ἐκτίμησής του γιὰ τὸ χειρόγραφο A. Ὅπως ἤδη εἶδαμε (βλ. κεφ. 3.1), οἱ λεκτικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς ὑποκατηγορίες τῆς ομάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*», ὅπως ἐδῶ οἱ BHG 1165, 1166 καὶ 1167, εἶναι ἄρκετὰ μεγάλες: ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ Usener, μεταξὺ τῶν A καὶ B σπάνια βρῖσκει κανεὶς στίχο πού νὰ μὴν διαφοροποιοῦνται σὲ κάποιο σημεῖο τὰ δύο χφφ.⁶³ Ἡ ἀσάλευτη ἄποψη τοῦ Usener, τὴν ὁποία ἐκφράζει ἐπανειλημμένα καὶ πάνω στὴν ὁποία χτίζει τὴν ἔκδοσή του, εἶναι ὅτι τὸ κείμενο πού παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα A εἶναι τὸ ἀρχαιότερο καὶ ὅτι οἱ ἄλλες παραλλαγές, οἱ ὁποῖες ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ τὰ χφφ. B καὶ P καθὼς καὶ τὴν λατινικὴ μετάφραση, ἀποτελοῦν προϊόντα μεταγενέστερης ἐξέλιξης τοῦ κειμένου. Ὡς ἐκ τούτου οἱ ἐκδοτικὲς ἀρχές πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἀπλές: ἀκολουθεῖ τὸ χειρόγραφο A ὅπου αὐτὸ παραδίδει κείμενο πού μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτό, ἐνῶ ἐπιστρατεύει τοὺς ἄλλους μάρτυρες προκειμένου νὰ θεραπεύσει τὰ προβληματικὰ σημεῖα τοῦ A.⁶⁴ Ἡ ἀρχὴ τῆς προτίμησης τοῦ A ἀκόμη καὶ σὲ περίπτωσι πού τὸ B παραδίδει μία ἐλκυστικὴ γραφὴ διατυπώνεται μὲ σαφήνεια: «*cauendum erat ne lectione huius codicis (δηλ. B) quamvis speciosa admissa testimonium Methodii (δηλ. A) contaminaretur potius quam emendaretur*».⁶⁵

⁵⁸ Βλ. *Acta S. Marinae*.

⁵⁹ *Acta S. Marinae*, 3-6.

⁶⁰ *Acta S. Marinae*, 6-8.

⁶¹ *Acta S. Marinae*, 9.

⁶² *Acta S. Marinae*, 8-9. Πρόκειται γιὰ 1) τὸ ἔντυπο ἔργο *Sanctuarium sive vitae sanctorum* τοῦ οὐμανιστῆ Bonino Mombrizio, πού τυπώθηκε στὸ Μιλάνο περίπου τὸ 1479 (M), 2) ἓνα ἄλλο ἔντυπο, τὴν *Bibliotheca Casinensis* τῆς μονῆς Μόντε Κασίνο (C), τὸ ὁποῖο ἀντλεῖ τὸ μαρτύριο τῆς ἁγ. Μαρίας ἀπὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς τοῦ 11ου αἰώνα καὶ 3) τὸν κώδικα Παρισ. 17002, τοῦ 10^{ου} αἰώνα (N). Τὸ κείμενο M εἶναι τοῦ τύπου BHL 5303 καὶ τὸ C τοῦ τύπου BHL 5304 (βλ. BHL), ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὸν Usener τὸ χειρόγραφο N παραδίδει ἓνα κείμενο πολὺ κοντὰ στὸ M. Ὅλα τὰ τρία ἀνήκουν δηλαδὴ στὴν ομάδα πού ἀρχίζει μὲ τὴν φράση «*Post resurrectionem D. N. I. C. et gloriosam ascensionem eius...*» (βλ. κεφ. 3.3).

⁶³ *Acta S. Marinae*, 6.

⁶⁴ *Acta S. Marinae*, 6-7, 9-11.

⁶⁵ *Acta S. Marinae*, 6.

Τὰ πιὸ σημαντικὰ ἀπὸ τὰ προβληματικὰ σημεῖα στὸ κείμενο τοῦ Α εἶναι ἓνα μεγάλο κενὸ (lacuna), τὸ ὁποῖο συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ Β (*Acta S. Marinae* 37,20-38) καὶ μία διαταραχὴ στὴν λογικὴ ἀκολουθία τοῦ κειμένου πού θεραπεύεται μὲ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ παρατοποθετημένου τμήματος στὴν σωστὴ του θέση (*Acta S. Marinae* 26,1-28,1, τμήμα πού στὸ Α παραδίδεται μετὰ τὸ 31,4)· σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Usener, καὶ οἱ δύο περιπτώσεις εἶναι πιθανὸ νὰ ὀφείλονται σὲ παρατοποθέτηση καὶ ἀπώλεια, ἀντίστοιχα, τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τελευταίου φύλλου ἑνὸς τετραδίου τοῦ χαμένου προγόνου τοῦ Α, τὸ ὁποῖο ὁ Usener ἀποκαλεῖ *ἀρχέτυπο* (θὰ ἐπανέλθω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα παρακάτω).⁶⁶ Ἐὰν αὐτὸ ἰσχύει, οἱ ὑπολογισμοὶ του φαίνεται νὰ ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ τὸ χειρόγραφο Α δὲν παραδίδει αὐτούσιον τὸ ἀρχικό (;) κείμενο ἀλλὰ ἔχει δεχθεῖ παρεμβολές, καθὼς τὸ ὑφιστάμενο τμήμα τοῦ χφ. Α πού βρίσκεται ἀνάμεσα στὰ δύο προβληματικὰ σημεῖα (δηλαδή τὴν θέση τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τελευταίου φύλλου τοῦ τετραδίου στὸ ἀρχέτυπο) περιέχει περισσότερον κείμενον ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ περιέχει ἓνα ἀνάλογο τμήμα (δηλ. ἕξι φύλλα) τοῦ ἀρχέτυπου.⁶⁷

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, πέραν ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο σημεῖα, μία ἐξέταση τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος τῆς ἔκδοσης ἀποκαλύπτει ὅτι καὶ στὴν πράξῃ ὁ Usener ἀκολουθεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πιστὰ τὸ κείμενον τοῦ Α. Οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι ὀλιγάριθμες (κατὰ μέσον ὄρον, μοῦ φαίνεται, ἴσως μία φορὰ ἀνὰ μία-δύο σελίδες) καὶ συνήθως ἀφοροῦν στὴν θεραπεία χωρίων ὅπου ἡ γραφὴ τοῦ Α εἶναι προδήλως ἐσφαλμένη⁶⁸ ἢ ἀπλῶς θεωρεῖται γιὰ ὅποιονδήποτε λόγο ὅτι τὸ κείμενον πού παραδίδεται ἀπὸ τὸ Β εἶναι καλύτερον.⁶⁹ Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰς τὶς διορθώσεις, κατὰ κύριον λόγον τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα ἐξυπηρετεῖ τὸν σκοπὸν τῆς καταγραφῆς ὄλων τῶν ἀποκλινουσῶν γραφῶν τοῦ Β καθὼς καὶ ἀρκετῶν ἐνδιαφερουσῶν γραφῶν τῶν λατινικῶν μαρτύρων, ἔτσι ὅπως τὸ θέτει ὁ Usener, «*ut cognosci possit qua licentia hoc genus librorum olim scribi propagarique solitum sit*».⁷⁰ Τέλος, ὁ κώδικας Ρ, δὲν φαίνεται νὰ ἔπαιξε καθόλου

⁶⁶ *Acta S. Marinae*, 7.

⁶⁷ *Acta S. Marinae*, 7-8.

⁶⁸ Ἐπὶ παραδείγματι: *Acta S. Marinae* 25,27-28 *ἐκ δὲ τῶν μυκτῆρων αὐτοῦ ἐξεπορεύετο φλόξ πυρὸς καὶ καπνὸς πολὺς* πολὺς Β: πυρὸς dehuo Α || 26,4 *ὁ δῆσας τὸν Ἄϊδην* δῆσας Β: λύσας Α || 26,16-17 *ἐχαλέπαινε ἐπ' αὐτὴν ὁ δράκων, καὶ κρατήσας αὐτὴν* κρατήσας αὐτὴν Β: κρατησάσης αὐτῆς αὐτὸν Α (ἡ λογικὴ τοῦ κειμένου ὑπαγορεύει ὅτι ὁ δράκων εἶναι πού πιάνει τὴν ἀγία καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο) κ. ὁ. κ.

⁶⁹ Κάποιες ἐλάχιστες φορὲς αἰσθάνεται κανεὶς ὅτι θὰ μπορούσε νὰ προτείνει μία διαφορετικὴ ἐπιλογὴ γραφῆς, ὅπως στὸ ἐξῆς χωρίον: *γεννηθῆτω μοι τὸ ὕδωρ τοῦτο εἰς χρηστότητα ἐλέους ... ὅπως δοξασθῆ σοῦ ἢ δύναμις* (*Acta S. Marinae* 38,43-46): *ὅπως οὕτως δοξασθῆ* Β: *οὕτως δοξασθείη* Α. Ὁ Usener ἐπιλέγει τὴν ὀρθὴν σύμφωνα μὲ τὴν κλασικὴ γραμματικὴ χρῆσι τῆς ὑποτακτικῆς, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ ἢ εὐκτικὴ χρησιμοποιεῖται πολλὰς φορὰς (λόγῳ ἐλλιποῦς ἀφομοίωσης τῶν συντακτικῶν κανόνων τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἐκ μέρους τῶν ἀττικιστῶν) στὴν θέση τῆς ὑποτακτικῆς ἀκόμη καὶ μετὰ ἀπὸ κύρια πρόταση πού ἐκφέρεται σὲ μὴ παρελθόντα χρόνον (βλ. Schwyzer - Debrunner 2008, 426), καὶ θὰ ἔλεγα ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ παρακαμφθεῖ ἐδῶ ἡ ἀρχὴ τῆς προτεραιότητος τοῦ Α, ὅταν μάλιστα ἡ γραφὴ πού παραδίδεται εἶναι καὶ *lectio difficilior* (πιὸ εὐκόλη, θαρρῶ, ἢ ἀπλοποίηση τῆς φωνητικῆς ἀκολουθίας [ii] σὲ [i] παρὰ ἢ ἀντίστροφη διαδικασία). Βεβαίως θὰ ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἐξεταστοῦν οἱ γλωσσικὲς συνήθειες τοῦ κειμένου, κάτι πού ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ στὰ πλαίσια τῆς νέας ἔκδοσης προκειμένου νὰ ἀξιοποιηθεῖ αὐτὸ τὸ κριτήριον γιὰ τὴν ὀρθὴν στάθμισιν τῶν γραφῶν.

⁷⁰ *Acta S. Marinae*, 7.

ρόλο στην κυρίως έκδοτική διαδικασία, παρά μόνο στην συζήτηση για την εξέλιξη της παράδοσης του μαρτυρίου.⁷¹

Στην πραγματικότητα το αποτέλεσμα της έκδοτικής προσέγγισης του Usener μοιάζει με αυτό που σήμερα θα αποκαλούνταν έκδοση «άριστου κειμένου» ή «best-text», είτε «copy-text». Και οι δύο όροι αναφέρονται σε μία στρατηγική όπου αντί για την κριτική αποκατάσταση ενός υποθετικού αρχετύπου με την στεμματική μέθοδο, επιλέγεται ως βάση της έκδοσης ένα «χειρόγραφο-όδηγός» (*Leithandschrift*), το οποίο θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει καλύτερα το κείμενο, και αναλόγως με την υιοθετηθείσα προσέγγιση είτε εκδίδεται σχεδόν αυτούσιο με την διόρθωση μόνο των προφανέστερων σφαλμάτων και προβλημάτων («best-text»), όπως συνήθως ισχύει για τον Usener, είτε επιδέχεται διορθώσεις και καλύτερες γραφές από άλλα χειρόγραφα όπως και σε μία παραδοσιακή κριτική έκδοση («copy-text»), όπως άραια και πού πράττει ο Usener.⁷²

Στην σύγχρονη ελληνική φιλολογία, στρατηγικές αυτού του τύπου εφαρμόζονται συχνά από εκδότες που κινούνται στον χώρο της πρώιμης νεοελληνικής φιλολογίας, όπου τα περισσότερα κείμενα έχουν μία «ρευστή» παράδοση ή οποία δεν επιτρέπει την εφαρμογή της στεμματικής μεθόδου. Πέραν από αυτό, πολλές φορές εκφράζεται ή άποψη, σύμφωνα με την οποία τα πλεονεκτήματα της προσέγγισης είναι ότι το κείμενο που προκύπτει ως αποτέλεσμα της έκδοτικής διαδικασίας είναι πιο «πραγματικό», πιο «άγκυροβολημένο» στην ιστορική πραγματικότητα και λιγότερο υποκειμενικό, ενώ το αποτέλεσμα της στεμματικής μεθόδου είναι αναγκαστικά ένα κατά το μάλλον ή ήττον έκλεκτικό κατασκευάσμα, που είναι πολύ πιθανό να μην υπήρξε ποτέ με ακριβώς εκείνη μορφή που του έδωσε ο εκδότης.⁷³ Είναι αναμφισβήτητο ότι αυτό ισχύει τουλάχιστον ως προς την μεγαλύτερη ιστορική ακρίβεια μιας έκδοσης αυτού του τύπου,⁷⁴ και δεδομένου ότι η μόνη άλλη επιλογή

⁷¹ *Acta S. Marinae*, 9 και 12.

⁷² Βλ. van Gemert 2001, 22 και Jeffreys 2008, 91.

⁷³ Βλ. ένδεικτικά van Gemert 2001, 21-22 και Jeffreys 2008, 91.

⁷⁴ Άλλο ζήτημα είναι ότι μία έκδοση αυτού του τύπου είναι, φυσικά, έντελως ανεπαρκής σε περίπτωση που σκοπός του εκδότη δεν είναι να διαφωτίσει τα στάδια της μεταγενέστερης ζωής του κειμένου, παρά να φτάσει όσο το δυνατόν πιο πίσω στον χρόνο, όσο το δυνατόν πιο κοντά στο πρωτότυπο κείμενο του αρχικού συγγραφέα, όταν αυτός έζησε και δημιούργησε αιώνας πριν αντιγραφούν οι πρώτοι σωζόμενοι μάρτυρες, σε μία διαφορετική εποχή και ένα διαφορετικό περιβάλλον, όπως κατά πάσα πιθανότητα συμβαίνει στην δική μας περίπτωση. Σ' αυτήν την περίπτωση, και εφόσον συντρέχουν οι βασικές προϋποθέσεις (ή παράδοση του κειμένου να είναι αρκετά σταθερή και όχι ρευστή, ούτως ώστε να καταστεί δυνατή την κατάρτιση ενός στέμματος) επιβάλλεται η κριτική αποκατάσταση της πρωϊμότερης δυνατής μορφής του κειμένου· παρά τα όποια ελαττώματα αυτής της παραδοσιακής μεθόδου, τουλάχιστον παρέχει στον αναγνώστη πρόσβαση στο σύνολο των σημαντικών γραφών της παράδοσης, αξιολογημένων φιλολογικά και μάλιστα με τις καλύτερες απ' αυτές ένταγμένες σ' ένα υποθετικό κείμενο που αν επιθυμούμε μπορούμε κάλλιστα να το θεωρούμε μόνον «ένδεικτικό» - ένα κείμενο το οποίο, ακόμη και σε περίπτωση που τελικά ποτέ δεν υπήρξε χειρόγραφο με την ίδια ακριβώς επιλογή γραφών, εφόσον ο εκδότης έκανε την δουλειά του σωστά, τρόπον τινά εκπροσωπεί το έργο κατά το πρωϊμότερο στάδιο της ζωής του που μπορούμε να φτάσουμε. Το ότι η ιστορική αλήθεια σ' αυτήν την περίπτωση αποτελεί μάλλον μία αφηρημένη έννοια που δεν ταυτίζεται με καμία από τις πολλαπλές ιστορικές πραγματώσεις της, μία αλήθεια του *συνόλου* παρά της *λεπτομέρειας*, δεν παύει να είναι αλήθεια και να έχει αξία - εφόσον, φυσικά, αντιμετωπίζεται με την δέουσα προσοχή. Η παρομοίωση του κειμένου μιας κριτικής έκδοσης με μία

για τὸν Usener ἦταν νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ τὰ δύο χφφ. A καὶ B ὡς ἰσάξια καὶ νὰ προσπαθήσει νὰ κατασκευάσει ἕνα ἐνιαῖο κείμενο μὲ τὴν χρησιμοποίηση γραφῶν καὶ ἀπὸ τὰ δύο, πιστεύω ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, χωρὶς κάποιο βᾶσιμο κριτήριον γιὰ τὴν ἀξιολόγηση τῶν γραφῶν, ὄντως θὰ ἦταν ἕνας ἀναχρονιστικὸς «ἀχταρμάς», ἐφόσον πρόκειται γιὰ δύο παραλλαγές τοῦ κειμένου μὲ σημαντικὲς διαφορὲς μεταξύ τους, καὶ ἡ κατάρτιση ἐνὸς ἀξιόπιστου στέμματος δύσκολα θὰ ἦταν ἐφικτὴ μὲ τοὺς λιγοστοὺς μάρτυρες ποὺ διέθετε ὁ Usener. Ἐπὶ τῆς οὐσίας, λοιπόν, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν ἢ ἔκδοση τοῦ 1886 μπορεῖ σήμερα νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ὡς μία ἔκδοση «best-text» ἢ «copy-text» τοῦ κειμένου τοῦ Παρισ. ἑλλ. 1470, καὶ μπορεῖ δίκαια νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἐκπροσωποῦσα τὸ μαρτύριον τῆς ἀγίας Μαρίνας σ' ἕνα συγκεκριμένο ἱστορικὸ στάδιο (τοῦ 9^{ου} αἰῶνα) τῆς ἐξέλιξης μίας ἀπὸ τὶς παραλλαγές του (τῆς παραλλαγῆς *BHG* 1165).

Ὡστόσο, αὐτὸ ποὺ δὲν γνωρίζουμε εἶναι κατὰ πόσο ἡ ἔκδοση Usener ἐκπροσωπεῖ τὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ ἄγνωστου συγγραφέα τοῦ μαρτυρίου, τὸ ὁποῖο εἶναι ὁ στόχος τῆς ἔρευνάς μου. Ἐνῶ οἱ παραλλαγές 1166c, 1167 καὶ 1167c φαίνεται ὅτι ὄντως ἀντιστοιχοῦν σὲ μεταγενέστερα στάδια τῆς ἐξέλιξης τοῦ μαρτυρίου (βλ. κεφφ. 3.1 καὶ 6), παρὰ τὴν γνώμη τοῦ Usener δὲν διαθέτουμε ἀκόμα ἐπαρκεῖς πληροφορίες ὥστε νὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ κρίνουμε ἐὰν τὰ πρωτεῖα ἀνήκουν στὴν 1165 ἢ τὴν 1166. Ὁ Usener, βέβαια, δὲν ἐπέλεξε συνειδητὰ νὰ ἀκολουθήσει μίαν τακτικὴν «ἄριστου κειμένου», κάτι τὸ ὁποῖο οὕτως ἢ ἄλλως μᾶλλον εἶναι μίαν μεταγενέστερη ἔννοια, ἀλλὰ ἔδωσε προτεραιότητα στὸν κώδικα A, παραμερίζοντας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅλους τοὺς ἄλλους μάρτυρες, ἐπειδὴ ἦταν πεπεισμένος ὅτι ὁ A παρέδιδε τὸ πιὸ ἔγκυρο καὶ ἀρχαῖο κείμενο καὶ ὅτι σχεδὸν ὅλες οἱ διαφορετικὲς γραφές τοῦ B καὶ τῶν ἄλλων μαρτύρων προέδιδαν μίαν διαδικασίαν νόθευσής τους μὲ παρεμβολές καὶ ἀπομάκρυνσής τους ἀπὸ τὸ ἀρχέτυπο, καλύτερος ἀντιπρόσωπός τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ κώδικας A.

Τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι τὴν στάση τοῦ αὐτῆ ὁ Usener δὲν τὴν δικαιολογεῖ, τουλάχιστον εὐθέως. Τὴν βασικὴ ἀρχὴ τῆς προτεραιότητος τοῦ A τὴν διατυπώνει σχεδὸν λακωνικᾶ: «huic igitur exemplo (A dixi) par erat summam tribui auctoritatem».⁷⁵ Ὡστόσο, ἀπὸ πολλὰς διατυπώσεις καὶ ἀπόψεις τοῦ φαίνεται ὅτι ἕνας τουλάχιστον καταλυτικὸς παράγοντας στὴν σκέψη τοῦ ἦταν ἡ μεγαλύτερη ἡλικία τοῦ κώδικα A,⁷⁶ ὁ ὁποῖος γράφτηκε κατὰ τὸ ἔτος 890, ἀλλὰ τὴν παράδοση τοῦ ὁποίου μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε ἀκόμη πιὸ πίσω στὸν χρόνον, ἐπειδὴ τὸ κείμενον τουλάχιστον τοῦ μαρτυρίου τῆς ἀγ. Μαρίνας προέρχεται ἀπὸ αὐτόγραφο μαρτυρολόγιον τοῦ μελλοντικοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (843-847)⁷⁷ καὶ

πλατωνικὴ *ἰδέα* ἀπὸ τὸν Jeffreys γίνεται εἰς βάρος τοῦ κριτικοῦ κειμένου (Jeffreys 2001, 39), ἀλλὰ ἂς μὴν λησμονήσουμε ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ μονάχα μὲ ἐξακριβωμένες *λεπτομέρειες* - γιὰ νὰ προοδεύσῃ, ἔχει ἀνάγκη καὶ ἀπὸ τὴν *γενίκευση*, τὴν *ἰδέαν*. Μία καλὴ κριτικὴ ἔκδοση, τὸ λοιπόν, *si non è vero, è buon trovato*.

⁷⁵ *Acta S. Marinae*, 6.

⁷⁶ Ἐνδεικτικᾶ: «cauendum erat ne lectione huius codicis [δηλ. B] ... *testimonium Methodii contaminaretur*», «ubi interpolatione manifesta liber *recentior* [δηλ. B] *carebat*» (*Acta S. Marinae*, 6).

⁷⁷ Treadgold 1997, 446-9.

υπερμάχου τῆς ὀρθοδοξίας Μεθοδίου, ὁ ὁποῖος τὸ ἔγραψε κάποια στιγμή κατὰ τὸ διάστημα 815-820 ὡς ἐξόριστος εἰκονολάτρης μοναχὸς στὴν παλαιὰ Ρώμη.⁷⁸ Ὁ κώδικας Β, ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι μεταγενέστερος τοῦ Α, ἀλλὰ ὄχι κατὰ πολὺ καθὼς χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Usener στὸν 10^ο-11^ο αἰῶνα.⁷⁹ Ὅμως ὁ Usener φαίνεται νὰ ἀποδίδει καίρια σημασία σ' αὐτὴ τὴν διαφορὰ ἴσως ἐνὸς ἢ δύο αἰώνων περίπου, ἐὰν ἀντιμετωπίζουμε δηλαδὴ τὸν κώδικα Α ὡς «testimonium Methodii»⁸⁰ προερχόμενο ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ 810, ὅπως ὁ Usener, παρὰ τὴν δυνατότητα μεσολάβησης ἐνὸς ἢ περισσότερων σταδίων ἀντιγραφῆς.⁸¹ Δὲν χρειάζεται ἐδῶ νὰ ἐντρυφήσουμε στοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονεῖ ἡ λογικὴ τῆς προτίμησης τοῦ ἀρχαιότερου κώδικα ἀποκλειστικὰ λόγῳ ἡλικίας· περιγράφονται στὰ βασικὰ ἐγχειρίδια τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων μαζί μὲ τὴν ἀρχὴ *recentiores non deteriores*.⁸²

Ὡστόσο, πέραν ἀπὸ τὸ κριτήριον τῆς ἡλικίας, ποὺ ἀχνοφαίνεται πίσω ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Usener ἐκθέτει τὰ πράγματα, δὲν ἀξιολογοῦνται συστηματικὰ οἱ γραφές οὔτε προβάλλεται κανεὶς ἄλλος ἀντικειμενικὸς λόγος νὰ προτιμηθεῖ ὁ κώδικας Α. Ἄν ὑπῆρχαν τέτοιοι λόγοι ποὺ συνέτρεχαν στὴν ἐπιλογὴ τῆς ἐκδοτικῆς τακτικῆς ποὺ ἀκολούθησε, ὁ Usener δὲν τὶς ἀποκαλύπτει. Ὁ ἐκδότης ἀπλῶς ἐπιμένει ὅτι «ἡ μαρτυρία τοῦ Μεθοδίου» πρέπει νὰ περιβληθεῖ μὲ τὸ κύρος τῆς αὐθεντίας. Ἀναφορικὰ μὲ τὸν κώδικα Β, παρατηρεῖ ὅτι παρὰ τὶς διαφορὰς τοὺς οἱ Α καὶ Β πρέπει νὰ ἔχουν κοινὸ πρόγονο λόγῳ τοῦ κοινοῦ ἐδάφους ποὺ μοιράζονται, καὶ συνεχίζει μὲ τὴν διατύπωση τῆς ἄποψης ὅτι οἱ ἀποκλίνουσες γραφές τοῦ Β πρέπει νὰ ἀποτελοῦν παρεμβολές ἢ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀντιγραφέα γιὰ ποικιλία («*quae aut omnia aut longe plurima interpolationi debentur, siue mauis pruritum uariandae orationis dicere*»)⁸³ Εἶδαμε παραπάνω ὅτι ὁ Usener ἔχει σχηματίσει

⁷⁸ *Acta S. Marinae*, 4-5 καὶ 47.

⁷⁹ *Acta S. Marinae*, 6.

⁸⁰ *Acta S. Marinae*, 6.

⁸¹ Δὲν εἶναι σαφές ἀπὸ πόσα στάδια ἀντιγραφῆς πέρασε τὸ κείμενο γιὰ νὰ φτάσει ἀπὸ τὸν Μεθόδιο ὡς τὸν κώδικα Α, ἀλλὰ εἰκάζω ὅτι ὁ Α μπορεῖ κάλλιστα νὰ μὴν ἀντιγράφηκε ἄμεσα ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο τοῦ Μ. καθὼς ἓνας ἀντιγραφέας-μεσολαβητῆς φαίνεται νὰ ἄφησε τὸ στίγμα τοῦ στὸν ἐπίλογο τοῦ κειμένου: *Acta S. Marinae* 46,24-25 *σὺν ἐμοὶ [τῷ οἰκτροτέρῳ καὶ ἐλαχίστῳ καὶ ἀμαρτωλῷ Εὐθύμιῳ τῷ καὶ γράσαντι]* (σχόλιο Usener στὸ ὑπόμνημα: *manifestum emblema librarii Euthymii*). Ὁ ἀντιγραφέας τοῦ κώδικα Α ὀνομαζόταν Ἀναστάσιος (βλ. *Acta S. Marinae*, 3-4) ἐνῶ ἡ ἀρχικὴ σύνταξη τοῦ μαρτυρίου ὑποτίθεται ὅτι ἔγινε ἀπὸ τὸν Θεότιμο (βλ. κεφ. 2.2), ὁπότε ὁ Εὐθύμιος ἴσως ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ ἓνα ἔμμεσο στάδιο ἀντιγραφῆς (μπορεῖ ὅμως νὰ δραστηριοποιήθηκε καὶ σ' ἓνα πρωιμότερο στάδιο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μεθόδιο, ὁ ὁποῖος σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση διατήρησε τὴν «σφραγίδα» του). Ὅσο γιὰ τὸ σημείωμα στὸ τέλος τοῦ μαρτυρίου (*Acta S. Marinae* 47,29-30 *ἐγράφη δὲ ἐκ τοῦ μαρτυρολογείου, ὅπερ ἔγραψεν ὁ ἅγιος Μεθόδιος ἰδιοχείρως καθεζόμενος ἐν τῇ μεγάλῃ Ρώμῃ...*), αὐτὸ προφανῶς ἀναπαραγόταν αὐτούσιο ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἀντιγραφεῖς, ἐνῶ πρέπει νὰ συντάχθηκε ἢ νὰ τροποποιήθηκε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μεθοδίου (847) ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης χαρακτηρίζεται ἤδη ἅγιος. Ἐν ὀλίγοις, βεβαίως δὲν ἀποκλείεται ὁ Ἀναστάσιος νὰ εἶχε μπροστά του μέχρι καὶ αὐτόγραφο τοῦ Μεθοδίου, ἀλλὰ ἡ πιθανότητα τουλάχιστον ἐνὸς ἔμμεσου σταδίου δὲν εἶναι ἀμελητέα. Εἶναι, ὡστόσο, ἀλήθεια ὅτι ὁ σεβασμὸς μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ἀντιμετωπιζόταν τὸ κείμενο ὅπως εἶχε καθοριστεῖ καὶ ἐφοδιαστεῖ μὲ σχόλια ἀπὸ ἓνα πρόσωπο τοῦ κύρους τοῦ Μεθοδίου, καὶ ὁ ὁποῖος διαφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ «στάμπα» τοῦ πατριάρχου (*ἐγράφη δὲ ἐκ τοῦ μαρτυρολογείου* κτλ.) διατηρήθηκε ὡς ἓνα εἶδος ἐγγύησης τῆς ποιότητος τοῦ κειμένου, μπορεῖ νὰ περιορίσει στὸ ἐξῆς τὴν ρευστότητα ποὺ ἐνδέχεται προηγουμένως νὰ χαρακτήριζε τὸ κείμενο καὶ νὰ μείωσε τὴν ὄρεξη τῶν ἀντιγραφῶν γιὰ δικές τους συνειδητὲς ἐπεμβάσεις.

⁸² Βλ. Reynolds - Wilson 2001, 253-256.

⁸³ *Acta S. Marinae*, 6.

κάποια ιδέα για τὸ «ἀρχέτυπο» τῆς παράδοσης. Κατὰ τὴν ἀντίληψή του (τὴν ὁποία δὲν δικαιολογεῖ μὲ ἐπιχειρήματα) τὸ ἀρχέτυπο αὐτὸ κρύβεται πίσω ἀπὸ περισσότερους ἀπὸ ἕναν κώδικες μὲ κείμενο τοῦ μεθοδιανοῦ τύπου, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑπέστη ζημιὰ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλεια καὶ τὴν μετατόπιση φύλλων (τὰ προβληματικὰ σημεῖα τοῦ A ποὺ ἐξετάσαμε παραπάνω) καὶ μετέπειτα αὐτὸς ὁ κλάδος χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Μεθόδιο, ἐνῶ ἕνας ἄλλος ὑπηρετήσε ὡς ἐφαλτήριο γιὰ τὴν δουλειὰ τοῦ «interpolatoris» ποὺ παρήγαγε τὸ κείμενο τύπου B: «exemplar enim illud [δηλ. τοῦ B] Methodiani plane gemellum, quod apparet ab interpolatore retractatum fontem fuisse codicis alterius, non fuit turbis affectum quis iam Methodianum deformabatur».⁸⁴ Οὕτως τὸ κείμενο B μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν διευθέτησι αὐτῶν τῶν προβλημάτων στὴν διάταξι τοῦ κειμένου.

Ὅσο γιὰ τοὺς ἄλλους μάρτυρες στὴν διάθεσι τοῦ Usener, οἱ ἀποκλίσεις τῆς πολύμορφης λατινικῆς παράδοσι ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κείμενο ὀφείλονται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο σὲ παραφθορὰ τῆς δικῆς τους πηγῆς καὶ ὄχι ἐκείνης τοῦ A («facile apparebit veterem interpretem latinum exemplar graecum religiose expressisse, quod et ex eodem fonte deriuatum unde Methodianum (A) et multo magis interpolatione deformatum fuerit»),⁸⁵ ἐνῶ σὲ ὀρισμένα σημεῖα φαίνεται στὸν Usener νὰ διασώζουσι ἀξιόλογες γραφές ποὺ δὲν ἀπαντοῦν στὰ σωζόμενα ἑλληνικὰ χφφ.⁸⁶ Ὁ κώδικας P (BHG 1167) πάλι φαίνεται νὰ κατέχει μίαν μεσαία θέση ἀνάμεσα στὸν A καὶ τὴν λατινικὴ μετάφρασι.⁸⁷ Ἡ γενικὴ ἄποψι ποὺ ἐκφράζει γιὰ τὴν ποικιλομορφία τῆς παράδοσι τοῦ μαρτυρίου εἶναι ξεκάθαρη: «hanc tantam testimoniorum discrepantiam sane quo accuratius examinaveris, eo maior eminebit exempli Methodiani integritas fidesque luculentior».⁸⁸

Τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι δὲν ἔχουμε κανέναν τρόπο νὰ διακρίνουσι ἂν ἡ μορφή τοῦ κειμένου ποὺ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸν A ἢ ἀπὸ τὸν B εἶναι ἐκείνη ποὺ ἔχει ὑποστῆ τίς περισσότερες παρεμβολές καὶ ἄλλου εἴδους ἀλλαγές. Δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ νὰ ἀποδεικνύει μὲ ἀσφάλεια ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Μεθοδίου εἶναι πιο κοντὰ στὸ πραγματικὸ ἀρχέτυπο τῆς παράδοσι,⁸⁹ δηλαδὴ τὸ αὐτόγραφο τοῦ ἀνώνυμου συγγραφέα (καὶ πρέπει νὰ διατηρήσουσι τίς συνήθεισι ἐπιφυλάξεις περὶ δυνατότητις πολλαπλῆς ἔκδοσι τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα κτλ.). Εἶναι προφανές ὅτι τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίας, τουλάχιστον κατὰ τὴν πρώϊμη φάσι τῆς ζωῆς

⁸⁴ *Acta S. Marinae*, 7.

⁸⁵ *Acta S. Marinae*, 9.

⁸⁶ *Acta S. Marinae*, 9-11.

⁸⁷ *Acta S. Marinae*, 9.

⁸⁸ *Acta S. Marinae*, 9.

⁸⁹ Δίνω ἕνα μικρὸ πλὴν ἀποκαλυπτικὸ παράδειγμα: ἀνάμεσα στὰ χφφ. ποὺ παραδίδουσι τὸ μαρτύριο «*Τῆς ἀναστάσεως...*» ὑπάρχει ἕνα ταπεινὸ σπάραγμα (Vatic. gr. 1871 (X) - βλ. κεφ. 4) μὲ ἕκτασι μίαν σελίδα περίπου, ἀπὸ πολὺ παλαιὸ χειρόγραφο σὲ μεγαλογράμματι γραφή, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ehrhard προτείνει μίαν χρονολογία στὸν 9^ο αἰῶνα - πρέπει νὰ πρόκειται δηλαδὴ γιὰ κείμενο ποὺ κυκλοφοροῦσε παράλληλα μ' ἐκεῖνο τοῦ Μεθοδίου. Δὲν ἔχω καταφέρει ἀκόμη νὰ ἐξετάσω τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸν Ehrhard (I, 74) ἀρχίζει μὲ τὴν φράσι *ἠύχετο λέγουσα*. Στὸ σημεῖο αὐτὸ (*Acta S. Marinae* 21,17) τὸ κείμενο τοῦ Usener, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν A, ἔχει τὴν γραφή *ἔλεγεν*, ἀλλὰ ὁ κώδικας B παραδίδει τὴν φράσι *ἠύχετο λέγουσα*.

του, ἀνήκε σ' ἐκεῖνα τὰ δημοφιλῆ ἀνώνυμα ἀγιολογικά κείμενα πού συχνά ὑπόκεινται σέ κάθε εἶδους γλωσσικές καί ἄλλες ἐπεμβάσεις, μέ ἀρκετὴ ἐλευθερία τοῦ ἀντιγραφέα, ἐφόσον τὸ ἐπιθυμῆ, νὰ τροποποιήσῃ τὸ κείμενο σύμφωνα μέ τὶς δικές του προτιμήσεις καὶ κατευθυνόμενος ἀπὸ συγκεκριμένους παράγοντες,⁹⁰ ὅπως ἡ προσωπικότητα καὶ τὸ ἐπίπεδο μόρφωσης τοῦ ἴδιου, τὸ ἀναγνωστικὸ κοινό/ἀκροατήριον στὸ ὁποῖο ἀπευθύνεται, οἱ τυχόν προτιμήσεις ἑνὸς παραγγελιοδότη ἂν ἡ ἀντιγραφή γίνεται γιὰ λογαριασμὸ ἄλλου, ἀκόμα μία πιὸ χαλαρὴ μέθοδος ἀντιγραφῆς ἂν οἱ ἀπαιτήσεις γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν λιγότερο αὐστηρές,⁹¹ κ. ὁ. κ. (βλ. καὶ τὴν συζήτηση παρακάτω στὸ κεφ. 6.2). Τοῦτο δὲν σημαίνει ἀπαραίτητα ὅτι κάτι τέτοιο συνέβη κάθε φορὰ πού κάποιος ἀνέλαβε νὰ ἀντιγράψῃ τὸ μαρτύριον· πρέπει ὅπως νὰ συνέβη μερικές φορές. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προέκυψαν οἱ διάφορες παραλλαγές πού ἀπαρτίζουν τὴν ὁμάδα «*Τῆς ἀναστάσεως...*», καὶ οἱ μεταξύ τους σχέσεις καὶ ἡ χρονικὴ προτεραιότητα τῆς μίας ἔναντι τῆς ἄλλης δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξακριβωθοῦν ὀριστικὰ παρὰ μέ τὴν διεξοδικὴν ἔρευνα τῶν χειρογράφων καὶ τῶν κειμένων πού αὐτὰ παραδίδουν. Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιον θὰ ἐπιχειρήσω νὰ κάνω ἕνα μικρὸ πρῶτον βῆμα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση.

⁹⁰ Βλ. Jeffreys 2008, 89-90 καὶ Detoraki 2014, 72.

⁹¹ Ἐπὶ παραδείγματι, ἐπειδὴ ἡ πράξις τῆς ἀντιγραφῆς ἀποτελοῦσε ἕναν ἐπαναλαμβανόμενον κύκλον στὴν ὁποία ἡ πράξις τῆς γραφῆς διαδεχόταν ἐκεῖνη τῆς ἀνάγνωστος τοῦ ἀντιβόλου, ὁ ἀντιγραφέας μπορεῖ νὰ δούλευε διαβάζοντας ἀπὸ τὸ ἀντίβολον καὶ μεταφέροντας στὸ νέο κείμενον μεγαλύτερες ἐνότητες κειμένου ἀνὰ κύκλον ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἔπραττε ἂν ἀντέγραφε π. χ. τὸν Πλάτωνα, μία τακτικὴ πού θὰ τοῦ ἐξασφάλιζε μὲν μεγαλύτερη ταχύτητα ἀντιγραφῆς ἀλλὰ μέ τὸ ἀντίτιμον τῆς μειωμένης ἀκρίβειας· μπορεῖ κάποιες φορές νὰ θυμόταν πιὸ πολὺ τὸ νόημα παρὰ τὴν ἀκριβῆ λεκτικὴν μορφήν τοῦ κειμένου, καὶ στὴν συνέχεια νὰ διατύπωνε αὐτὸ τὸ νόημα ἐν μέρει μέ δικά του λόγια ἀναμειγμένα μ' ἐκεῖνα τοῦ ἀντιβόλου. Βλ. Jeffreys 2008, 89.

6. Συγκριτική ανάλυση επιλεγμένου αποσπάσματος του κειμένου της Έκδοσης Usener (χφφ. AB) και των χφφ. SFY: η ανάκριση του δαίμονα

6.1 Μέθοδος ανάλυσης

Στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσω να συγκροτήσω μία πρώτη εικόνα για την φύση των διαφορών παραλλαγών της έκδοσης «*Της ἀναστάσεως...*», έχοντας στην διάθεσή μου τα κείμενα που παραδίδουν πέντε χειρόγραφοι μάρτυρες: τα χειρόγραφα Coisl. gr. 121 (S), Bodl. Barocc. 148 (F) και Vatic. gr. 1190 (Y) σε ψηφιοποιημένη μορφή, καθώς και το Paris. gr. 1470 (A) και το Paris. gr. 1468 (B) μέσω του κριτικού υπόμνηματος της έκδοσης Usener.⁹² Στην ουσία θα επιχειρήσω μία σύντομη συγκριτική ανάλυση των κειμένων που παραδίδουν οι πέντε μάρτυρες για ένα επιλεγμένο σύντομο τμήμα του μαρτυρίου - την ανάκριση του δαίμονα από την αγία Μαρίνα (*Acta S. Marinae* 31,7-36,6) - με σκοπό να εξαγάγω κάποια γενικά συμπεράσματα.

Μετά από κάποιες αρχικές παρατηρήσεις σχετικά με τα χειρόγραφα (κεφ. 6.2) προχωρώ στην σύγκριση, πρώτον (κεφ. 6.3), του κειμένου της έκδοσης Usener (*BHG* 1165 + 1166) με την παραλλαγή ή τις παραλλαγές που αντιπροσωπεύονται από τα χφφ. S και F⁹³ (*BHG* 1167) (σύγκριση AB - S - FY). Δεύτερον (κεφ. 6.4), θα επιχειρήσω μία σύγκριση των *BHG* 1165 και 1166 βασιζόμενος στο κριτικό υπόμνημα της έκδοσης Usener (βλ. Παράρτημα) (σύγκριση A - B). Και στις δύο περιπτώσεις αναλύω τα κείμενα τόσο από την άποψη της γλωσσικής τους μορφής όσο και από εκείνη του περιεχομένου τους, προκειμένου να διαφωτίσω τις μεταξύ τους σχέσεις των παραλλαγών και την σημασία τους για μία κριτική έκδοση της παλαιότερης δυνατής μορφής του μαρτυρίου.

6.2 Παρατηρήσεις σχετικά με τα χειρόγραφα

Ός προς το σύστημα ταξινόμησης της *Bibliothecae Hagiographicae Graecae*, τα χφφ. A, B και S αντιπροσωπεύουν τις κατηγορίες *BHG* 1165, *BHG* 1166 και *BHG* 1167 αντίστοιχα (βλ. κεφ. 4). Τα χφφ. FY φαίνεται ότι επίσης συγγενεύουν ως προς τις αρχοτέλειές τους με την κατηγορία *BHG* 1167 ή και *BHG* 1167c, αλλά όπως θα δούμε παρακάτω παρουσιάζουν κείμενο αρκετά διαφοροποιημένο από το χφ. S, αν και οι διαφορές και των δύο ομάδων S και FY με τα χφφ. AB είναι πολύ πιό μεγάλες ακόμη.

⁹² Έννοείται ότι στην έκδοσή μου δεν μπορώ να βασιστώ στο κριτικό υπόμνημα της έκδοσης Usener, και επιβάλλεται να πραγματοποιηθεί νέα αντιβολή των χφφ. A και B για τον έντοπισμό και διόρθωση τυχόν αβλεψιών ή παραλείψεων της έκδοσης του 1886. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, ωστόσο, θεώρησα σκόπιμο να κινηθώ σαν να είχα στην διάθεσή μου τα ίδια τα χειρόγραφα, και έξυπακούεται ότι όλα τα επί μέρους συμπεράσματά μου ισχύουν υπό την προϋπόθεση ότι τα πράγματα δεν θα αλλάξουν με την νέα αντιβολή.

⁹³ Για το χφ. Y βλ. κεφ. 6.2.

Όσο για την μεταξύ τους σχέση, τὰ χφφ. FY ἀνήκουν σὲ μία οἰκογένεια, καθὼς οἱ μεταξύ τους διαφορὲς εἶναι πολὺ μικρὲς καὶ στὸ ἐπίπεδο ἀπλῶν λαθῶν ἀντιγραφῆς ἢ ἄλλων μικρῶν ἀλλοιώσεων. Ὑπάρχουν μάλιστα κάποιες ἐνδείξεις γιὰ μία κοντινὴ σχέση τῶν δύο χειρογράφων στὴν μορφή συνδεδεικῶν σφαλμάτων. Πιο συγκεκριμένα, σὲ κάποια χωρία τὸ κείμενο ποὺ παραδίδουν ἀπὸ κοινοῦ εἶναι φθαρμένο καὶ παρουσιάζει γραμματικὰ προβλήματα ἢ ἀκατάληπτες φράσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀρκετὰ (1.) ἕως ἐξαιρετικὰ (2.) ἀπίθανο νὰ προέκυψαν τυχαία στὴν ἴδια μορφή καὶ πρέπει ἐπομένως νὰ προέρχονται ἀπὸ μία κοινὴ πηγή (εἴτε τὸ μεταγενέστερο χφ. Υ ἀποτελεῖ ἀπόγραφο τοῦ F εἴτε ἔχουν κοινὸ πρόγονο):

1. (*Acta S. Marinae* 15,4-5· S 132,b6-7· F 262,a6-8· Y 832,23-5)
 - a. τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλήψεως· **τῆν** πρὸς τὸν πατέρα γεναμένοις ἐν τοῖς οὐρανοῖς (FY)
 - b. τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναλείψεως· **τῆς** πρὸς τὸν πατέρα γεναμένης ἐν τοῖς οὐρανοῖς (S, *similiter* AB)

2. (*Acta S. Marinae* 16,17-19· S 132,b29-31· F 262,b9-11· Y 832^v,6-7)
 - a. τὰ ὑπομνήματα παρὰ τῶν **τεχνηγράφων** καὶ τὸν **τάγματα εὐπροστευμένων** (F)
 - b. τὰ ὑπομνήματα παρὰ τῶν **τεχνηγράφων** καὶ τῶν **τάγματα εὐπροστευμένων** (Y)
 - c. τὰ ὑπομνήματα αὐτῆς παρὰ τῶν τότε ταχυγράφων· καὶ τῶν **τὰ πράγματα πεπιστευμένον** (S, *similiter* ABP⁹⁴)

Λόγω τῆς κοντινῆς συγγένειας τῶν δύο μαρτύρων FY δὲν ὑπάρχει νόημα νὰ ἀναπαραγάγω ἐδῶ (κεφ. 6.3.1) τὸ κείμενο καὶ τῶν δύο: ἀναπαραγῶ λοιπὸν ἐκεῖνο τοῦ παλαιότερου F, ἐνῶ οἱ ἀποκλίσεις ἀπὸ αὐτὸ γραφῆς τοῦ Y σημειώνονται στὸ κείμενο τοῦ F ποὺ συμπεριλαμβάνεται στὸ Παράρτημα.

6.3 Σύγκριση Usener - S - F

6.3.1 Γενικὲς παρατηρήσεις

Ἐφόσον ἡ δομὴ καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἀφήγησης στὶς διάφορες παραλλαγὲς τοῦ μαρτυρίου εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς ἢ ἴδια, γιὰ τὴν διευκόλυνση τῆς συγκριτικῆς ἀνάλυσης παραθέτω ἐδῶ τὰ τρία κείμενα χωρισμένα σὲ θεματικὲς ἐνότητες ἄνισου μήκους ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ στάδια τῆς ἀνάκρισης τοῦ δαίμονα ἀπὸ τὴν ἁγία Μαρίνα. Γιὰ νὰ ἀναδειχθοῦν οἱ συγγενικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὰ τρία κείμενα, ἡ κάθε

⁹⁴ Γιὰ τὸ χφ. P βλ. *Acta S. Marinae*, 13.

θεματική ένότητα αντιπαραβάλλεται με τις αντίστοιχες ένότητες τῶν ἄλλων κειμένων. Ἐπειδή, ὡστόσο, ὑπάρχουν καὶ κάποιες διαφορὲς στὴν σειρά τῶν συγγενῶν μεταξύ τους τμημάτων ἀνάμεσα στὶς παραλλαγές, ἀντιπαραβάλλω τὶς ένότητες με τὴν σειρά πού ἀκολουθοῦν στὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης Usener. Ἡ δὲ ἀρίθμηση τῶν ἐνοτήτων στὰ κείμενα S καὶ F δείχνει τὴν πραγματικὴν σειρά πού ἐμφανίζονται στὰ ἐν λόγω κείμενα, ὅπως καὶ τὸ πλήρες κείμενό τους πού βρίσκει ὁ ἀναγνώστης στὸ Παράρτημα. Σημειώνεται ὅτι ἡ διαίρεση τῶν κειμένων σὲ ένότητες δὲν σέβεται ἀπαραίτητα παντοῦ τὴν λογικὴ ἐσωτερικὴ δομὴ τῶν κειμένων, καθὼς ἐξυπηρετεῖ κυρίως τὸν σκοπὸ τῆς εὐκόλης ἀντιπαραβολῆς συγγενικῶν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο ἢ καὶ τὴν μορφή χωρίων.

Α' Ἡ Μαρίνα μαθαίνει τὸ ὄνομα τοῦ δαίμονα καὶ σηκώνει τὸ πόδι της ἀπὸ τὸν λαιμό του

Usener 1. Μαρίνα εἶπεν τῷ δαίμονι· Τί σοι ὄνομα, πνεῦμα ἀκάθαρτον; ὁ δαίμων εἶπεν· Βεελζεβούλ ἐστὶ τὸ ὄνομά μου. εἶπεν δὲ αὐτῷ ἡ Μαρίνα ἄλιν· Τίς ἐστὶν ἡ γένεσίς σου; τότε ὁ δαίμων λέγει αὐτῇ· Νῦν παρακαλῶ σε, Μαρίνα, δούλη Χριστοῦ ἁγία, λάβε τὸν πόδα σου ἀπὸ τοῦ τραχήλου μου καὶ παῦσαι τύπτουσα τῆ σφύρα, καὶ ὁμολογήσω σοι πάντα. ἡ δὲ ἁγία κόρη τοῦτο ἀκούσασα ἤρην τὸν πόδα αὐτῆς ἀπ' αὐτοῦ.

S 1. τότε ἡ ἁγία στραφήσα λέγει τῷ δαίμονι· τί σοι ἔστιν ὄνομα ἀκάθαρτον πνεῦμα, ὁ δαίμων εἶπεν· βελζεβουήλ· ἄρχων τῶν ἑξακοσίων· ἡ ἁγία λέγει· πόθεν ἡ γεννησί σου καὶ ἡ ρίζα σου· ὁ δαίμων εἶπεν· δέωμαί σου ἁγία· ἐλάφρινον τὸν πόδα σου ἀπὸ τοῦ τραχύλου μου ἵνα μικρὸν ἀναπαύσωμε καὶ ἐξηγοῦμεν σοι πάντα τὰ ἐν ἐμοὶ πεπραγμένα· ἡ δὲ ἁγία λαφρύνασα τὸν πόδα αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τραχύλου αὐτοῦ·

F 1. ἡ δὲ ἁγία λέγει πρὸς τὸν δαίμονα· τί σου ἐστὶν τὸ ὄνομα ἀκάθαρτον πνεῦμα· ὁ δαίμων λέγει· βεελζεβούλ ἄρχων τῶν δαιμόνων· μαρίνα εἶπεν· πόθεν ἡ γεννεά σου καὶ ἡ ρίζα σου· ὁ δαίμων εἶπεν· δέομαί σου δούλη τοῦ χριστοῦ ἐλάφρινον τὸν πόδα σου ἀπὸ τὸν τράχηλόν μου· ἵνα μικρὸν ἀναπαύσομαι· ἡ δὲ ἁγία ἐποίησεν οὕτως·

Β' Ἡ Μαρίνα εἶναι ἡ μόνη πού κατόρθωσε νὰ νικήσει τοὺς δύο δαίμονες

Usener 2. τότε ὁ δαίμων λέγει αὐτῇ· Φείσαι μου, ἡ ἄμνας τοῦ Χριστοῦ Μαρίνα, διότι πολλοὺς ἁγίους ἐγὼ οὕτως ἐδοκίμασα, καὶ οὐδεὶς ποτε ἠδυνήθη τὸν συγγενέα μου Ῥούφον ἀποκτεῖναι ὡς σὺ μόνη. καὶ οὐδεὶς ἠδυνήθη ποτὲ τὸν πόδα αὐτοῦ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸν τράχηλόν μου· καὶ νῦν ἠττήθην παρὰ σοῦ, καὶ μετὰ τῆς χαλκῆς σφυρᾶς ἐκ τῶν παγίδων μου ἑπτὰ συνέτριψας καὶ ἑκατὸν πληγὰς ἐπὶ τὸν νῶτόν μου ἐπέθηκας.

S 2. εἶπεν ὁ δαίμων· ἐγὼ εἰμὶ ὁ πολλῶν δικαίων κόπους ἀρπάσον καὶ ἐν τῇ κοιλία μου κατέπιον· ἐγὼ μετὰ πάντων πολεμῶ· καὶ οὐδὲς δύναται νικήσει με· σὺ δὲ εἰς γῆν με κατέρηξας καὶ ἐταποινώσας με· ἐγὼ πολλοὺς ἐδοκίμασα ἁγίους· καὶ οὐδε ἡς ἠδυνήθη οὐταὶ ἐμὲ οὐταὶ τὸν συγγενῆ μου τὸν ρούφον ἀποκτεῖναι· σὺ δὲ αὐτὸν καὶ ἐμὲ ἀπέκτινας καὶ ἐθανάτωσας· οὐδὲς ἠδυνήθην χεῖρας μου δεῖσαι· σὺ δὲ ἔδυσάς με καὶ πληγὰς ἐπὶ τὸν νότον μου ἔθηκας·

F 2. τότε ἀποκριθεὶς εἶπεν πρὸς τὴν ἁγίαν· ἐγὼ πολλῶν δικαίων κόπους εἴρπασα· καὶ ἐν τῇ κοιλία μου κατέποιον· ἐγὼ μετὰ πάντων πολεμῶ· καὶ πάντας ἀφανίζω· καὶ οὐδεὶς ἠδυνήθη νικήσει με· σὺ δὲ ἔδυσάς με· καὶ πληγὰς ἐπὶ τὸν νότον μου ἐπέθηκας· ... **4.** ἐγὼ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐδοκίμασα καὶ ἐπήρασα· καὶ οὐδεὶς τὸν συγγενῆ μου ρούφον ἀδικῆσαι ἴσχυσεν· σὺ δὲ ἀπέκτεινας αὐτόν· οὐδεὶς ἠδυνήθη ποτὲ χεῖραν μου κρατῆσαι· σὺ δὲ ἀπέκτεινάς με·

Γ' Ἡ γένεση τοῦ δαίμονα (α')

Usener 3. ἐγὼ δὲ ἐρῶ σοι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ζοφεροῦ ἀέρος τὴν γένεσιν ἔχω. ἐγὼ οὖν λέγομαι ὁ Σατανᾶ.

S 3. λέγω δὲ σοὶ τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἐκ τοῦ ζοφεροῦ καὶ ζωφόδου ἀέρος τὴν γέννησιν ἔχωμεν τοῦ λεγομένου σατανᾶ·

F 3. ἐγὼ δὲ λέγω σοι τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ζοφεροῦ τὴν γέννησιν ἔχω· τοῦ λεγομένου σατανᾶ·

Δ' Ἡ μεταμόρφωση τῆς Μαρίας

Usener 4. νῦν δὲ σύ, Μαρία, ποιήσον ὃ βούλει. θαυμάζω δὲ καὶ τὴν σοφίαν τὴν ἐν σοὶ οὖσαν· οὐχὶ ἕως ἀνεφάνη σοὶ ἡ περιστέρα ἢ ἐπουράνιος, οὕτως ὑπῆρχες ὡσεὶ σποδὸς καὶ ἐφθαρμένη ὄλω τῷ σώματι· ἦν δὲ σοὶ φανῆ τὸ φῶς τοῦ σταυροῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἄλλην ὁμοιότητα ἐν σοὶ ὄρω. πόθεν οὖν σοὶ πόδες χρυσοὶ καὶ οὗτος ἐσφράγισε τοὺς κόπους σου ὁ καρπός; ἐκεῖθεν οὖν τοῦ στόματός σου ἡ ἀποφορὰ ἐμὲ ἐταπείνωσεν, ἡ χρηστότης τῆς γλώσσης σου, καὶ οἱ ὀδόντες σου λευκοὶ ὡς τὸ γάλα, καὶ οἱ δάκτυλοί σου ἐσφραγισμένοι. καὶ νῦν πόθεν κατοικεῖ ἐν σοὶ περιστέρα, εἰπεῖν οὐ δύναμαι· οὕτως νικήσασά με τὴν δύναμίν μου κατέλυσας καὶ τῇ χαλκῇ σφύρα τὸ μέτωπόν μου κατέκλασας καὶ τὸ γένειόν μου ἐξέτιλας καὶ τὸν τράχηλόν μου κατέκαμψας μετὰ τῶν ποδῶν σου. καὶ νῦν ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Χριστὸς κατοικεῖ ἐν σοὶ.

S 5. νῦν ὄρω τῷ χριστῷ ἐν σοὶ μένοντα· καὶ διὰ τοῦτω ποιεῖ ὦ βοῦλη· πρῶ του δωθύνε σοὶ πνεῦμα γῆ καὶ σποδὸς καὶ ὄλον τῷ σωμα σὸν ἠφανισμένον ἦν· ἄρτι γὰρ ἀλην ιδέαν ἐν σοὶ θεωρῶ· πόθεν σῆ χρυσῆ οἱ πόδες· πόθεν σοὶ σφραγίς χριστοῦ· πόθεν σοὶ καρπὸς δικαιοσύνης ὡς ὡσμὴ εὐωδίας πλήρης τῷ σώμα σου· οἱ δακτύλοις σου τῆ σφραγίδι τοῦ χριστοῦ περιγράφουσιν· καὶ διὰ τοῦτου τοῦ σημείου τὰς χεῖρας μου ἔδυσας· ὁ πρῶ αἰῶνων χριστὸς ἐν σοὶ αναπέπαυτε· μετὰ τοῦτου τοῦ σημείου τὰ ὄπλα μου συνέθλασας· καὶ ἐμὲν ἀνήρ νικήσαι οὐκ ἔμελεν· ἀλλ οἶπο τριφεράς ἐνικήθην κόρης·

F 7. ἀλλὰ νῦν ὄρω τὸν χριστὸν ἐν σοὶ μένοντα, καὶ ποιεῖς ὡ θέλεις· πρὸ τοῦ δωθῆναι σοὶ πνεῦμα ἅγιον· γῆ καὶ σποδὸς ἦν· καὶ ὄλον τὸ σῶμα σου ἀφανισμένον ἦν· νῦν δὲ ἐφ ὦ ἔλαβες τὴν ἐπουράνιον φωνήν· ἄλλην ιδέαν ἐν σοὶ θεωρῶ· πόθεν σοὶ χρυσοὶ πόδες· πόθεν σοὶ καρπὸς δικαιοσύνης· χάριτος πλήρης εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί σου· καὶ ὄλλη πεπληρωμένη τῆς θείας χάριτος· καὶ περιφυλαττομένη τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ·

Ε' Πῶς ὁ δαίμονας πολεμᾷ ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων

Usener 5. ἐγὼ δὲ πολλῶν ἀγίων κόπους ἤρπασα ἐν τῇ ἐμῇ γαστρὶ. ἐγὼ εἰμι ὁ ποιῶν διστάζειν τοὺς ἀγίους καὶ δικαίους· ἐγὼ εἰμι ὁ χλευάζων πάντα ἄνθρωπον τὸν βουλόμενον ἔρχεσθαι εἰς τὴν ἀσωτίαν· κἀγὼ αὐτὸν φυσῶ ἄχρῃ καταλύσω τοὺς νεφροὺς αὐτοῦ καὶ σκοτώσω αὐτοῦ τὴν σύνεσιν καὶ ποιήσω αὐτὸν λήθη παραδοῦναι τὴν σοφίαν· καὶ καθ' ὅσον ποιήσω αὐτοὺς τῇ ἀμαρτίᾳ περιπεσεῖν, τότε τὰ βέλη μου τὰ πολεμικὰ βοηθήσουσίν μοι, κασὶ οὕτως οἱ ἀπλούστεροι τῶν πολεμίων μου εὐρεθήσονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· καὶ οὕτως τοῦ ἄρματος καὶ [πολέμου τῶν σκευῶν] δέξονται ἀντὶ τῆς ἠδύτητος τῆς εὐωδίας ὀσμῆν σαπρίας, καὶ ἐμβαλῶ εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν πῦρ καιόμενον, καὶ οὕτως ἀκμέλατος αὐτοῖς ἐστὶν ἡ ἀμαρτία, ὡσπερ μάχαιρα εἰσελθοῦσα εἰς τετράποδα, καὶ τάχιον ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκείνου τὸ αἶμα ῥεῖ. οὕτως καὶ οἱ δίκαιοι· μετὰ τὸ ποιῆσαι τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὸν λογισμὸν αὐτῶν μεταβάλλω καὶ οὕτως ταράσσω αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ τότε πρὸς ἐσπέραν ἐν τῷ καθεύδειν αὐτοὺς ἐμβάλλω αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ἐν ταῖς παννυχίαις αὐτῶν εὐχομένων ἀποτίθημι τὴν κεφαλὴν μου πρὸς τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ οὕτως ἐμβάλλω εἰς τὸν νοῦν αὐτῶν ἐκεῖνο

δι' οὗ ἐμιάνθησαν τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ οὕτως ἐμβάλλω δειλίαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν. ἐγὼ δὲ ὁ Βεελζεβούλ πολλοὺς ἀγίους ἐπλάνησα. καὶ νῦν ἠττήθην ὑπὸ τῆς νεανίδος Χριστοῦ Μαρίνης.

S 4. ἐγὼ εἰμὶ ὁ διαστρέφον τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπιθυμίας πονηρᾶς· ἕως οὗ καταλύσω τὰ ἔρα τῆς δικαιοσύνης· ὅτι ἡ κακία μου ὄπλον ἐστὶν καὶ εὐρεῖσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· ὡσπερ γὰρ ζίφος ἔρχεται εἰς σάρκα ζῶσα καὶ [πίν]η αἷμα· οὗτος καγὼ εἰσέρχωμε εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν· καὶ διαστρέφω τὰς καρδίας αὐτῶν καὶ ἀλλάσω τὴν διάνοιαν· καὶ εἰς μυζωτέρας ἐπιθυμίας πονηρᾶς ἐκβαλῶ αὐτοὺς· καὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν παρίσταμε καὶ διαστρέφω τὸν λογισμὸν αὐτῶν· ἐγὼ εἰμὶ ὁ πυρόνον τοὺς νεφροὺς αὐτῶν καὶ σκοτίζω τὸν νοῦν καὶ ποιῶν αὐτοὺς λανθάνειν πάσαν τὴν οὐρανίαν βασιλείαν· ὅταν δὲ κοιμῶνται ἀπέρχωμε καὶ ἐξυπνῶ αὐτοὺς καὶ ἀπέρχονται εἰς οἴκους αλοτρίου· τοῦ πῆν πάντα τὰ ἐμοὶ βουλιτεᾶ καὶ οὗς οὐ δύναμε ἐξυπνήσαι ἐκ τῆς κλήνης αὐτῶν· ποιῶ αὐτοὺς φαντάζεσθαι ἐν ὄραματι τῆς νυκτὸς ἵνα ὅθεν δεῖποτε πειράσω αὐτοὺς ὡς ἐμοὶ θυμιτὸν· ἵνα μοὶ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξελήσωσιν· ἐγὼ μετὰ πάντων πολεμῶ· καὶ πάντας ἀμφανίζω· καὶ νῦν ἄρτι ὑπὸ τριφερᾶς κόρης ἐνικήθη· ... **11.** ἐγὼ γὰρ εἰμὶ ὁ χλεβάζων πάντα ἄνθρωπον τὸν βουλωμένον εἰσέρχεσθαι εἰς τὴν ἀσωτίαν· ἐγὼ αὐτὸν φυσῶ· ἔσω οὐ κατασπάσω τοὺς νεφροὺς αὐτοῦ· καὶ σκοτεῖσω τὴν συνήδησιν· καὶ ποιήσω τὴν σωφίαν αὐτοῦ λίθην παράδωθῆναι· καὶ οὗτος εὐρίσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· καὶ ἔὰν τις ἠδίτιτος εὐωδίας ἔχειν· λαμβάνει ὁσμὴν σαπρίας· καὶ ἐμβαλῶ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ πῦρ καιώμενον· καὶ γύνεται θάνατος διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐπιθυμίας·

F 5. ἐγὼ εἰμὶ ὁ διάστρέφον τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἐμβάνω αὐτοὺς εἰς ἐπιθυμίας πονηρᾶς· ἕως οὗ καταλύσω τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ· καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· ὅτι ἡ κακία μου ἀπώλεια αὐτῶν ἐστίν· καὶ εὐρίσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· ὡσπερ γὰρ τὸ ζίφος εἰσέρχεται εἰς σάρκα ζῶσαν· καὶ τίνει αἷμα· οὕτως καὶ ἐγὼ εἰσέρχομαι εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων καὶ διαστρέφω αὐτοὺς· ἀπὸ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὰς εὐθείας· καὶ ἀλάσσω τὴν διάνοιαν αὐτῶν· καὶ εἰς μυζωτέρας ἐπιθυμίας ἐμβάλω αὐτοὺς· καὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν παρίσταμαι καὶ διαστρέφω αὐτοὺς· ἐγὼ εἰμὶ ὁ πυρώνων τοὺς νεφροὺς αὐτῶν καὶ ἀλλάσσω τὴν διάνοιαν αὐτῶν· καὶ ποιῶ αὐτοὺς λανθάνειν τὴν ἐπουράνιον σοφίαν· καὶ ὅταν κοιμῶνται εἰσέρχομαι καὶ ἐξυπνῶ αὐτοὺς, καὶ ἀπέρχονται καὶ εἰς οἴκους ἀλλοτρίων· καὶ ὅσους οὐ δύνομαι συκόσαι ἐκ τῆς κλήνης αὐτῶν· ποιῶ αὐτοὺς φαντάζεσθαι ἐν ὄραματι· ἵνα ὅπως δήποτε πειράσω αὐτοὺς· καὶ τότε μοι ἔσται τὸ ἀρεστόν· ἵνα μήτις ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου· ... **12.** ἐγὼ εἰμὶ ὁ χλευάζων πάντα ἄνθρωπον βουλευόμενον ἔρχεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· ἐγὼ αὐτοὺς φυσῶ μέχρεις ἂν καταντήσω κακῶς· καὶ σκοτίσω τὴν διάνοιαν αὐτῶν· καὶ ποιῶ αὐτοὺς λανθάνειν τὴν μνήμην καὶ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ·

ΣΤ' Ἡ εὐσεβὴς κόρη θριαμβεῦει κατὰ τῶν ἀσεβῶν γονέων τῆς

Usener -

S 6. καὶ τοῦτο μὲν θρηλῆ· ὅτι ὁ πατήρ σου καὶ ἡ μήτηρ σου σὺνκοινωνοὶ μου ἐγένοντο· καὶ σὺν σοὶ κατὰ τοῦ γένους ἐπ' ἀνέστης· τοῦτω ἔστιν θαυμαστόν· ὅτι θυγάτηρ τριφερᾶ ἐνίκησε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ ὅλον τὸ γένος καὶ τῷ χριστῷ ἠκολούθησεν· καὶ δεσμεύειν τοὺς δαίμονας· καὶ ἀποκτενὴ τοὺς δράκοντας· οὗτος ἡ δύναμις ἡμῶν οὐδὲν ἰσχύι· ὅτι ὑπὸ τριφερᾶς ἐνικήθημεν κόρης·

F 6. τοῦτο μὲν, θρηλῶ· ὅτι ἀπὸ τοῦ γένους μου ἀνέστη τέκνον καὶ ἐνίκησεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα· καὶ ὅλον τὸ γένος αὐτῆς· καὶ τῷ χριστῷ ἠκολούθησεν· καὶ δεσμεύειν τοὺς δαίμονας· καὶ γὰρ ὁ πατήρ σου καὶ ἡ μήτηρ σου συγκοινωνοὶ μου ἐγένοντο·

Ζ' Ὁ δαίμονας δὲν δύναται νὰ μάθει τὰ μυστικά τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ

Usener 6. καὶ πάλιν ἡ ἀγία κόρη εἶπεν αὐτῷ· εἶπέ μοι, σὺ κύων ἄτιμε καὶ τρισκατάρατε, πόθεν ἔχεις τὴν γένεσιν καὶ τίς ὁ γεννήσας σε καὶ τίς σοι ἐκέλευσε πρὸς τὰ ἅγια ἔργα ἐκείνα

ἀντιπράττειν; ὁ δαίμων εἶπεν αὐτῇ· Εἰπέ μοι σὺ Μαρίνα, πόθεν σου ἡ ζωὴ, καὶ πόθεν σου αἱ σάρκες αἱ νῦν ἀνθοῦσαι ἐν σοί, καὶ πόθεν σου ἡ πίστις, καὶ πῶς εἰσῆλθεν τὸ πνεῦμά σου ἐν σοί καὶ εἰς τὸ σῶμά σου καὶ πῶς πάλιν ἔχει παραληφθῆναι; νῦν εἰπέ μοι, καὶ τότε ἐγὼ πάντα σοι ἀπαγγέλλω. Μαρίνα εἶπεν· Οὐκ ἐνδέχεται με ταῦτα σοὶ ἐξαιρεῖν, ὅτι ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰμι ἐγώ· σὺ οὖν, διάβολε, ὁμολόγησόν μοι συντόμως πρὸ τοῦ ἔλθειν τὸν ὄλεθρον ἐπὶ σέ.

S 7. μαρίνα εἶπεν· εἰπέ μοι κατάδικε· πόθεν ἡ γέννησις ἡμῶν· ἢ τίς παρήγγηλεν ὑμῖν εἰς τὰ ἅγια ἔργα πολεμεῖν· ὁ δαίμων εἶπεν· μαρίνα πόθεν ἡ ζωὴ σου πόθεν τὰ μέλεις σου τὰ ἐν σοὶ κοινοῦμενα· καὶ πόθεν ἦλθεν ἐν σοὶ ὁ χριστός· εἰπέ μοι· τότε καγὼ λέγξω σοι πάντα ὅσα ἐποίησα· μαρίνα εἶπεν· οὐκ ἐνδέχεται δαιμόνια τὰ τοῦ θεοῦ μου θαύματα ἐξάγγηλιν· οὐδὲν γὰρ σὺ ἄξιος δαίμων ἀκαθαρτος ὃν τοῦ ακοῦσαι τῆς ἐμῆς φωνῆς· ἢ γὰρ χάρις τοῦ ἀοράτου θεοῦ ἔστιν συν ἡμῖν· ἀλλ’ εἰπέ μοι πάντα πρῶτον τοῦ σε παραδοῦναι εἰς κρίσιν·

F 8. μαρίνα εἶπεν· εἰπέ μοι κατάδικε· τίς παρέγγειλέν σοι τολμῶν εἰς τὰ ἅγια ἔργα πολεμεῖν·

Η’ Ἡ γένεσις τοῦ δαίμονα (β’)

Usener 7. τότε ὁ δαίμων λέγει αὐτῇ· Πρὸ τούτου καγὼ ἅγιος ἤμην· νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἀλλὰ διὰ τὴν κακὴν μου προαίρεσιν εἰμι δαίμων δεδεμένος ὑπὸ τοὺς πόδας σου. καὶ νῦν ἀναγγέλλω σοι οὕτως· οὐδεὶς δύναται ἐν τῷ γενεῖ ἡμῶν. ἠκούσαμεν γὰρ παρὰ τῶν ἀρχόντων ἡμῶν, ὅτι ὁ Σατανᾶς ἡμῶν ἄρχει ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν πεπτωκώς· καὶ οὗτος ὁ Σαταναήλ ἔλαβεν εἰς γυναῖκα τοῦ Διὸς τὸν θυγατέρα· καὶ οὗτος, ἡ θυγάτηρ τοῦ Διὸς, ἐγενήθη δαίμων τέλειος· καὶ οὗτος συμμίγνυται αὐτῇ ὡς ἀνδρόγυνον, καὶ τίκει ἐξ αὐτοῦ ὡς ἀντὶ γεννήσεως· καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ὧν ἐξέρχονται δαίμονες πονηροί· καὶ ἐκεῖνοι ἀποστέλλονται ἔνθα ἂν κελευσθῶσιν·

S 8. ὁ δαίμων εἶπεν· ὁ σατανᾶς βασιλεὺς ἡμῶν ἐστίν· οὐδεὶς δύναται γινῶναι τὴν γενεὰν ἡμῶν· ἐκ γὰρ τῶν νεφαιλῶν ἐρύφθημεν κάτω· κατ’ αὐτοῦ σὺν κατασπασθέντες·

F 9. εἶπεν ὁ δαίμων· ὁ σατανᾶς βασιλεὺς ἡμῶν ἐστίν· οὐδεὶς γὰρ δύναται γινῶναι τὴν γενεὰν ἡμῶν· ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρίφημεν κάτω· καγὼ δὲ ἐμαυτόν·

Θ’ Ἡ γένεσις τοῦ δαίμονα (β’ - συνέχεια)

Usener 8. καὶ ὅπου ἂν αἰσθώμεθα ἢ ἀκούσωμεν ἔργων δικαίων, ἀπερχόμεθα πολεμοῦντες κατ’ αὐτοῦ· μὴ ὅτι ὁ δαίμων δύναται γινῶναι τῶν ἀνθρώπων τὰς καρδίας, ἀλλ’ οὐδὲ ἡμεῖς οἱ ὑπηρετοῦμεν αὐτοῦ. καὶ ἐὰν νῦν γινῶ ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπέκταγκας, πάνυ ἔχει χαλεπᾶναι κατὰ σοῦ. οἱ δὲ πρῶτοι ἀρχιδαίμονες λέγονται ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Αἰθιοπία γεγονέναι, καθὼς εἰς τὴν Ἔξοδον Μωυσέως περὶ Ἰαννῆ καὶ Ἰαμβρῆ περιέχει. καὶ ὅτ’ ἀνυψώθη ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὁ ἀθάνατος, καὶ οὗτος πλέον τότε τῷ προστάγματι καταρριφεῖς ὡς τὸ πρότερον ἀπὸ τῆς μακαρίας διαγωγῆς τῶν ἀγγέλων, καθὼς αὐτὸς ὁ κύριος ἐν τοῖς ἁγίοις εὐαγγελίοις εἶπεν, ὅτι Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. καὶ λοιπὸν λέγουσιν οἱ μὲν περὶ ἡμῶν ὅτι ἀπὸ τῶν πονηρῶν γυναικῶν τῶν ἀρχαίων γεγεννήμεθα· ἡμεῖς δὲ οὐ γινώσκομεν πόθεν ἔχομεν τὴν γένεσιν. ἢ δὲ ὁδὸς ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῆς γῆς ὅπου οἱ ἄνθρωποι περιπατοῦσιν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀέρος περιπατοῦμεν ἀναγκαζόμενοι.

S 9. καὶ ὅπου ἀκούσωμεν ἔργα καλλὰ τῶν δικαίων· παραχρῆμα ἐκεῖ εὐρεσκώμεθα μετὰ καὶ ἐτέρων δαιμόνων· ἢ γὰρ ὁδὸς ἡμῶν οὐκ ἐστὶν εὐθεία· ἢ ἄλλ’ οἴμ[ε]ν πετώμενοι ἀνα μέσον τοῦ ἀέρος·

F 10. ὅπου δ’ ἂν ἀκούσω ἔργα καλὰ τῶν δικαίων· παρὰ χρῆμα εὐρίσκομαι ἐκεῖ· μετὰ καὶ ἐτέρων δαιμόνων πολλῶν· ἢ γὰρ χάρις τοῦ θεοῦ ἀπεδιώκει ἡμᾶς· ἢ γὰρ ὁδὸς ἡμῶν οὐκ ἔστιν εὐθεία· πετομένοι γὰρ ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος·

Γ' Οἱ δαίμονες φυλακισμένοι σὲ χαλκινὰ πιθάρια

Usener 9. νυνὶ δὲ ἔστηκα ἔμπροσθεν σου. σὺ δὲ δῆσόν με, ἅγια Μαρίνα, καὶ ὀρκίζω σε κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἐνδόξου θρόνου, ἵνα μὴ ἀποκτείνῃς με καὶ ἔσομαι δεδεμένος ἕως τοῦ αἰῶνος, ἄχρις δὲ Σολομώντος ἦμεν φυλαττόμενοι εἰς πίθους ἐγκεκλεισμένοι τῇ σφραγίδι τοῦ Σατανᾶ. ὅτε δὲ ἦλθον οἱ Βαβυλώνιοι, ἡμεῖς ἐποιήσαμεν φλόγα ἀπὸ τῶν ἀγγείων· οἱ δὲ ἐνόμισαν ἰδόντες θησαυρὸν λάμποντα, καὶ ἐλθόντες ἤνοιξαν τοὺς χαλκοῦς πίθους νομίζοντες χρυσίον εὑρεῖν· ἡμεῖς δὲ ἀπολυθέντες ἐφύγομεν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανόν.

S 10. ἰδοὺ πάντα ἀνήγγηλα σοὶ μαρίνα· δαίωμέ σου μὴ ἐπαγάγῃς θάνατον ἐπ' ἐμοί· ἀλλ' οἴμοι δεδεμένος ὑπὸ σου ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· ὡς πρῶην ὑπάρχων δεδεμένος ὑπὸ σολομώντος ἐν τοῖς σκέβεισιν τοῖς χαλκοῖς· μετὰ τῆς σφραγίδος τῆς δωθῆσης αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐλθόντων τῶν χαλδαίων ἐδώκουν χρυσοῦν ἵνα· καὶ ἄραντες τὴν σκέπην τότε ἐξεφύγαμεν ἡμῆς·

F 11. ἰδοὺ γὰρ πάντα ἀνήγγειλά σοὶ μαρίνα· καὶ δέομαί σου ὅπως μὴ ἐπενέγκῃς θάνατον ἐπ' ἐμέ· ἀλλὰ δεδεμένος εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ γὰρ προὔπαρχων μετὰ ἄνθρωπον· ὑπὸ σολομώντος ἐν σκέυεισιν χαλκοῖς μετὰ τὴν σφραγίδα τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἐλθόντων δὲ τῶν χαλδαίων· ἐδόκουν τὴν σφραγίδα χρυσὴν εἶναι· καὶ ἄραντες αὐτήν· ἐξέφυγον ἡμεῖς·

ΙΑ' Ἡ Μαρίνα δένει τὸν δαίμονα καὶ τὸν ρίχνει στὸν βυθὸ τοῦ Ἄιδου

Usener 10. καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἅγια κόρη Μαρίνα ἔδησεν αὐτὸν τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ γενείου σύρουσα αὐτὸν ἀπήγαγεν εἰς τὴν γωνίαν τῆς φυλακῆς καὶ ἐσφράγισεν τὴν γῆν. ἡ δὲ γῆ ἠνοιχθη, καὶ ἀνωθησαμένη ἔρριψεν αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσα αὐτῷ· Ὑπαγε εἰς τὸν βυθὸν τοῦ ἄδου ἕως ἂν δῶς λόγον περὶ τῶν ψυχῶν ὧν ἀπώλεσας. ἡ δὲ γῆ ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς ἑαυτήν. ἡ δὲ ἅγια ἀποστραφεῖσα ἔκλινεν τὸ γόνυ καὶ προσήυξατο. καὶ μετὰ τὸ τελειῶσαι τὴν εὐχὴν εἶπεν τὸ ἀμήν, καὶ ἐσείσθη ἡ γῆ.

S 12. τότε ἡ ἅγια εἶπεν πρὸς τὸν δαίμονα· φημῶθητι· οὐκέτι θέλω ἀκοῦσαι λόγον ἐκ τοῦ στοματός σου τοῦ μιαιροῦ· καὶ εὐθέως ἔδυσεν τὸν δαίμονα τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ· καὶ ἀπήγαγεν εἰς τὴν γωνίαν τῆς φυλακῆς· καὶ σφραγίσας εἰς τὸ ἔδαφος παραχρῆμα ἐράγη καὶ γέγωνεν χάος μέγα· ὀρκισαμένη δὲ τὸν δαίμονα ἔβαλλεν αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσα· Ὑπαγε πονηρὸς δαίμων εἰς τὸν βυθὸν τοῦ ἄδου· ἕως οὗ δῶσι λόγον περὶ τῶν ψυχῶν ὧν ἀπώλεσας·

F 13. ἡ δὲ ἅγια εἶπεν πρὸς τὸν δαίμονα· φυμῶθητι δαίμων ἀκάθαρτε· οὐκέτι θέλω ἀκοῦσαι λόγον ἐκ τοῦ στόματός σου· καὶ ποιήσασα τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ· παραχρῆμα ἐράγη ἡ γῆ καὶ γέγωνεν χάσμα μέγα· καὶ κρατήσασα ἡ ἅγια τὸν δαίμονα ἔβαλλεν αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσα· ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ἄπαγε εἰς τὸν βυθὸν τοῦ ἄδου· ἕως ἂν δώσεις λόγον τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὧν ἀπώλεσας·

Ἡ πρώτη γενικῆς φύσεως παρατήρηση πού κάνουμε εἶναι ὅτι τὸ κείμενο Usener εἶναι πιὸ ἐκτενὲς ἀπὸ τὰ ἄλλα, μὲ μεγαλύτερες κατὰ κανόνα τὶς θεματικὲς ἐνότητες, καὶ σὲ κάποιες ἀπὸ αὐτὲς τὰ θέματα ἀναπτύσσονται αἰσθητὰ περισσότερο καὶ σὲ μῆκος καὶ σὲ βάθος. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια τὸ κείμενο Usener περιέχει συνολικὰ 1021 λέξεις, ἐνῶ τὸ κείμενο S 807 καὶ τὸ F μόλις 635.⁹⁵ Ὑπάρχει δηλαδὴ μία ὄχι ἐντελῶς ἀσήμαντη διαφορὰ καὶ ἀνάμεσα στὰ S καὶ F. Ὡστόσο, σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ πυρήνας τοῦ περιεχομένου δὲν ἀλλάζει πολὺ ἀπὸ τὴν μία ἐκδοχὴ στὴν ἄλλη. Δὲν ὑπάρχουν

⁹⁵ Αὐτὸ καθεαυτὸ δὲν εἶναι ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς προτεραιότητος τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἐκδοχῆς, καθὼς κατὰ τὴν ἐπεξεργασία του ἀπὸ ἕναν μεταγενέστερο ἀντιγραφέα, ἕνα ρευστὸ κείμενο ὅπως τὸ μαρτύριο μπορεῖ τόσο νὰ διαστελλεῖται ὅσο καὶ νὰ συστέλλεται.

δηλαδή πολλά κύρια θέματα σε κανένα από τα κείμενα που να μην βρίσκουν, έστω σ' ένα πολύ γενικό επίπεδο, το αντίστοιχό τους στα άλλα. Αν αντιμετωπίσουμε τα κείμενα S και F ως μία ομάδα, βλέπουμε ότι οι μόνες ιδιαίτερα χτυπητές περιπτώσεις είναι ή μη ύπαρξη στο κείμενο Usener του μοτίβου της Μαρίνας ως «έπαναστάτριας» κόρης που ήρωϊκά αντιστασεται στην θέληση των ειδωλωλατρών γονέων της (ΣΤ' ένότητα) και ή μη ύπαρξη στα κείμενα S και F του περισσότερου μέρους από το ύλικό που το κείμενο Usener αφιερώνει στο ζήτημα της καταγωγής των δαιμόνων (Η' - Θ'). Κατά τα άλλα έχουμε κατά το μάλλον ή ήττον τα ίδια θέματα και στα τρία κείμενα.

Όστόσο, ο βαθμός της θεματικής συγγένειας του ύλικού δεν είναι ούτε απόλυτη ούτε σταθερή, αλλά ποικίλλει στις λεπτομέρειες από την μία ένότητα στην άλλη. Σε κάποιες ένότητες υπάρχουν μόνο ελάχιστες διαφορές στο περιεχόμενο, όπως οι τέσσερις πρώτες ένότητες. Στην Ε' ένότητα, από την άλλη, παρά το κοινό θέμα (οί κακουργίες του δαίμονα) και την παρόμοια έκταση του κειμένου, ή ανάπτυξη του θέματος στα κείμενα S και F είναι αρκετά διαφορετική από εκείνη στο κείμενο Usener. Γενικά έχω την εντύπωση ότι τις περισσότερες φορές, ή τουλάχιστον πολύ συχνά, οι μεγαλύτερες διαφορές ανάμεσα στα S και F πηγάζουν από την παράλειψη ή συντόμηση στο F ύλικού που υπάρχει στο S, ενώ δεν πρέπει να υπάρχει πάρα πολύ ύλικό στο F που να μην βρίσκεται και στο S. Υπάρχουν βεβαίως και εξαιρέσεις, συνήθως όμως περιορισμένης έκτασης.

Αν τώρα στρέψουμε την προσοχή μας στο ζήτημα της γλωσσικής συγγένειας των κειμένων, διαπιστώνουμε άμεσα ότι ή σχέση ανάμεσα στα κείμενα S και F είναι πολύ πιό στενή από ό,τι ή σχέση των δύο με το κείμενο Usener. Όπως είναι λογικό, συνήθως αποκλίσεις στο περιεχόμενο έχουν ως συνέπεια και μεγαλύτερες αποκλίσεις στο λεξιλόγιο, κάτι που μπορεί να αναπαρασταθεί εύκολα με την αντιπαραβολή δύο ενότητων όπως ή Α' (λίγες διαφορές ανάμεσα στα κείμενα S και F από την μία και το κείμενο Usener από την άλλη) και ή Ε' (πολύ λιγότερα κοινά σημεία ανάμεσα σε S/F και Usener παρά την αναμφισβήτητη γενική θεματική συγγένεια). Για να δώσουμε ένα πολύ απλό αλλά διαφωτιστικό παράδειγμα, στον παρακάτω πίνακα οι ακριβείς (λέξη προς λέξη) μορφοσυντακτικές και λεξιλογικές αντιστοιχίες⁹⁶ σημειώνονται με την χρήση **έντονης γραφής** (δηλώνει αντιστοιχία ανάμεσα στο κείμενο Usener και τουλάχιστον ένα από τα άλλα κείμενα) ή/και **πλαγίων στοιχείων** (αντιστοιχία ανάμεσα στα κείμενα S και F):⁹⁷

⁹⁶ Έννοείται ότι οι συγγενικοί δεσμοί ανάμεσα στα κείμενα υφίστανται σ' όλα τα επίπεδα, όπως το μορφολογικό και το λεξιλογικό, το συντακτικό, το σημασιολογικό, το πραγματολογικό και το θεματικό κ. ό. κ. και δεν περιορίζονται στην ακριβή φραστική αντιστοιχία. Η σύγκριση που επιχειρείται εδώ δεν φιλοδοξεί παρά να υποδηλώνει την (σχετική) ένταση των δεσμών ανάμεσα στα κείμενα.

⁹⁷ Στα κριτήρια αντιστοιχίας συμπεριλαμβάνεται, εκτός από το λέξημα, και ή συμφωνία πτώσης, αριθμού και άλλων κατηγοριών κλίσης, αλλά ή αντιστοιχία αναγνωρίζεται ανεξαρτήτως της σειράς των λέξεων. Δεν υπολογίζω εδώ τον παρατακτικό σύνδεσμο *καί* ούτε το όριστικό άρθρο λόγω του ύψηλου αριθμού των περιπτώσεων που απαντούν στα κείμενα, προκειμένου να μην διαστρεβλωθούν τα αποτελέσματα.

Α' Η Μαρίνα μαθαίνει τὸ ὄνομα τοῦ δαίμονα καὶ σηκώνει τὸ πόδι της ἀπὸ τὸν λαιμὸ τοῦ

Usener 1	Μαρίνα εἶπεν τῷ δαίμονι· Τί σοι ὄνομα, πνεῦμα ἀκάθαρτον; ὁ δαίμων εἶπεν· Βεελζεβούλ ἐστὶ τὸ ὄνομά μου. εἶπεν δὲ αὐτῷ ἡ Μαρίνα πάλιν· Τίς ἐστὶν ἡ γένεσίς σου; τότε ὁ δαίμων λέγει αὐτῇ· Νῦν παρακαλῶ σε, Μαρίνα, δούλη Χριστοῦ ἁγία, λάβε τὸν πόδα σου ἀπὸ τοῦ τραχήλου μου καὶ παῦσαι τύπτουσα τῇ σφύρα, καὶ ὁμολογήσω σοι πάντα. ἡ δὲ ἁγία κόρη τοῦτο ἀκούσασα ἤρην τὸν πόδα αὐτῆς ἀπ' αὐτοῦ.
S 1	τότε ἡ ἁγία στραφήσα λέγει τῷ δαίμονι· τί σοι ἔστιν ὄνομα ἀκάθαρτον πνεύμα, ὁ δαίμων εἶπεν· βελζεβουήλ· ἄρχων τῶν ἐξακοσίων· ἡ ἁγία λέγει· πόθεν ἡ γεννησί σου καὶ ἡ ρίζα σου ὁ δαίμων εἶπεν δέωμαί σου ἁγία· ἐλαφρινον τὸν πόδαν σου ἀπὸ τοῦ τραχύλου μου ἵνα μικρὸν αναπαύσωμε καὶ ἐξηγοῦμεν σοι πάντα τὰ ἐν εμοῖ πεπραγμένα· ἡ δὲ ἁγία λαφρύνασα τὸν πόδα αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τραχύλου αὐτοῦ·
F 1	ἡ δὲ ἁγία λέγει πρὸς τὸν δαίμονα· τί σοι ἐστὶν τὸ ὄνομα ἀκάθαρτον πνεύμα; ὁ δαίμων λέγει· βελζεβούλ ἄρχων τῶν δαιμόνων· μαρίνα εἶπεν· πόθεν ἡ γεννεά σου καὶ ἡ ρίζα σου ὁ δαίμων εἶπεν δέωμαί σου δούλη τοῦ χριστοῦ ἐλάφρυνον τὸν πόδα σου ἀπὸ τὸν τράχηλόν μου ἵνα μικρὸν ἀναπαύσομαι ἡ δὲ ἁγία ἐποίησεν οὕτως·

Ε' Πῶς ὁ δαίμονας πολεμᾷ ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων

Usener 5	ἐγὼ δὲ πολλῶν ἁγίων κόπους ἤρπασα ἐν τῇ ἐμῇ γαστρί. ἐγὼ εἶμι ὁ ποιῶν διστάζειν τοὺς ἁγίους καὶ δικαίους· ἐγὼ εἶμι ὁ χλευάζων πάντα ἄνθρωπον τὸν βουλόμενον ἔρχεσθαι εἰς τὴν ἄσωτίαν· καὶ γὰρ αὐτὸν φυσιῶ ἄχρις καταλύσω τοὺς νεφροὺς αὐτοῦ καὶ σκοτώσω αὐτοῦ τὴν σύνεσιν καὶ ποιήσω αὐτὸν λήθη παραδοῦναι τὴν σοφίαν· καὶ καθ' ὅσον ποιήσω αὐτοὺς τῇ ἁμαρτία περιπεσεῖν, τότε τὰ βέλη μου τὰ πολεμικὰ βοηθήσουσίν μοι, καὶ οὕτως οἱ ἀπλούστεροι τῶν πολεμίων μου εὐρεθήσονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· καὶ οὕτως τοῦ ἄρματος καὶ [πολέμου τῶν σκευῶν] δέξονται ἀντὶ τῆς ἡδύτητος τῆς εὐωδίας ὀσμῆν σαπρίας, καὶ ἐμβάλω εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν πῦρ καιόμενον, καὶ οὕτως ἀκμέλατος αὐτοῖς ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ὥσπερ μάχαιρα εἰσελθοῦσα εἰς τετράποδα, καὶ τάχιον ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκείνου τὸ αἷμα ρεῖ. οὕτως καὶ οἱ δίκαιοι· μετὰ τὸ ποιῆσαι τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν λογισμόν αὐτῶν μεταβάλλω καὶ οὕτως ταράσσω αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ τότε πρὸς ἐσπέραν ἐν τῷ καθεύδειν αὐτοὺς ἐμβάλλω αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ἐν ταῖς παννυχίσιν αὐτῶν εὐχομένων ἀποτίθημι τὴν κεφαλὴν μου πρὸς τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ οὕτως ἐμβάλλω εἰς τὸν νοῦν αὐτῶν ἐκεῖνο δι' οὗ ἐμιάνθησαν τῇ ἁμαρτία, καὶ οὕτως ἐμβάλλω δειλίαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν. ἐγὼ δὲ ὁ Βεελζεβούλ πολλοὺς ἁγίους ἐπλάνησα. καὶ νῦν ἠττήθην ὑπὸ τῆς νεανίδος Χριστοῦ Μαρίνης.
----------	--

S 4 + 11	<p><i>ἐγὼ εἶμι ὁ διαστρέφον τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπιθυμίας πονηρᾶς· ἕως οὗ καταλύσω τὰ ἔρα τῆς δικαιοσύνης· ὅτι ἡ κακία μου ὄπλον ἐστίν καὶ εὐρεῖσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ ὡσπερ γὰρ ξίφος ἔρχεται εἰς σάρκα ζῶσα καὶ [πίν]η αἷμα οὗτος καγὼ εἰσέρχωμε εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν· καὶ διαστρέφω τὰς καρδίας αὐτῶν καὶ ἀλλάσω τὴν διάνοιαν καὶ εἰς μισωτέρας ἐπιθυμίας πονηρᾶς ἐκβαλῶ αὐτοὺς καὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν παρίσταμε καὶ διαστρέφω τὸν λογισμὸν αὐτῶν· ἐγὼ εἶμι ὁ πυρόνον τοῦς νεφροῦς αὐτῶν καὶ σκοτίζων τὸν νοῦν καὶ ποιῶν αὐτοὺς λανθάνειν πάσαν τὴν οὐρανίαν βασιλείαν· ὅταν δὲ κοιμῶνται ἀπέρχωμε καὶ ἐξύπνω αὐτοὺς καὶ ἀπέρχονται εἰς οἴκους αλοτρίους· τοῦ πιὴν πάντα τὰ ἐμοὶ βουλιτῆα καὶ οὓς οὐ δύναμε ἐξυπνήσαι ἐκ τῆς κλήνης αὐτῶν ποιῶ αὐτοὺς φαντάζεσθαι ἐν ὄραμματι τῆς νυκτὸς ἵνα ὅθεν δεῖποτε πειράσω αὐτοὺς ὡς ἐμοὶ θυμιτὸν· ἵνα μοὶ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξειλήσωσιν· ἐγὼ μετὰ πάντων πολεμῶ· καὶ πάντας ἀμφανίζω· καὶ νῦν ἄρτι ὑπὸ τριφερᾶς κόρης ἐνικήθην· ... ἐγὼ γὰρ εἶμι ὁ χλεβάζων πάντα ἄνθρωπον τὸν βουλῶμενον εἰσέρχεσθαι εἰς τὴν ἀσωτίαν· ἐγὼ αὐτὸν φυσιῶ ἔσω οὐ κατασπάσω τοῦς νεφροῦς αὐτοῦ· καὶ σκοτεῖσω τὴν συνήδησιν· καὶ ποιῆσω τὴν σωφίαν αὐτοῦ λίθην παράδωθῆναι· καὶ οὗτος εὐρίσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· καὶ ἔὰν τις ἠδίτιτος εὐωδίας ἔχειν· λαμβάνει ὄσμην σαπρίας· καὶ ἐμβαλῶ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ πῦρ καιώμενον· καὶ γύνεται θάνατος διὰ τῆς αμαρτίας ἐπιθημία·</i></p>
F 5 + 12	<p><i>ἐγὼ εἶμι ὁ διάστρέφων τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐμβάνω αὐτοὺς εἰς ἐπιθυμίας πονηρᾶς ἕως οὗ καταλύσω τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ· καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· ὅτι ἡ κακία μου ἀπώλεια αὐτῶν ἐστίν· καὶ εὐρίσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ ὡσπερ γὰρ τὸ ξίφος εἰσέρχεται εἰς σάρκα ζῶσαν· καὶ τίνει αἷμα οὕτως καὶ ἐγὼ εἰσέρχομαι εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων καὶ διαστρέφω αὐτούς· ἀπὸ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὰς εὐθείας· καὶ ἀλλάσσω τὴν διάνοιαν αὐτῶν· καὶ εἰς μισωτέρας ἐπιθυμίας ἐμβάλω αὐτούς καὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν παρίσταμαι καὶ διαστρέφω αὐτούς· ἐγὼ εἶμι ὁ πυρώνων τοῦς νεφροῦς αὐτῶν καὶ ἀλλάσσω τὴν διάνοιαν αὐτῶν· καὶ ποιῶ αὐτοὺς λανθάνειν τὴν ἐπουράνιον σοφίαν· καὶ ὅταν κοιμῶνται εἰσέρχομαι καὶ ἐξύπνω αὐτούς, καὶ ἀπέρχονται καὶ εἰς οἴκους ἀλλοτρίων· καὶ ὅσους οὐ δύνομαι συγκόσαι ἐκ τῆς κλήνης αὐτῶν ποιῶ αὐτοὺς φαντάζεσθαι ἐν ὄραματι ἵνα ὅπως δήποτε πειράσω αὐτούς καὶ τότε μοὶ ἔσται τὸ ἀρεστόν· ἵνα μήτις ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου ... ἐγὼ εἶμι ὁ χλευάζων πάντα ἄνθρωπον βουλευόμενον ἔρχεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· ἐγὼ αὐτοὺς φυσιῶ μέχρεις ἂν καταντήσω κακῶς· καὶ σκοτίσω τὴν διάνοιαν αὐτῶν· καὶ ποιῶ αὐτοὺς λανθάνειν τὴν μνήμην καὶ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ·</i></p>

Στὴν Α' ἐνότητα παρατηροῦμε 24 περιπτώσεις συμφωνίας ἀνάμεσα στὰ κείμενα S καὶ Usener, 18 ἀνάμεσα στὰ F καὶ Usener καὶ 28 ἀνάμεσα στὰ S καὶ F. Ἐνῶ ἡ ὀλίγον μεγαλύτερη διαφορά F/Usener μᾶλλον ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν τάση παράλειψης ἐνὸς μέρους τοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὸ γενικὰ συντομότερο ἢ συνοπτικότερο F (ἐδῶ τὸ κείμενο Usener ἔχει 69 λέξεις, ἐνῶ τὸ S 67 καὶ τὸ F 55) ἡ διαφορά ἀνάμεσα στὸ Usener ἀπὸ τὴν μία καὶ τὰ S/F ἀπὸ τὴν ἄλλη γενικὰ δὲν εἶναι μεγάλη. Ἀκόμη καὶ στὶς περιπτώσεις μὴ ἀκριβοῦς ἀντιστοιχίας ἡ διαφορά πολλὰς φορὲς εἶναι ἀνάλογη μὲ μία ἀπλή μετάφραση ἢ παράφραση, π.χ. στὸ αἴτημα *λάβε* (Usener) ἀντιστοιχεῖ ἡ λέξη

ελάφρυνον (SF), τὸ *ὁμολογήσω* (Usener) γίνεται *ἐξηγοῦμεν* [sic] στὸ S κ. ὁ. κ. Ἐνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς τάσης συντόμευσης τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸ F εἶναι ἡ πρόταση *ἡ δὲ ἀγία κόρη τοῦτο ἀκούσασα ἦρεν τὸν πόδα αὐτῆς ἀπ’ αὐτοῦ* (Usener), ἡ ὁποία διατηρεῖται στὸ S ὡς *ἡ δὲ ἀγία λαφρύνασα* [sic] *τὸν πόδα αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τραχύλου αὐτοῦ* ἀλλὰ συνοψίζεται στὸ F στὴν μορφή *ἡ δὲ ἀγία ἐποίησεν οὕτως*.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ εἰκόνα ποὺ ἀποκομίζουμε ἀπὸ τὴν Ε' ἐνότητα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ. Ἐδῶ ἔχουμε 44 περιπτώσεις συμφωνίας ἀνάμεσα στὰ κείμενα S καὶ Usener ἀλλὰ μόλις 18 ἀνάμεσα στὰ F καὶ Usener, καὶ 86 ἀνάμεσα στὰ S καὶ F. Ἀξίζει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ περισσότερες περιπτώσεις συμφωνίας (οἱ 29 ἀπὸ τὶς 44) ἀνάμεσα στὰ S καὶ Usener, καὶ ἀρκετὲς ἀνάμεσα στὰ F καὶ Usener (οἱ 8 ἀπὸ τὶς 18) προέρχονται ἀπὸ ἓνα τμήμα τοῦ κειμένου τῶν S καὶ F (τὸ S11/F12) ποὺ στὰ χειρόγραφα αὐτὰ βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ ἐπεισοδίου τῆς ἀνάκρισης τοῦ δαίμονα καὶ ὄχι στὴν ἀναμενόμενη θέση. Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι πρόκειται γιὰ μίαν παρεμβολὴν στὸ κείμενο SF ὑπὸ τὴν ἐπίδραση ἐνὸς κειμένου ὅπως τοῦ Usener: πρῶτον, ὅπως ἔχει τὸ κείμενο στὰ χφφ. SF (βλ. Παράρτημα), ἡ ἐνότητα S11/F12 δὲν ἔχει καμία λογικὴ σχέση μὲ τὸ ὑλικὸ ποὺ προηγεῖται καὶ ἔπεται αὐτοῦ, ἀπλῶς ἐπαναφέρει στὴν συζήτηση μὲ σύντομο τρόπο τὸ θέμα τῆς ἐνότητας S4/F5, καὶ μάλιστα ἐπαναλαμβάνει κατὰ λέξιν τὴν φράση *εὐρίσκονται νενικημένοι ὑπ’ ἐμοῦ*. Πρόκειται γιὰ μίαν ἐνδιαφέρουσα περίπτωση σύμφυσης τῆς παραλλαγῆς BHG 1167· στὴν οὐσία, ἐφόσον δεχτοῦμε τὴν προτεραιότητα τῆς BHG 1165-1166, αὐτὸ σημαίνει ὅτι βλέπουμε τὸ ἴδιο τμήμα τοῦ κειμένου νὰ καταλήγει στὴν παραλλαγὴ δύο φορές, πρῶτα στὴν φυσιολογικὴ του θέση (καὶ μὲ πρωτότυπη ἀνάπτυξη) ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ ἐπιμελητὴ τῆς παραλλαγῆς καὶ γιὰ δευτέρη φορά, σὲ κάποια μεταγενέστερα χειρόγραφα τῆς παραλλαγῆς, στὴν μορφή ἐνὸς νέου ἀδέξιου δανείου μὲ πολὺ λιγότερη ἐπεξεργασία.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ἐφόσον τὰ χειρόγραφα παραδίδουν κατὰ τὰ ἄλλα πιστὰ τὴν ἀρχικὴ μορφή τῆς παραλλαγῆς BHG 1167 (δηλαδὴ τὸ τμήμα τοῦ κειμένου S4/F5), τότε στὴν ἀρχικὴ αὐτὴ μορφή ἡ παραλλαγὴ πρέπει νὰ εἶχε ἀρκετὰ χαμηλὸ δείκτη συγγένειας μὲ τὴν BHG 1165-1166 ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ κείμενα S καὶ F εἶναι πολὺ κοντὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, ἰδίως στὸ τμήμα ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀρχικὴ μορφή τῆς παραλλαγῆς (S4/F5), ἐνῶ ἔχουν πολὺ λιγότερα κοινὰ σημεῖα στὴν παρεμβολή (S11/F12). Καὶ πάλι τὸ F εἶναι συνοπτικότερο σ’ αὐτὸ τὸ σημεῖο (στὴν παρεμβολή) καὶ παραλείπει πολλὰ στοιχεῖα ὅπου τὸ S συμφωνεῖ μὲ τὸ κείμενο Usener, ἐνῶ στὸ τμήμα S4/F5 δὲν παρατηρεῖται τόσο αὐτὸ τὸ φαινόμενο: στὸ τμήμα αὐτὸ τὸ κείμενο S περιέχει 156 λέξεις ἐνῶ τὸ F 150, μίαν ἀσήμαντη διαφορὰ.

Παρότι οἱ παρατηρήσεις ποὺ κάναμε μέχρι τώρα ὡς πρὸς τὴν θεματικὴ συγγένεια τῶν κειμένων κινοῦνται σ’ ἓνα πολὺ γενικὸ ἐπίπεδο, καὶ δὲν ἐξετάσαμε διεισδυτικότερα παρὰ ἓνα πολὺ μικρὸ (ὄχι στατιστικὰ σημαντικὸ) τμήμα τοῦ συνόλου τοῦ ἔργου, ἡ ἐντύπωση ποὺ ἔχω εἶναι ὅτι τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν ἡ εἰκόνα ποὺ ἀποκομίσαμε δὲν πρέπει σὲ γενικὲς γραμμὲς νὰ ἀπέχει μακρὰν τῆς ἀλήθειας. Πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνεύσουμε αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις; Ἐφόσον

ἀποδεχόμεστε τὴν ὑπόθεση (βλ. κεφ. 3.1 καὶ τὴν συζήτηση παρακάτω) ὅτι τὸ κείμενο Usener (ἦτοι *BHG* 1165-1166) ἀντιπροσωπεύει ἓνα παλαιότερο καὶ πιὸ «αὐθεντικὸ» (ἢ καλύτερα, πλησιέστερο στὸ ἀρχικὸ) κείμενο καὶ τὰ κείμενα S καὶ F ἀποτελοῦν προϊόντα μεταγενέστερης ἐπεξεργασίας, αὐτὸ θὰ σήμαινε ὅτι τὸ μαρτύριο στὴν πορεία ἔχει περιοριστεῖ σταδιακὰ σὲ μῆκος. Μοιάζει πιὸ λογικὸ τὸ συντομότερο κείμενο τύπου F νὰ ἔχει προέλθει ἀπὸ μία (σταδιακῆ;) διαδικασία συντόμευσης ἐνὸς προγόνου συγγενικοῦ μὲ τὸ ἐκτενέστερο S, παρὰ νὰ ἔχει πρῶτα συντομευθεῖ τὸ κείμενο καὶ μετὰ ἀναπτυχθεῖ ἐκ νέου. Ἐνα ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ σεναρίου αὐτοῦ εἶναι ὅτι, παρότι σ' ὅλα τὰ τρία κείμενα ἀπαντοῦν ἀρκετὰ προβληματικὰ χωρία ποῦ προφανῶς ἔχουν ὑποστῆ φθορά, ἢ (ὁμολογουμένως ὑποκειμενικῆ καὶ ὄχι βασισμένη σὲ στατιστικὴ ἀνάλυση) ἐντύπωση ποῦ ἔχω εἶναι ὅτι οἱ πάσης φύσεως ἀσυναρτησιές αὐτὲς εἶναι αἰσθητὰ συχνότερες στὸ F.⁹⁸

Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν νὰ διατυπώσουμε μία προσωρινὴ ὑπόθεση ἐργασίας: κατὰ μία ἀδιευκρίνιστη χρονικὴ στιγμή τὸ ἀρχικὸ μαρτύριο (σ' αὐτὸ τὸ στάδιο μιλάμε ἀκόμη γιὰ τὶς ἐκδοχὲς *BHG* 1165-1166 ὡς μία ὁμάδα) ὑπέστη μία διαδικασία ἐπεξεργασίας ποῦ ἄλλοτε μοιάζει μὲ ἐπιτομή, ἄλλοτε μὲ παράφραση καὶ ἄλλοτε μὲ ἐλεύθερη ἀνάπτυξη συγγενικοῦ ἢ καὶ μὴ θεματικοῦ ὑλικοῦ (ἢ ἐνδεχομένως παρεμβολὴ ὑλικοῦ ἀπὸ ἄλλη πηγὴ), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προκύψει τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς παραλλαγῆς *BHG* 1167, ἀτελὴς ἀπόγονος τοῦ ὁποῖου εἶναι τὸ κείμενο S. Ἀργότερα καὶ αὐτὸ τὸ κείμενο ὑπέστη συντόμευση σὲ πολλὰ σημεῖα, ἀλλὰ καὶ ἄλλου εἴδους ἀλλαγές, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προκύψει ἓνα κείμενο τύπου FY. Ὅπως ἤδη ἐπισημάνθηκε προηγουμένως, τὸ κείμενο τοῦ μαρτυρίου ἦταν σὲ ὀρισμένους τόπους καὶ καιροὺς «ρευστό», δηλαδὴ ἀντιμετωπιζόταν ἀπὸ ἀντιγραφεῖς ὡς ἐλεύθερη λεία, κάτι τὸ ὁποῖο εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ τὸ τροποποιήσουν καὶ νὰ τὸ ἀναπλάσουν ὅπως ἤθελαν.⁹⁹ Κάθε φορὰ ποῦ συνέβη αὐτό, τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν μία κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον καινούργια παραλλαγή. Χρησιμοποιοῦ συνειδητὰ τὸν ὄρο «ρευστός» γιὰ νὰ ὑπογραμμίσω τὴν ὁμοιότητα τῆς κατάστασης μ' ἐκείνη ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴν παράδοση πολλῶν (ἐπίσης ἀνώνυμων) κειμένων τῆς μεσαιωνικῆς δημῶδους

⁹⁸ Γιὰ ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὰ χφφ. FY βλ. κεφ. 6.2. Γιὰ νὰ δώσω ἓνα καὶ ἀπὸ τὸ S, μοῦ φαίνεται ὅτι στὸ μᾶλλον φθαρμένον χωρίο *ἐθέμην πάσαν γνώσιν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν ἐλθεῖν τοῦ γνωρίσαι τὴν παράδοξον ἄθλησιν τῆς ἀγίας μάρτυρος μαρίνας* (S 132,17-21) ἢ δυσερμηνευτὴ φράση *ἐθέμην πᾶσαν γνώσιν* προέρχεται ἀπὸ φθορὰ τοῦ *ἐθέμην πᾶσιν γνωρίσαι* (πρβλ. *Acta S. Marinae* 15,10-11 *ἐθέμην πᾶσιν γνωρίσαι τὴν ἔνδοξον ἄθλησιν τῆς ἀγίας παρθένου Μαρίνης*). Σύμφωνα μὲ τὴν ὡς τώρα ἐμπειρία μου, τέτοιες περιπτώσεις ἀπαντοῦν παντοῦ στὰ χφφ. SFY. Ὑπάρχουν, ὡστόσο, κάποιες ἀνάλογες περιπτώσεις καὶ στὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης Usener (γιὰ ἓνα παράδειγμα βλ. κεφ. 6.3.4). Ὁ λόγος ποῦ στὴν παρούσα ἐργασία δὲν θεώρησα σκόπιμο νὰ ἀφιερῶ ἓνα κεφάλαιο στὴν συστηματικὴ μελέτη τέτοιων χωρίων εἶναι ὅτι ἡ χρησιμότητά τους γιὰ μένα εἶναι περιορισμένη ὅσο διαθέτω μόνο μεταγενέστερα χφφ. τῆς παραλλαγῆς *BHG* 1167 (ἢ διαφορὰ ἡλικίας ἀνάμεσα στὸ χφ. A καὶ τὸ χφ. S, τὸ παλαιότερο τῆς παραλλαγῆς ποῦ διαθέτω, ξεπερνᾷ τὰ 450 ἔτη). Ὡς ἔχει, ἀποτελοῦν ἀσφαλῶς μαρτυρίες γιὰ τὴν δευτερογενῆ φύση τῶν νεωτέρων χφφ. SFY, ἀλλὰ ὄχι ἀπαραίτητα καὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς παραλλαγῆς *BHG* 1167. Ὅταν ἀποκτήσω πρόσβαση στοὺς παλαιότερους φορεῖς τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς, καὶ γενικῶς σὲ περισσότερους μάρτυρες ὄλων τῶν παραλλαγῶν, ἢ κατάσταση ἴσως ἀλλάξει καὶ μία συστηματικὴ μελέτη τῶν φθαρμένων χωρίων θὰ μπορέσει νὰ συμβάλει μὲ κάποιον τρόπο στὴν ἐξιχνίαση τῆς ἱστορίας τῆς ἐξέλιξης τῶν διάφορων παραλλαγῶν. Ἰδιαίτερα θὰ χρειαζόμεσταν περιπτώσεις συνδετικῶν σφαλμάτων ὅπου λ. χ. μία προφανῆ φθορὰ τῶν χφφ. AB παραδίδεται στὴν ἴδια μορφή καὶ στὰ χφφ. SFY, ἀλλὰ δὲν ἔχω ἀκόμη βρεῖ κάτι τέτοιο.

⁹⁹ Πρβλ. τὴν συζήτηση στὸ τέλος τοῦ κεφ. 5.

γραμματείας, όπως για παράδειγμα τῶν «Πτωχοπροδρομικῶν» ποιημάτων: κατὰ τὸν ἐκδότη τους Eidenhofer ὁ ἀντιγραφὴς «ἔχει συναίσθησις ὅτι ἀντιγράφει ἕνα ρευστὸ κείμενο, δηλαδὴ ἕνα κείμενο πὸν μπορεῖ νὰ τροποποιηθεῖ ... δὲν θὰ διστάσει νὰ καταγράψει στὸ νέο ἀπόγραφο τὶς δικές του παραλλαγές ... Οἱ συγγραφεῖς τέτοιων κειμένων γνωρίζουν ὅτι ἡ παράδοσή τους ἐξελίσσεται ἀνω σὲ μία ρευστὴ βάση».¹⁰⁰

Θὰ διευκρίνιζα, ὅμως, ὅτι κατὰ τὴν γνώμη μου ἕνα «κείμενο^α» (μὲ τὴν σημασία δηλαδὴ τοῦ *ἔργου*) τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι κάτι χειροπιαστὸ ἀλλὰ ἀποτελεῖ μία ἰδεατὴ κατασκευὴ πὸν ἀντιπροσωπεύεται στὸν πραγματικὸ κόσμον ἀπὸ τὶς ἐκάστοτε πραγματώσεις της, τὰ κείμενα^β πὸν παραδίδουν τὰ ἐπὶ μέρους χειρόγραφα - τὸ κείμενο^α καθ'αυτὸ δὲν εἶναι «ρευστὸ» ἢ «πάγιο». Αὐτὸ πὸν χαρακτηρίζεται ἀπὸ «ρευστότητα» ἢ «παγιότητα» εἶναι ἡ πράξις τῆς ἀντιγραφῆς του, καὶ ὁ βαθμὸς ρευστότητας τοῦ κειμένου^α γίνεται ἀντικείμενο ἐπαναδιαπραγμάτευσης κάθε φορὰ πὸν ἕνας ἀντιγραφὴς ἀναλαμβάνει νὰ παραγάγει μία καινούργια πραγμάτωσή του. Μ' ἄλλα λόγια, τὸ κείμενο δὲν ἀντιμετωπιζόταν πάντα ὡς ρευστό: ἡ σύγκρισις τῶν χφφ. F καὶ Υ (βλ. κεφ. 6.2) δείχνει ὅτι ἄλλοτε ἡ ἀντιγραφὴ ἔγινε μὲ πιὸ μηχανιστικὸ τρόπο, δηλαδὴ τότε τὸ κείμενο θεωροῦνταν πάγιο, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει στὴν περίπτωσις ἐκείνων τῶν ἀπογράφων τῶν κειμένων τῆς δημῶδου ποιήσεως πὸν δὲν παρουσιάζουν πλέον σημάδια συνειδητῆς ἐπέμβασις τοῦ ἀντιγραφέα.¹⁰¹

Αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις ἐγείρει πάρα πολλὰ ἐρωτήματα στὰ ὁποῖα δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ ἀπαντήσω, τουλάχιστον πρὸς τὸ παρόν. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ κειμένου προχώρησε ἄραγε μὲ ἀπότομες μεταβολές (ἄς ποῦμε, κατευθεῖαν ἀπὸ ἕνα κείμενο τύπου Usener σ' ἕνα κείμενο τύπου S) ἢ πιὸ σταδιακά (ὑπῆρχαν ἕμμεσα στάδια τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦμε); Πόσες ἄλλες παραλλαγές ἐνδεχομένως ὑπάρχουν, εἴτε ἕμμεσα στάδια (πρόγονοι τῶν S ἢ καὶ F) εἴτε παράλληλες («ἀδέρφια» τῶν S ἢ καὶ F); Πότε (σὲ ποῖες ἐποχές) καὶ γιατί τὸ κείμενο ἀντιμετωπιζόταν ὡς ρευστὸ ἢ πάγιο; Δεδομένου ὅτι στὸ F μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς καὶ ὑλικὸ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει στὸ S, μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι τὸ F προέρχεται σὲ εὐθεία γραμμὴ ἀπὸ τὸ S (δηλαδὴ οἱ διαφορὲς ὀφείλονται ἀποκλειστικὰ σὲ προσωπικὲς προσθήκες τοῦ ἀντιγραφέα στὸ προϋπάρχον ὑλικό) ἢ μήπως ἡ παράδοσις ἔχει ὑποστῆ σύμφυσις (ὑπὲρ αὐτῆς τῆς πιθανότητος συνηγοροῦν τὰ σημεῖα πὸν τὸ F συμφωνεῖ μὲ τὸ κείμενο Usener ἐναντίον τοῦ S) ἀπὸ ἀντιγραφέα πὸν εἶχε στὴν διάθεσή του δύο ἢ περισσότερα ἀντίβολα-χειρόγραφα τοῦ μαρτυρίου; Μποροῦμε νὰ εἴμαστε σίγουροι γιὰ τὴν σχέσις τῶν S καὶ F; Μποροῦμε ἄραγε νὰ εἴμαστε κἂν σίγουροι γιὰ τὴν προτεραιότητα τοῦ κειμένου Usener; Ἄν καὶ σὲ γενικὸ ἐπίπεδο αὐτὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἀποδεδειγμένη (βλ. παρακάτω), ὡστόσο στὰ σημεῖα πὸν κάποιο θέμα ἀναπτύσσεται πιὸ πολὺ ἢ μὲ διαφορετικὸ τρόπο στὰ S καὶ F (ὅπως ἡ ΣΤ' ἐνότητις τῆς ἀνάκρισις τοῦ δαίμονα), πῶς μποροῦμε νὰ διακρίνομε ἂν πρόκειται γιὰ νεωτερισμὸ τῶν τελευταίων ἢ ἐὰν αὐτὰ διασώζουσι παλαιότερο ὑλικὸ τὸ ὁποῖο στὰ χειρόγραφα πὸν χρησιμοποίησε ὁ Usener παρουσιάζεται λειψὸ ἢ νοθευμένο;

¹⁰⁰ Πτωχοπρόδρομος, 18-19.

¹⁰¹ Βλ. Πτωχοπρόδρομος, 33.

Ἐὰν ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ζητήματα - ἰδιαίτερα τὸ τελευταῖο - δὲν μποροῦν νὰ διαλευκανθοῦν, εἶναι δύσκολο νὰ προβοῦμε σὲ μία ἔκδοση. Κατὰ τὰ ἄλλα θὰ μποροῦσα νὰ ἀποφασίσω νὰ χρησιμοποιοῦσα ἀποκλειστικὰ τὰ παλαιότερα χφφ. ἢ καὶ ὅσα παραδίδουν κείμενο τύπου *BHG* 1165-1166, ἀλλὰ δὲν θὰ μποροῦσα νὰ εἶμαι βέβαιος γιὰ τὸ ἐὰν στὶς ἄλλες παραλλαγές κρύβεται κάποιον αὐθεντικὸ (ἀρχικὸ) ὑλικό. Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι προτεραιότητα σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἔχει νὰ ἐξεταστοῦν καὶ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα τῆς ομάδας «*Τῆς ἀναστάσεως...*» προκειμένου νὰ χαρτογραφηθεῖ ὅλο τὸ διαθέσιμο ὑλικό. Ἐὰν αὐτὸ δὲν φέρει ξεκάθαρα ἀποτελέσματα, μία λύση θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἡ ξεχωριστὴ (συνοπτικὴ) κριτικὴ ἔκδοση ὅλων τῶν οἰκογενειῶν/παραλλαγῶν, ἢ σὲ ἀκραία περίπτωση ἀκόμη καὶ μία ἔκδοση «ἀριστοῦ κειμένου» (βλ. τὴν συζήτηση στὸ κεφ. 5) μὲ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα ἀπὸ πού προέρχεται τὸ ὑλικό τοῦ κάθε χωρίου, ἀλλὰ καὶ μὲ μία ὅσο τὸ δυνατόν πληρέστερη χαρτογράφηση τῆς πορείας τοῦ κάθε θέματος πού ἀπαντᾷ σὲ μία ἢ περισσότερες παραλλαγές τοῦ μαρτυρίου. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση καθίσταται ἀδύνατο νὰ φτάσουμε μὲ βεβαιότητα ὡς τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, τὴν ὑποτιθέμενη ἐποχὴ τῆς ἀρχικῆς συγγραφῆς τοῦ μαρτυρίου: ἀντὶ γι' αὐτὸ θὰ εἶχαμε νὰ κάνουμε μὲ «στιγμιότυπα» ἀπὸ διάφορες χρονικὲς στιγμὲς τῆς ἱστορίας τοῦ μαρτυρίου, ἢ ὅποια θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ συγκριθεῖ, ἐπὶ παραδείγματι, μ' ἐκείνη τῆς ψευδο-καλλισθένειας πεζῆς μυθιστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου,¹⁰² ἢ πολλῶν ἄλλων δημοφιλῶν κατὰ τὸν Μεσαίωνα κειμένων.

Καθὼς ἔχω στὴν διάθεσή μου μόνο τρία νεώτερα χειρόγραφα τῆς παραλλαγῆς *BHG* 1167 (τὸ παλαιότερο *S* χρονολογεῖται στὸ ἔτος 1342), ἀδυνατῶ νὰ τοποθετηθῶ ἐπὶ τοῦ θέματος μὲ περισσότερη βεβαιότητα. Ὡστόσο, γιὰ νὰ κάνω μία προσπάθεια ἀκόμη νὰ διεισδύσω στὶς λεπτομέρειες τοῦ κειμένου, στὸ ἐξῆς θὰ συζητήσω κάποια ἰδιαίτερα ζητήματα πού προκύπτουν ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο τῆς ἀνάκρισης τοῦ δαίμονα, ἐστιάζοντας στὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα πού μποροῦν νὰ διαφωτίσουν τὶς συγγενικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὰ κείμενα καὶ τὸ ζήτημα τῆς προτεραιότητάς τους.

6.3.2 Οἱ δαίμονες φυλακισμένοι στὰ χάλκινα πιθάρια

Ἡ βασικὴ ὑπόθεση τῆς *I'* ἐνότητας εἶναι παντοῦ ἡ ἴδια καὶ διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς ἔκδοχες ἐντοπίζονται μόνο στὶς λεπτομέρειες. Τὰ κείμενα *S* καὶ *F* παραδίδουν σχεδὸν τὸ ἴδιο κείμενο, μὲ ἐλάχιστες διαφορὲς (στὸ ἐπίπεδο μίας οἰκογένειας χειρογράφων), ἐνῶ τὸ κείμενο *Usener* περιγράφει τὰ ἴδια γεγονότα μὲ δικές του ἐκφράσεις καὶ ὑπάρχουν κάποια σημεία ἀπόκλισης στὸ περιεχόμενο. Ἐνα ἀπὸ αὐτά, ὡστόσο, ἔχει ἐνδιαφέρουσες προεκτάσεις: στὸ κείμενο *Usener* οἱ δαίμονες βρίσκονται φυλακισμένοι στὰ χάλκινα¹⁰³ πιθάρια *μέχρι* τὴν ἐποχὴ τοῦ Σολομώντα,

¹⁰² Βλ. λ. χ. τὴν συζήτηση τοῦ Holton: *Διήγησις τοῦ Ἀλεξάνδρου*, 3-12.

¹⁰³ Προφανῶς τὸ μέταλλο αὐτὸ θεωρεῖται ὅτι ἔχει ἀντιδαιμονικὲς ἰκανότητες· πρβλ. τὸ χάλκινο σφυρὶ μὲ τὸ ὅποιο ἡ ἁγία Μαρίνα κατατροπώνει τὸν Βεελζεβούλ. Στὴν ἀρχαιότητα ὁ ἦχος χάλκινων μουσικῶν ὀργάνων θεωροῦνταν ὅτι ἀπομάκρυνε τὰ κακοποιὰ πνεύματα: πρβλ. ἐπὶ παραδείγματι

σφραγισμένοι με την «σφραγίδα του Σατανᾶ» (ἄραγε δηλαδή ἐννοεῖται ὅτι κλείστηκαν ἐκεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σατανᾶ;). Φαίνεται δηλαδή νὰ ὑπονοεῖται ταυτόχρονη ὕπαρξη τοῦ Σολομώντα καὶ τῶν Βαβυλωνίων, κάτι τὸ ὁποῖο ἐπισύρει τὸ σαρκαστικὸ σχόλιο τοῦ Boulhol ὅτι οἱ γνώσεις τοῦ Βεελζεβούλ γιὰ τὴν χρονολογία τῆς ἱερᾶς ἱστορίας εἶναι περίπου στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μ' ἐκείνες τοῦ Τριμαλχίωνα, ὁ ὁποῖος στὸ *Σατυρικὸν* τοποθετεῖ τὸν Δαίδαλο, τὴν Νιόβη καὶ τὸν δούρειο ἵππο μαζὶ σ' ἓναν ἀναχρονιστικὸ μυθολογικὸ ἀχταρμᾶ.¹⁰⁴

Γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴν γένεση τῆς ἱστορίας αὐτῆς ὁ Boulhol ἐπισημαίνει, πρῶτον, τὴν ὕπαρξη μιᾶς ἐκδοχῆς τοῦ ἴδιου παγκοσμίου μυθολογικοῦ μοτίβου (τῆς δραπετεύσης τοῦ ἀπαγορευμένου περιεχομένου ἐνὸς ἀποθηκευτικοῦ ἀγγείου) στὴν *Διαθήκη τοῦ Σολομώντος*. Πρόκειται γιὰ ἓνα εὐρείας διάδοσης ἀπόκρυφο κείμενο ποῦ χρονολογεῖται στὸν 2^ο-5^ο αἰῶνα,¹⁰⁵ τὴν ὁποία ὁ Boulhol θεωρεῖ (ὀρθῶς, καθὼς θὰ προκύψει στὴν συνέχεια) πηγὴ τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Μαρίνας. Στὸ κείμενο αὐτὸ ὁ Σολομώντας λαμβάνει ὡς δῶρο ἀπὸ τὸν Θεὸ ἓνα μαγικὸ δαχτυλίδι, ποῦ τοῦ χαρίζει τὴν ἐξουσία νὰ διατάζει τοὺς δαίμονες. Μὲ τὸ δαχτυλίδι τοὺς δένει, τοὺς ἀνακρίνει σχετικὰ μὲ τὶς δραστηριότητες καὶ τὰ τρωτὰ σημεῖα τους, καὶ κατόπιν τοὺς ἀναγκάζει νὰ βοηθήσουν στὴν οἰκοδόμησι τοῦ μεγαλοπρεποῦς Ναοῦ ποῦ ὁ ἴδιος χτίζει στὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δαίμονες ποῦ συναντᾶ καὶ δένει ὁ ἐπώνυμος ἥρωας τῆς *Διαθήκης* εἶναι ὁ Ἐφιπᾶς, ὁ ὁποῖος φυλακίζεται σ' ἓνα δερμάτινο ἄσκι ἀπὸ ἓναν ὑπηρέτη τοῦ βασιλιᾶ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ δαχτυλιδιοῦ. Ὡστόσο, συνεχίζει ὁ Boulhol, ὑπάρχουν ἀρκετὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς δύο ἱστορίες: ὁ Ἐφιπᾶς εἶναι ἓνας, ἐνῶ στὸ μαρτύριο οἱ δαίμονες εἶναι πολλοί· ὁ Ἐφιπᾶς ὑποχρεώνεται νὰ μείνει ὡς τὶς μέρες μας στὴν θέση του, βαστάζοντας μίαν κολώνα, ἐνῶ στὸ μαρτύριο οἱ δαίμονες δραπετεύουν καὶ σκορπίζονται παντοῦ στὴν ὑφήλιο. Ὁ Boulhol, λοιπόν, προτείνει νὰ δοῦμε στὴν ἱστορία αὐτὴ ἓνα δάνειο ἀπὸ τὸν ἠσιόδειο μῦθο τῆς Πανδώρας,¹⁰⁶ συνεχίζοντας τὴν θεματικὴ τῆς «μυθολογικῆς διακειμενικότητος» ποῦ θέλει νὰ βλέπει στὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίνας, ἐπισημαίνοντας ἀρκετὲς ὑποψήφους ἀναφορὲς στὴν κλασικὴ ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ λογοτεχνία.¹⁰⁷

Λουκιανοῦ Φιλοψευδῆς 15: τὸ ἐναντίον τοῖς φάσμασιν πέπονθεν· ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἦν ψόφον ἀκούσῃ χαλκοῦ ἢ σιδήρου, πέφευγε.

¹⁰⁴ Boulhol 1994, 284.

¹⁰⁵ *Διαθήκη τοῦ Σολομώντος*, 106.

¹⁰⁶ Boulhol 1994, 285.

¹⁰⁷ Βλ. Boulhol 1994, 263· 267· 283-286. Προσωπικὰ εἶμαι ἀρκετὰ σκεπτικὸς γιὰ τὸ ἐὰν ὁ ἀρχικὸς συγγραφέας τοῦ μαρτυρίου πράγματι «donne l'impression de jongler joyeusement avec les allusions mythologiques ... dans un amalgame syncrétiste à visée probablement parodique» (Boulhol 1994, 284), ἐν μέρει ἐπειδὴ τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο ὕψους («barbare» κατὰ τὸν Boulhol 1994, 261) τοῦ κειμένου δὲν συμβιβάζεται εὐκόλα μὲ μίαν τάση γιὰ συνειδητὴ ἐπίδειξη ἀρχαιογνωσίας ὅπως αὐτὴ ποῦ βλέπουμε λ. χ. στὰ ἀνώνυμα *Θαύματα τῆς ἁγίας Θέκλας* ἢ τὰ *Θαύματα τῶν ἁγίων Κύρου καὶ Ἰωάννου* τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων. Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα ἐμπόδιο ἓνας μορφωμένος συγγραφέας νὰ ἔχει γράψει κείμενα σὲ χαμηλότερο ὕψος, συνήθως τὰ κλασικιστικὰ στοιχεῖα συνυπάρχουν μ' ἓνα ὑψηλότερο ρητορικὸ ὕψος, ἰδιαίτερα σὲ περίπτωση ποῦ ἡ προσδοκία εἶναι νὰ ἀναγνωριστοῦν ὡς τέτοια ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἓνα ἀπόλυτο κριτήριον, καὶ ὁμολογῶ ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένα σημεῖα ὅπου ἡ κλασικίζουσα ἐρμηνεία τοῦ Boulhol εἶναι τουλάχιστον πολὺ ἐνδιαφέρουσα. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ δράκοντα ποῦ ἐπιτίθεται στὴν ἁγία (*Acta S. Marinae* 25,23-33), ὅπου τὰ φίδια τυλιγμένα γύρω ἀπὸ τὸν λαιμὸ του θυμίζουν στὸν Boulhol τὸν Τύφωνα καὶ τὶς Ἐρινύες

Όμως φαίνεται ότι η λύση είναι πολύ πιο απλή και δεν προϋποθέτει μία άμεση τουλάχιστον επίδραση της κλασικής μυθολογίας. Στην πραγματικότητα στην κυρίως *Διαθήκη του Σολομώντος* υπάρχει μία σύντομη αναφορά σε δαίμονες φυλακισμένους σε πιθάρια, την οποία παραβλέπει ο Boulhol (βλ. παρακάτω για το κείμενο). Ωστόσο, σε δύο χειρόγραφα (τὸν Ἀθωνίτη κώδικα τῆς μονῆς τοῦ ἁγ. Διονυσίου 132 καὶ τὸν Σαβαΐτικὸ κώδικα 290)¹⁰⁸ ἡ ἱστορία τοῦ Σολομώντα παραδίδεται σε μία πιο πλήρη μορφή, ὅπου στὴν ἀρχὴ περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἱστορία τοῦ πατέρα του, Δαυὶδ (ἐνῶ στὰ περισσότερα χφφ. πὸν ἀποτελοῦν τὶς παραλλαγές (*recensiones*) A, B καὶ C ἡ ἱστορία ἀρχίζει μόλις ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου ἔχει ἤδη ξεκινήσει ἡ οἰκοδόμησις τοῦ Ναοῦ) καὶ στὸ τέλος ἀναπτύσσεται πολὺ διαφορετικά. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ McCown, αὐτὴ ἡ ἱστορία, ἡ ὁποία δὲν περιλαμβάνει τὶς διαφορὲς μαγικῆς-δαιμονολογικῆς ἐπικλήσεις, τὰ ἀπόκρυφα ὀνόματα ἀγγέλων καὶ δαιμόνων κτλ. πὸν ἀποκαλύπτουν οἱ δαίμονες στὸν Σολομώντα καὶ ἀποτελοῦν τὸ σημεῖο κατατεθὲν τῆς κυρίως *Διαθήκης*, στὴν ἀρχικὴ τῆς μορφῆς προϋπήρχε τῆς *Διαθήκης* ὡς μία διήγησις, ἕνα εἶδος «μυθιστορίας τοῦ Σολομώντα» (ὁ ὅρος εἶναι δικός μου, ὄχι τοῦ McCown).¹⁰⁹ Ἄν τὴν ἐντάξουμε στὴν ἴδια κατηγορία «λαϊκῶν» ἢ «εὐπεπτῶν» ψυχαγωγικῶν ἀναγνωσμάτων, ὅπου ἀνήκει καὶ ἡ ψευδο-καλλισθένεια μυθιστορία τοῦ Ἀλεξάνδρου, θαρρῶ πὸς δὲν θὰ ἀπέχουμε μακρὰν τῆς ἀλήθειας.

Σύμφωνα μὲ τὸν McCown, λοιπόν, αὐτὴ ἡ ἀρχικὴ ἑβραϊκὴ¹¹⁰ διήγησις ἢ μυθιστορία, ἡ ὁποία ἀποτελέσσει πρόγονο τῶν κειμένων τοῦ Ἀθωνίτη καὶ τοῦ Σαβαΐτικου κώδικα, πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ συντάκτη τῆς *Διαθήκης*, ὁ ὁποῖος ἄφησε ἔξω τὴν ἀρχὴ καὶ (στὴν *rec. B*) προσέθεσε ἕνα διαφορετικὸ τέλος (σχετικὸ μὲ τὴν

(Boulhol 1994, 263) καὶ ἡ «ποικίλη χροὰ» του ὄντως δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι μία μακρινὴ ἀνάμνησις τῶν «αἰόλων» καὶ «ποικιλονώτων» ἢ «αἰολονώτων» δρακόντων/ὀφείων τῆς ἀρχαίας τραγωδίας καὶ λυρικής ποίησης (ἀλλὰ καὶ τοῦ Νόννου) (Boulhol 1994, 263). Στὰ παραδείγματα τοῦ Γάλλου ἐρευνητῆ θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω ἀκόμη δύο ἀπὸ τὴν *Ἰλιάδα*, μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι τὸ μεγάλο ὁμηρικὸ ἔπος θὰ ἦταν ἀσφαλῶς τὸ πρῶτο ποιητικὸ ἀνάγνωσμα τοῦ κάθε «*homme de culture grecque*» (Boulhol 1994, 263): M202-208 *φοινίχεντα δράκοντα ... αἰόλον ὄφιν* καὶ B308 *δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινός*, ὅπου τὰ δύο ἐπίθετα *φοινίχεις* καὶ *δαφοινός* παραπέμπουν σ' ἕνα κοκκινωπὸ χρῶμα, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δράκοντα στὸ μαρτύριο «Ροῦφος» (λατ. *rufus*). Πρόκειται ὅμως γιὰ μία εὐλογη εἰκασία, ὄχι μία ἀποδεδειγμένη σύνδεσις. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν θεωρῶ ἰδιαίτερα πειστικὴ ἢ ἀπαραίτητη τὴν σύνδεσις τῆς ἰδέας ὅτι οἱ δαίμονες γεννιοῦνται ἀπὸ αὐτὰ (πρβλ. τὴν συζήτησις στὸ κεφ. 6.3.4) μὲ τὸ αὐτὸ τῆς Λήδας ἢ/καὶ τὸ αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο γεννιέται ὁ Τύφωνας (Boulhol 1994, 282-4), καθὼς κάθε χριστιανὸς θὰ μποροῦσε νὰ κάνει τὴν πολὺ ἀπλὴ σύνδεσις τοῦ κοινοῦ μοτίβου τῆς ἀναπαράστασις τοῦ Σατανᾶ ὡς φιδιοῦ μὲ τὴν ἰδέα τοῦ αὐγοῦ (γιὰ ἕνα παράδειγμα βλ. τὸ αὐτὸ τοῦ φιδιοῦ στὸ θαῦμα λδ' τῶν ἀγίων Κύρου καὶ Ἰωάννου). Ὅσο γιὰ τὴν καταβρόχθισις τῆς Μαρίνας ἀπὸ τὸ τέρας καὶ μία ἀρχαία κύλικα τοῦ Δούρη μὲ τὸν Ἰάσονα πὸν βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα του δράκοντα, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Boulhol ὁμολογεῖ ὅτι ἡ βιβλικὴ προέλευσις τῆς εἰκόνας (ὅπως ὁ Ἰωνᾶς!) εἶναι ἐπαρκῆς (Boulhol 1994, 267). Μᾶς μένει, φυσικά, καὶ ἡ μυστηριώδης κόρη τοῦ Δία πὸν νυμφεύεται τὸν Σατανᾶ καὶ παράγει τὰ αὐτὰ (Ἡ ἔνότητά), ἀλλὰ καὶ ἐδῶ πιστεύω ὅτι ἡ μορφή τοῦ Δία ἦταν ἐπαρκῶς γνωστὴ στοὺς χριστιανούς τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος ὡς κορυφαῖος δαίμονας μὲσω τῆς γενικῆς ἀποδεκτῆς σύνδεσις τῆς εἰδωλολατρίας μὲ τὸν Σατανᾶ, ὥστε δὲν εἶναι ἀπαραίτητη μία ἄμεση σχέση μὲ τὴν κλασικὴ παιδεία.

¹⁰⁸ Τὰ κείμενα φέρουν τοὺς τίτλους, ἀντίστοιχα, *Περὶ τοῦ Σολομώντος* καὶ *Διήγησις περὶ τοῦ προφήτου καὶ σοφωτάτου τοῦ βασιλέως Σολομώντος*.

¹⁰⁹ *Διαθήκη τοῦ Σολομώντος*, 32-33· 35.

¹¹⁰ *Ἑβραϊκὴ* δηλαδὴ ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς πολιτισμικῆς καὶ θρησκευτικῆς, ὄχι ἀναγκαστικὰ τῆς γλωσσικῆς ταυτότητος («*Jewish*» στὸν McCown). Στὴν ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἡ ἑλληνικὴ ἦταν ἡ πρώτη ἢ ἡ δευτέρη γλῶσσα γιὰ πολλὰς ἑβραϊκῆς κοινότητες ἐκτὸς Παλαιστίνης, καὶ εἶναι δύσκολο νὰ ἀποφανθεῖ κανεὶς γιὰ τὸ πότε καὶ ἀπὸ ποίους τὸ ὑλικὸ ἐνδεχομένως μεταφέρθηκε ἀπὸ κάποια ἀνατολικὴ γλῶσσα (τὴν ἑβραϊκὴ ἢ τὴν ἀραμαϊκὴ) στὰ ἑλληνικά.

ήθική πτώση του Σολομώντα, για την οποία δεν γίνεται μνεία στην μυθιστορία), αλλά προπάντων έπεξεργάστηκε τον κορμό της διήγησης, συμπληρώνοντας σε εύθλόγο τα «πρακτικά» της ανάκρισης των δαιμόνων τους οποίους είχε αιχμαλωτίσει ο Σολομώντας, δηλαδή τις απόκρυφες πληροφορίες που είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα του έργου.¹¹¹ Έπί της ουσίας ή *Διαθήκη*, όπως παραδίδεται στις *recensiones* ABC, μπορεί να έκληφθει ως μία σειρά από απόκρυφες πληροφορίες χρήσιμες για τους επίδοξους μάγους, ένταγμένες μέσα σε μία αφήγηση-πλαίσιο με θέμα τον Σολομώντα που ανακρίνει τους δαίμονες. Αυτή ή αφήγηση-πλαίσιο έπιτελεί μόνον την λειτουργία της «έπικύρωσης» των πληροφοριών και προσφέρει μία έγγυηση της ποιότητάς τους, καθώς αποδίδεται ευθέως στην πένα του διασημότατου «βασιλιᾶ-μάγου» Σολομώντα,¹¹² αλλά δεν είναι ἄκρως ἀπαραίτητη για την πρακτική έφαρμογή τους. Έπομένως, για λόγους οικονομίας ὑποθέτω ὁ ἀρχικός συντάκτης της *Διαθήκης* θά ἄφησε ἔξω τμήματα του κειμένου από την ἀρχή και τὸ τέλος, καθώς τον ἐνδιέφερε κυρίως ὁ κορμός της ἀφήγησης, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο να καταστεί φορέας των μαγικῶν πληροφοριῶν. Ένα ἀρχικῶς λογοτεχνικό ἔργο μετετρέπη ἔτσι σε τεχνικό ἔγχειρίδιο.

Όπως και να ἔχει, σύμφωνα πάλι με τον McCown, κάποια στιγμή κατά τους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους, ή μυθιστορία ἔπεσε στα χέρια ἑνὸς χριστιανοῦ διασκευαστή, ὁ ὁποῖος ἐπεξεργάστηκε και ἐκχριστιάνισε τὸ ἔργο και δημιούργησε ἔτσι τὸν πῶ ἀμεσο πρόγονο των κειμένων του Ἀθωνίτη και του Σαβαΐτικου κώδικα.¹¹³ Αὐτὸν ἴσως θά μπορούσαμε να τὸν ἀποκαλοῦμε πλέον «βυζαντινὴ μυθιστορία του Σολομώντα». Αὐτὸς τὸν δύο κώδικες, λοιπόν, ὁ παλαιότερος, δηλαδή ὁ Ἀθωνίτης, συνεχίζει τὴν ἱστορία του θρυλικῶ βασιλιᾶ μέχρι ἕνα σημείο πρὶν τὴν ὀριστικὴ ὀλοκλήρωση τῆς ἀνέγερσης του Ναοῦ (*Περὶ τοῦ Σολομῶντος* 8,5: *καὶ ὠκοδομεῖτο ὁ πάνσεπτος ναὸς τοῦ θεοῦ...*). Στὸν Σαβαΐτικὸ κώδικα, ὁμως, ή ἀφήγηση ἔχει ἀκόμη συνέχεια. Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση των ἐργασιῶν ὁ βασιλιᾶς συγκεντρώνει ὅλους τὸς δαίμονες και τὸς κλείνει μέσα σε χάλκινους πίθους. Ἀργότερα, κατά τὸς χρόνους του τελευταίου βασιλιᾶ Σεδεκία ἐμφανίζονται στὸ σκηνικὸ οἱ Βαβυλώνιοι του Ναβουχοδονόσωρα, οἱ ὁποῖοι πολιορκοῦν και κατακτοῦν τὴν Ἀγία Πόλη, ἀπελευθερώνοντας κατά λάθος και τὸς δαίμονες:

καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ θεοῦ ἐμάζωξεν ὁ βασιλεὺς Σολομῶν ὅλα τὰ δαιμόνια και ἀκάθαρτα πνεύματα και ἐπαράστησεν ἔμπροσθέν του ἀμέτρητον πλῆθος δαιμόνων και ὄρισεν να ἔλθουν ἄνθρωποι τεχνίτες και καλοὶ ὅπου ἐδούλευαν τὰ χαλκῶματα και ὄρισεν ὁ βασιλεὺς να φτειάσουν ἀγγεῖα χαλκωματένια και τότες ἐπίασεν και τὰ ἔκαμεν παρόμοια ὡσάν πιθάρια κάδους τρανοῦς και με τοῦ θεοῦ τὸ ὄνομα ὄρισεν ὁ βασιλεὺς ὅλους τὸς δαίμονας και ἐσέβησαν μέσα εἰς ἐκεῖνα τὰ ἀγγεῖα τὰ χαλκωματένια. και τότες ἐπίασεν ὁ βασιλεὺς ἀτός του και τὸς ἐσφάλισεν και ἐβούλλωσεν τὰ ἀγγεῖα με τὴν βούλλαν του θεοῦ. και ἦταν αἱ βούλλες ἀργυρῆς και ἦταν οἱ δαίμονες μέσα. και πλέον δεν ἐτολμοῦσαν διὰ να ἔβγουν ἔξω. ... οἱ δὲ Χαλδαῖοι ὅπου ἐκούρσευσαν τὴν Ἱερουσαλήμ και

¹¹¹ *Διαθήκη του Σολομῶντος*, 32· 35· 86.

¹¹² Ὁ Σολομώντας εἶχε ἤδη ἀποκτήσει αὐτὴ τὴν φήμη πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του Χριστοῦ και τὴν διατήρησε μέχρι τὸν Μεσαίωνα (βλ. *Διαθήκη του Σολομῶντος*, 90-104).

¹¹³ *Διαθήκη του Σολομῶντος*, 86.

κουρσεύοντας ηΐραν εκείνα τὰ ἀγγεῖα τὰ χαλκωματένια ὅπου εἶχεν ὁ βασιλεὺς Σολομῶν τοὺς δαίμονας σφραλισμένους καὶ βουλωμένους μὲ τὴν σφραγίδα ὅπου τοῦ ἔστειλεν ὁ θεὸς ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς μετὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. καὶ βλέποντας οἱ Χαλδαῖοι τὲς βούλλες τὲς χρυσῆς καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐκείνα τὰ χαλκωματένια ὅπου ἦτον εἰς τὴν γῆν χωσμένα, καὶ ἐφαίνονταν ὡσάν πηγὰδια βουλωμένα ἐθάρρεψαν οἱ Χαλδαῖοι ὅτι εἶναι θησαυρὸς κεκρυμμένος <καὶ> ἐπήγαν καὶ ἐξεβούλωσαν ἀπὸ ἐκείνα τὲς βούλλες τὲς χρυσῆς καὶ τὲς ἐξεβούλωσαν καὶ ἔφυγον οἱ δαίμονες ἀπὸ ἐκεῖ πάλιν καὶ ἐπήγαν πάλιν εἰς τὲς πρώτες ὀργισμένες κατοικίαις καὶ πάλιν πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους. (Διήγησις περὶ τοῦ προφήτου καὶ σοφωτάτου τοῦ βασιλέως Σολομῶντος 10,2 καὶ 11,4)

Πρόκειται γιὰ μεταγενέστερη ἔκδοχή ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ γλῶσσα τοῦ κειμένου στὸν Σαβαΐτικὸ κώδικα εἶναι ἤδη ἡ πρώιμη νέα ἑλληνική, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι τὸ ὑλικὸ πού διασώζεται ἐδῶ εἶναι παλαιότερης προέλευσης. Βεβαίως, σύμφωνα μὲ τὸν McCown, ἡ *Διήγησις* τοῦ Σαβαΐτικοῦ κώδικα φαίνεται νὰ ἔχει δεχτεῖ ὀρισμένες δικές της παρεμβολές καὶ ἔχει γίνεи ἀντικείμενο περαιτέρω ἐπεξεργασίας μὲ κάποια ἐλευθερία, γεγονός πού ὡς ἓναν βαθμὸ τὴν ἔχει διαφοροποιήσει ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ἀθωνίτη κώδικα, ἀκόμη καὶ πέρα ἀπὸ τὴν προφανῆ γλωσσικὴ μεταβολή.¹¹⁴ Ὡστόσο, γιὰ ὀρισμένους λόγους θεωρῶ ὅτι ἡ ἱστορία τῶν δαιμόνων στὰ πιθάρια πιθανότατα ἀνήκει στὴν ἀρχικὴ μυθιστορία τοῦ Σολομῶντα, ἢ τουλάχιστον σ' ἓνα πολὺ παλαιὸ στάδιο τῆς ἐξέλιξής της, καὶ ὄχι στὶς μεσαιωνικὲς παρεμβολές. Πρῶτον, ἡ Σαβαΐτικὴ ἔκδοχή παρέχει ἓνα πιὸ λογικὸ καὶ ταιριαστὸ τέλος στὴν ἱστορία τοῦ Σολομῶντα. Στὸν Ἀθωνίτη κώδικα τὸ κείμενο τελειώνει κάπως ἀπότομα, καὶ ἀφήνει πτυχές τῆς πλοκῆς τοῦ ἔργου ἀτελεῖς. Ἡ οἰκοδόμησις τοῦ Ναοῦ δὲν ὀλοκληρῶνεται, παρότι ἡ τελευταία παράγραφος περιγράφει ἤδη τὸ ἀπίστευτο κάλλος του· ἐπιπλέον, ἡ ἱστορία τῶν δαιμόνων δὲν φτάνει σ' ἓνα λογικὸ τέλος. Ὁ ἀναγνώστης παραμένει στὴν ἄγνοια σχετικὰ μὲ τὴν μετέπειτα τύχη τῶν πνευμάτων πού ἔχουν αἰχμαλωτιστεῖ ἀπὸ τὸ μαγικὸ δαχτυλίδι τοῦ βασιλιᾶ. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο πιστεύω ὅτι ἔχει κάποιο βᾶρος ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν στιγμή πού, ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ McCown, οἱ δαίμονες ἀποτελοῦν ἓνα κεντρικὸ μοτίβο τῆς μυθιστορίας.¹¹⁵ Μπορεῖ, λοιπόν, τὸ ἐπεισόδιο νὰ ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὸν κλάδο τῆς παράδοσης τὸν ὁποῖο ἀντιπροσωπεύει ὁ Ἀθωνίτης κώδικας.

Δεύτερον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ McCown, τὸ ὅτι ἡ δραπετεύσις τῶν δαιμόνων ἀπὸ τὰ χάλκινα ἀγγεῖα δὲν ἐμφανίζεται στὸ ἀντίστοιχο σημεῖο στὸ τέλος τῆς κυρίως *Διαθήκης* εἶναι λογικὸ ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι, ἀπὸ τὴν στιγμή πού ὁ Σολομῶντας φέρεται ὡς ὁ συγγραφέας τοῦ κειμένου, δὲν μπορεῖ νὰ ἐμφανίζεται νὰ ἔχει ἀδικαιολόγητη ἐνημέρωσις γιὰ μελλοντικὰ γεγονότα πού τοποθετοῦνται στὴν ἐποχὴ τοῦ Σεδεκία.¹¹⁶ Ἀλλὰ καὶ στὴν *Διαθήκη* ὑπάρχει μία σύντομη μνεῖα τοῦ γεγονότος,

¹¹⁴ *Διαθήκη τοῦ Σολομῶντος*, 124-126.

¹¹⁵ *Διαθήκη τοῦ Σολομῶντος*, 35.

¹¹⁶ *Διαθήκη τοῦ Σολομῶντος*, 126. Σημειωτέον ὅτι ἐνῶ στὸ μυθιστορηματικὸ κείμενο τοῦ Ἀθωνίτη καὶ τοῦ Σαβαΐτικοῦ κώδικα ὁ ἀφηγητὴς εἶναι τριτοπρόσωπος παντογνώστης καὶ τὰ ρήματα ἀναφέρονται στὸν παρελθόντα χρόνον, στὴν *Διαθήκη* ὁ Σολομῶντας ἀφηγεῖται τὴν ἱστορία στὸ πρῶτον πρόσωπον καὶ στὸν ἐνεστώτα χρόνον· ἐὰν ἡ ὑπόθεσις τοῦ McCown γιὰ τὴν σχέση τῆς μυθιστορίας καὶ τῆς *Διαθήκης* εὐσταθεῖ, προφανῶς οἱ ἀλλαγές αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὴν πένα τοῦ πρώτου συντάκτη τῆς *Διαθήκης*.

μόνο πού ἐδῶ, προκειμένου νὰ ἀποφευχθεῖ ὁ ἀναχρονισμός, ὁ συντάκτης τὴν τοποθετεῖ στὸ στόμα ἑνὸς προφητικοῦ δαίμονα:

καὶ προεφήτευσέ μοι τὸ πνεῦμα λέγον· ταῦτα μὲν σὺ, βασιλεῦ Σολομῶν, ποιεῖς ἡμῖν· μετὰ δὲ χρόνον τινα ραγήσεται σοι ἡ βασιλεία σου, καὶ πάλιν ἐν καιρῷ διαρραγήσεται ὁ ναὸς οὗτος καὶ συνλευσθήσεται πᾶσα Ἱερουσαλήμ ἀπὸ βασιλέως Περσῶν καὶ Μηδῶν καὶ Χαλδαίων· καὶ τὰ σκεύη τούτου τοῦ ναοῦ οὐ σὺ ποιεῖς δουλεύουσιν θεοῖς, μεθ' ὧν ἂν καὶ πάντα τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἡμᾶς κατακλείεις κλασθήσονται ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων καὶ τότε ἡμεῖς ἐξελυσόμεθα ἐν πολλῇ δυνάμει ἔνθεν καὶ ἔνθεν καὶ εἰς τὸν κόσμον κατασπαρησόμεθα. καὶ πλανήσομεν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην μέχρι πολλοῦ καιροῦ ἕως τοῦ θεοῦ ὁ υἱὸς τανυσοῆ ἐπὶ ξύλου... (Διαθήκη τοῦ Σολομῶντος, rec. A καὶ B, χφφ. HILPQ 15,8-10)

Γιὰ νὰ ἐξηγήσει αὐτὴν τὴν σύνδεση ἀνάμεσα στὴν *Διήγηση* τοῦ Σαβαϊτικοῦ κώδικα καὶ τὴν *Διαθήκη*, ὁ McCown διατυπώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ Σαβαϊτικὴ *Διήγηση* προέρχεται ἀπὸ μία ἐνδιάμεση ἐκδοχὴ τῆς ἀρχικῆς μυθιστορίας καὶ συγκεκριμένα τὴν ἴδια πού χρησιμοποιήθηκε καὶ ἀπὸ τὸν συντάκτη τῆς ἀρχικῆς *Διαθήκης*, ὁ ὁποῖος ἐπομένως πρέπει νὰ μετακίνησε τὸ ἐπεισόδιο τῆς δραπετεύσης τῶν δαιμόνων ἀπὸ τὰ πιθάρια ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του θέση (στὸ τέλος τοῦ κειμένου, ὅπως μαρτυρεῖται ἀκόμη στὸ Σαβαϊτικὸ κείμενο) στὴν θέση πού κατέχει στὴν *Διαθήκη*.¹¹⁷

Ἐὰν λοιπὸν δεχτοῦμε τὴν ὑπαρξὴ τῶν «δαιμόνων στὰ πιθάρια» καὶ στὰ δύο ἔργα, τὴν μυθιστορία καὶ τὴν *Διαθήκη*, ὡς ἔνδειξη κοινῆς προέλευσης τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ (εἴτε αὐτὸ ὑπῆρχε ἀρχικὰ καὶ σ' ἕναν μακρινὸ ἢ κοντινὸ πρόγονο τοῦ κειμένου τοῦ Ἀθωνίτη κώδικα, ὅπως τείνω νὰ πιστεύω, εἴτε εὐσταθεῖ ἡ ὑπόθεση τοῦ McCown γιὰ ἕνα ἐνδιάμεσο στάδιο πού συνδέει τὴν *Διήγηση* τοῦ Σαβαϊτικοῦ κώδικα μὲ τὴν *Διαθήκη* καὶ ἀφήνει ἔξω τὸν Ἀθωνίτη), τότε δεδομένου ὅτι ἡ *Διαθήκη* φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν μυθιστορία (κατὰ τὸν McCown) καὶ χρονολογεῖται στὴν ὄψιμη ἀρχαιότητα (2^{ος}-5^{ος} αἰ.), αὐτὸ θὰ προϋπέθετε ὅτι καὶ τὸ ἐν λόγω ἐπεισόδιο, ὅπως παραδίδεται στὸν Σαβαϊτικὸ κώδικα, ὑπῆρχε τουλάχιστον σὲ κάποια μορφή ἤδη σ' ἕναν ἀρχαῖο πρόγονο τῆς *Διήγησης*. Αὐτὴ ἡ πιθανότητα ἐνισχύεται, φυσικά, καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἴδιο ἐπεισόδιο ἔχει περάσει καὶ στὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίας, ἡ ὁποία εἰκάζεται ὅτι πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ περίπου στὸν 5^ο-7^ο αἰῶνα (βλ. κεφ. 2.2). Ἡ ἐναλλακτικὴ πιθανότητα εἶναι οἱ παραδόσεις καὶ τῶν τριῶν κειμένων νὰ ἔχουν ὑποστῆ κάποιου εἴδους σύμφυση κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ ἴσως παρεμβολὴ ἀπὸ ἄλλη ἄγνωστη πηγὴ, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἐξήγηση εἶναι πιὸ πολύπλοκη καὶ γι' αὐτὸ ἴσως λιγότερο πειστικὴ.

Ὁ μῦθος αὐτὸς γιὰ τοὺς δαίμονες φυλακισμένους στὰ χάλκινα πιθάρια, ὅπως παραδίδεται στὴν *Διήγηση* τοῦ Σαβαϊτικοῦ κώδικα, εἶναι τόσο παρόμοιος μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἱστορία στὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίας (τὴν δική μας Ι' ἐνότητα) ὥστε δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς λόγος νὰ ἀνατρέξουμε στὸν ἑλληνικὸ μῦθο τῆς Πανδώρας. Ὡστόσο, αὐτὸ πού εἶναι πραγματικὰ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἡ παραλλαγὴ τοῦ

ὁ ὁποῖος, προκειμένου νὰ περιβάλει τὶς μαγικὲς πληροφορίες του μὲ τὸ κύρος τῆς ἀθθεντίας, ἤθελε νὰ παρουσιάσει τὸ κείμενο ὡς ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ Σολομῶντα.

¹¹⁷ *Διαθήκη τοῦ Σολομῶντος*, 126.

μαρτυρίου ή όποία έπιδεικνύει τήν πιό κοντινή συγγένεια μέ τήν *Διήγηση* τοῦ Σαβαΐτικοῦ κώδικα εἶναι ή μεταγενέστερη *BHG* 1167 (SF) καί ὄχι ή 1165-1166 (Usener).¹¹⁸ Αυτό ισχύει καί για τὸ λεξιλόγιο, ἐφόσον μπορούμε νὰ ἐξαγάγουμε συμπεράσματα ἀπὸ τὸ νεοελληνικό αὐτὸ κείμενο (*Χαλδαῖοι* ἀντὶ *Βαβυλώνιοι* εἶναι ἀσφαλῶς μία περίπτωση) ἀλλὰ καί για κάποιες λεπτομέρειες τοῦ περιεχομένου: στὸ κείμενο Usener, οἱ δαίμονες ἐκπέμπουν μία φλόγα πού ἐξαπατᾷ τοὺς στρατιῶτες, ἐνῶ στὸ κείμενο S/F καί στήν *Διήγηση* δὲν ἀναφέρεται κάτι τέτοιο. Ἄλλὰ πιό σημαντικό εἶναι ὅτι ή *Διήγηση* ἐπιβεβαιώνει τήν ἐκδοχή S/F κατὰ τήν όποία οἱ δαίμονες βρίσκονταν κλεισμένοι στὰ ἀγγεῖα ἀπὸ, καί ὄχι *μέχρι*, τὸν Σολομώντα. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο πρέπει νὰ ἀνάγεται σὲ μία ἀρχαία μορφή τῆς μυθιστορίας τοῦ Σολομώντα, καθὼς ή προφητεία στήν *Διαθήκη* παρουσιάζει τήν ἴδια σειρά τῶν γεγονότων. Ταυτόχρονα θεραπεύεται καί ἡ χρονολογική ἀνακολουθία πού ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Bouilhol: ή ἐξέλιξη τῶν γεγονότων στήν *Διήγηση* εἶναι πλήρως συμβατή μέ τήν βιβλική ἱστορία. Ἄπὸ τήν ἄλλη, δὲν μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ἀπλῶς ὅτι τὸ κείμενο Usener εἶναι ἐλαφρῶς φθαρμένο, διότι ἔχει τήν δική του ἐσωτερική λογική καί συνέπεια: οἱ δαίμονες κλείστηκαν στὰ ἀγγεῖα μέ τήν σφραγίδα τοῦ *Σατανᾶ*, ὄχι μέ τήν σφραγίδα τοῦ Θεοῦ τήν όποία αὐτὸς χάρισε στὸν Σολομώντα.

Τὸ ἐρώτημα πού τίθεται εἶναι, ἄραγε αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ὅτι ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο τὸ κείμενο S/F διασώζει μία πιό αὐθεντική ἢ ἀρχική ἐκδοχή τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Μαρίνας; Ὅχι ἀπαραίτητα· θὰ μπορούσε νὰ διατυπώσει κανεὶς τήν ὑπόθεση ὅτι ὁ ἀρχικός συγγραφέας τοῦ μαρτυρίου διαχειρίστηκε τὸ ὑλικό του (ὅπως τήν *Διαθήκη*) μέ ἀρκετὴ ἐλευθερία, ἀναπλάθοντας καί μεταβάλλοντας τὰ μοτίβα πού παρέλαβε ἀπὸ τὶς πηγές του, ἀλλὰ ὁ διασκευαστὴς ὑπεύθυνος για τήν παραλλαγή *BHG* 1167 φρόντισε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ «ἐπαναφέρει» σὲ μία πιό «κανονική» μορφή μία ἱστορία πού τοῦ ἦταν ἤδη γνωστὴ ἀπὸ τήν βυζαντινὴ μυθιστορία τοῦ Σολομώντα. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ κείμενο τῆς μυθιστορίας δὲν ἀποκλείεται νὰ συνέχισε νὰ ἐπηρεάζει τὸ μαρτύριο ἀκόμη καί στὰ μεταγενέστερα στάδια τῆς ἐξέλιξής του. Ὡστόσο, τουλάχιστον ἐξίσου πιθανὸ εἶναι τὸ ἐναλλακτικὸ

¹¹⁸ Ὁ McCown διατυπώνει, βεβαίως, τήν ὑπόθεση ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Σαβαΐτικοῦ χειρόγραφου προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο ὑπαρχέτυπο τῆς ἀρχικῆς μυθιστορίας πού χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν συντάκτη τῆς *Διαθήκης*, κάτι πού θὰ ἐξηγοῦσε τήν παρουσία σ' αὐτὰ τὰ κείμενα κοινὸ ὑλικὸ πού δὲν ἐμφανίζεται στὸν Ἀθωνίτη κώδικα (*Διαθήκη τοῦ Σολομώντος*, 126). Σ' αὐτὴν τήν περίπτωση ή ἀρχική μορφή τοῦ ἐπεισοδίου θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ εἶναι κοντὰ σ' ἐκείνη πού φέρει στήν ἐνταγμένη στήν *Διαθήκη* προφητεία, καί ή περαιτέρω λεπτομερειακὴ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος στὸν Σαβαΐτικὸ κώδικα θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ μεταγενέστερη ἐξέλιξη, ὅπως φαίνεται νὰ ὑπονοεῖ ὁ McCown (*Διαθήκη τοῦ Σολομώντος*, 126). Τότε ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ ἴδιες ἀκριβῶς λεπτομέρειες ἔχουν παραιοφρήσει καί στήν παράδοση τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Μαρίνας (στήν παραλλαγή *BHG* 1167), πιθανότατα ἀπὸ κάποιον πρόγονο τοῦ κειμένου τοῦ Σαβαΐτικοῦ κώδικα. Θὰ εἶχαμε δηλαδὴ μία μακρόχρονη σχέση ἀνάμεσα στὰ δύο κείμενα, στήν όποία ή παράδοση τῆς ἁγίας Μαρίνας ἀκολουθεῖ τὶς ἐξελίξεις τῆς βυζαντινῆς μυθιστορίας τοῦ Σολομώντα. Ἄν καί αὐτὴ εἶναι μία λογική καί μὴ ἀπορριπτέα ἐξήγηση, προσωπικὰ τείνω νὰ σκέπτομαι ὅτι ή εὐκολότερη ὑπόθεση εἶναι πὼς τὸ μοτίβο τῶν δαιμόνων στὰ ἀγγεῖα ὑπῆρχε ἤδη στὸ πρῶτο ἀρχέτυπο μέ περίπου τήν ἴδια μορφή πού φέρει στὸν Σαβαΐτικὸ κώδικα καί στήν παραλλαγή *BHG* 1167 τοῦ μαρτυρίου, καί ὅτι ἀπλῶς ἔχει χαθεῖ ἀπὸ τήν (κολοβὴ κατ' ἐμὲ) ἀφήγηση τοῦ Ἀθωνίτη κώδικα, ἐνῶ ὁ συντάκτης τῆς *Διαθήκης* τήν εἰσήγαγε στὸ κείμενό του σὲ μία συντομευμένη μορφή. Διαφορετικὰ πὼς ἐξηγεῖται ή ἀναχρονιστικὴ ἐκδοχή τοῦ κειμένου Usener τοῦ μαρτυρίου (βλ. ὅμως τήν συζήτηση παρακάτω);

σενάριο ότι έχουμε εδώ μία ένδειξη ότι το κείμενο BHG 1165-1166, ή μ' άλλα λόγια το κείμενο τῶν δύο (μόνο!) χειρογράφων Paris. gr. 1470 καὶ 1468 δὲν διασώζει ἀπαραίτητα τὴν ἀρχική μορφή τοῦ ὑπὸ ἐξέταση ἐπεισοδίου, παρὰ τὴν ἡλικία τῶν χειρογράφων, καὶ ὅτι ἐνδέχεται ἡ παραλλαγή BHG 1167 νὰ παραδίδει αὐθεντικὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὰ προηγούμενα στάδια τῆς ἱστορίας τοῦ μαρτυρίου, ἀκόμη καὶ ἂν τὰ διασωζόμενα χειρόγραφα εἶναι μεταγενέστερα, κάτι τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ὀφείλεται καὶ στὴν τύχη. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση πρέπει νὰ κινηθοῦμε προσεκτικὰ ἐὰν ἐπιχειρήσουμε μία ἀποκατάσταση τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ μαρτυρίου· ἐὰν φανεῖ ὅτι στὴν παράδοση τοῦ μαρτυρίου ὑπάρχουν πολλές ἐνδείξεις γιὰ τέτοιου εἴδους σύμφυση, μπορεῖ νὰ ἀναγκαστοῦμε νὰ ἀποδεχτοῦμε τὴν πιθανότητα ὅτι οἱ διαφορετικὲς ἐκδοχὲς τοῦ μαρτυρίου (BHG 1165, 1166, 1167 κ. ὁ. κ.) δὲν μποροῦν πλέον νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ὡς μονολιθικὰ σύνολα, καὶ ἀντὶ γιὰ τὴν προτεραιότητα τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης παραλλαγῆς θὰ πρέπει νὰ ἐπανεξετάσουμε τὸ ζήτημα γιὰ τὴν κάθε θεματικὴ ἐνότητα ἢ ὑποενότητα ξεχωριστά.

6.3.3 Οἱ ἑξακόσιοι τοῦ Βεελζεβούλ

Στὴν μελέτη του γιὰ τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίας καὶ δύο ἄλλα σχετικὰ μαρτύρια, ὁ Boulhol κατόρθωσε νὰ ταυτοποιήσει μία ἀπὸ τὶς πηγὲς τοῦ μαρτυρίου, τὸ λεγόμενο *Εὐαγγέλιο τοῦ Βαρθολομαίου* (ἢ ἴσως «*Ἐρωτήσεις τοῦ Βαρθολομαίου*»), ἓνα ἀπόκρυφο ἑλληνικὸ κείμενο πού χρονολογεῖται ἀπὸ τοὺς μελετητὲς του στὸν 3^ο-4^ο αἰῶνα.¹¹⁹ Τὸ κείμενο αὐτὸ παριστάνει τὸν ἀπόστολο Βαρθολομαῖο νὰ ζητᾶ ἀπὸ τὸν Χριστὸ νὰ ἀποκαλύψει στοὺς μαθητὲς του διάφορα ἀπόρρητα πράγματα, καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ αἰτήματά του εἶναι νὰ τοὺς ἐπιτραπεῖ νὰ δοῦν τὸν διάβολο.¹²⁰ Ὁ Σατανᾶς, λοιπόν, παρουσιάζεται δεδεδεμένος καὶ συνοδευμένος ἀπὸ μία ἀγγελικὴ φρουρά, καὶ ἀκολουθεῖ μία ἀνάκριση παρόμοια μ' ἐκείνη στὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίας καὶ μὲ πολλὰ κοινὰ θεματικὰ στοιχεῖα. Ἐδῶ θὰ ἐστιᾶσω τὴν προσοχή μου σὲ κάποιες μόνο λεπτομέρειες, τὶς ὁποῖες δὲν πραγμαρεύεται ὁ Boulhol: πρῶτον, στὸ σημεῖο ὅπου ὁ Βαρθολομαῖος ποδοπατεῖ τὸν διάβολο (*calcatio*) καὶ ἀπαιτεῖ νὰ μάθει τὸ ὄνομά του, ὅπως ἀκριβῶς πράττει καὶ ἡ Μαρία (Α' ἐνότητα), ἐκεῖνος τοῦ ζητᾶ νὰ σηκώσει τὸ πόδι του ἀπὸ τὸν λαιμὸ του:

ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ Ἐλάφρυνόν με ὀλίγον κὶ ἐρῶ σοι, τίς εἰμι ἐγὼ καὶ πῶς ἐλήλυθα ἐνταῦθα καὶ τί τὸ ἔργον μου καὶ ποία ἡ δύναμίς μου. ὁ δὲ ἐλαφρύνας αὐτόν... (Εὐαγγέλιο Βαρθολομαίου 4,19-21)

Ἡ ὁμοιότητα ἀνάμεσα σ' αὐτὸ τὸ κείμενο καὶ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο στὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίας εἶναι αἰσθητὴ, ἀλλὰ ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι γιὰ δευτέρη φορὰ βλέπουμε σὲ κάποια λεπτομέρεια ἢ ὑποτιθέμενη πηγή νὰ συμφωνεῖ

¹¹⁹ Boulhol 1994, 279-280.

¹²⁰ *Εὐαγγέλιο Βαρθολομαίου* 4,7· λέγει αὐτῷ ὁ Βαρθολομαῖος Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν ἀντίπαλον τῶν ἀνθρώπων (πρβλ. *Acta S. Marinae* 24,7-8 κέλευσόν μοι, ὅπως ἴδω τὸν ἐχθρόν μου τὸν πολεμοῦντά με)

περισσότερο με την παραλλαγή BHG 1167 παρά με τὸ κείμενο Usener: ἐνῶ στὸ τελευταῖο ὁ Βεελζεβούλ χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα *λάβε*, στὸ *Εὐαγγέλιο Βαρθολομαίου* καὶ τὰ χφφ. SF ἡ λέξη εἶναι *ἐλαφρυνον*. Μάλιστα ὑπάρχει μία πολὺ στενὴ μορφολογικὴ καὶ συντακτικὴ ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὶς προτάσεις *ὁ δὲ ἐλαφρύννας αὐτόν...* (*Εὐαγγέλιο Βαρθολομαίου*) καὶ *ἡ δὲ ἁγία λαφρύνασα τὸν πόδα...* (S), ἡ ὁποία στὸ κείμενο Usener χάνεται μετὰ τὴν προσθήκη περισσότερου ὑλικού: *ἡ δὲ ἁγία κόρη τοῦτο ἀκούσασα ἤρην τὸν πόδα* (Usener). Ἐὰν ὄντως τὸ συγκεκριμένο ἀπόκρυφο κείμενο ἀποτελέσει πηγὴ τοῦ ἀρχικοῦ μαρτυρίου, αὐτὴ ἡ μικρὴ λεπτομέρεια ἐγείρει τὸ μεγαλύτερο ἐρώτημα, πῶς μπορούμε νὰ εἶμαστε βέβαιοι ὅτι ἡ φαινομενικὰ μεγαλύτερη «πληρότητα» τοῦ κειμένου Usener ἀπέναντι στὰ κείμενα SF ὀφείλεται σὲ μία διαδικασίαν συντόμευσης («συστολή») τοῦ κειμένου στὴν μεταγενέστερη παραλλαγή, ἢ ἐὰν ἀντιθέτως εἶναι τὸ κείμενο Usener ποὺ ἔχει ὑποστῆ προσθήκης καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξη στὰ χέρια τῶν ἀντιγραφῶν («διαστολή»); Προφανῶς δὲν μπορούμε νὰ ἔχουμε τυφλὴ ἐμπιστοσύνη σὲ καμία ἀπὸ τὶς πιὸ βασικὲς ὑποθέσεις μας, καὶ τὸ ζήτημα καθίσταται ἀκόμη πιὸ δύσκολο ἐὰν δεχτοῦμε ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὰ πράγματα ἐκ νέου γιὰ κάθε χωρίο.

Ἐὰν διατυπώναμε μία ὑπόθεση ἰδιαίτερης συγγένειας ἀνάμεσα στὸ κείμενο S καὶ τὸ *Εὐαγγέλιο Βαρθολομαίου*, αὐτὴ θὰ ἐνισχυόταν ἀπὸ μία ἄλλη λεπτομέρεια. Στὰ κείμενα SF, ἀλλὰ ὄχι στὴν ἐκδοχὴ Usener, ὁ Βεελζεβούλ ἀνακοινῶναι στὴν ἁγία ὄχι μόνο τὸ ὄνομά του, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμά του: *βεελζεβουήλ· ἄρχων τῶν ἐξακοσίων* (S)· *βεελζεβούλ ἄρχων τῶν δαιμόνων* (F)· *Βεελζεβούλ ἐστὶ τὸ ὄνομά μου* (Usener). Στὸ *Εὐαγγέλιο* ὁ Σατανᾶς ἀφηγεῖται στὸν Βαρθολομαῖο τὴν πτώση του ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς μαζί με τοὺς δικούς του ἀκολουθούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀκριβῶς ἐξακόσιοι:

τότε ὀργισθεὶς ὁ θεὸς ἐπ’ ἐμοὶ ἔρριψεν <με> κάτω ... ἐμοῦ δὲ ριφθέντος ἠρώτησεν καὶ τοὺς ἐξακοσίους τοὺς ὑπ’ ἐμέ, εἰ θέλουσιν προσκυνῆσαι ... τότε ἐρρίφησαν καὶ οἱ ἐξακόσιοι ὑπ’ αὐτοῦ μετ’ ἐμοῦ (*Εὐαγγέλιο Βαρθολομαίου* 4,55-56)

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὡστόσο, ὅτι ὁ ἀριθμὸς χ’ φαίνεται νὰ εἶναι ἓνας ἀριθμὸς μετὰ γενικότερη διάδοση στὸν δαιμονολογικὸ ἢ μαγικὸ χῶρο¹²¹ καὶ ἔτσι ἡ σύνδεση ἀνάμεσα στὸ *Εὐαγγέλιο* καὶ τὸ χφ. S δὲν εἶναι βέβαιη. Ὑπάρχει, φυσικά, καὶ ἡ ἐναλλακτικὴ ἐξήγηση ποὺ προτείναμε ἤδη σχετικὰ μετὰ τὴν ὑπόθεση τῶν δαιμόνων στὰ πιθάρια (βλ. κεφ. 6.3.2), ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐπίδραση τῶν διαφορῶν ἀπόκρυφων κειμένων στὸ μαρτύριο δὲν περιορίστηκε στὸ ἀρχικὸ στάδιο τῆς συγγραφῆς του, ἀλλὰ συνέχισε νὰ παρέχει ὑλικὸ στοὺς μεταγενέστερους ἀντιγραφεῖς ποὺ ἔκαναν τὶς δικές τους τροποποιήσεις καὶ παρεμβολές στὸ κείμενο.

Τέλος, ἐπισημαίνουμε ὅτι τὸ ὄνομα *Βεελζεβούλ* εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ «κανονικὰ» ὀνόματα τοῦ «ἄρχοντος τῶν δαιμονίων» ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ στὸ ἐξῆς.¹²²

¹²¹ Γιὰ παράδειγμα βλ. τὸ ἐδάφιο 8,3 τῆς διήγησις *Περὶ τοῦ Σολομώντος* (βλ. κεφ. 6.3.2): *ἔλεγε δὲ καὶ τοῦτο «πάντων τῶν γραμμάτων ἄρχει τὸ χ̄»*.

¹²² Russell 1977, 189. Βλ. *Κατὰ Ματθαῖον* 12,24 *οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες εἶπον· οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβούλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων* καὶ παρομοίως *Κατὰ Μάρκον* 3,22· *Κατὰ Λουκᾶν* 11,15.

Ἄπαντᾶ καὶ στὴν *Διαθήκη τοῦ Σολομώντος* (rec. A καὶ B χφφ. HILPQ 2,9-3,2 καὶ στὸ ἐξῆς). Ἡ ἐναλλακτικὴ μορφή *Βεελζεβουήλ* τοῦ χφ. S, ἐνδεχομένως ἡ κοπτικὴ ἐκδοχὴ τοῦ ὀνόματος, ἄπαντᾶ ἐπίσης σ' ἓνα χφ. τῆς *Διαθήκης*.¹²³ Ὡστόσο, ἡ παρουσία τοῦ στὰ Εὐαγγέλια ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς τὴν γραφὴν *ἄρχων τῶν δαιμόνων* (F) ἀντὶ *τῶν ἐξακοσίων* (S): εἶναι πιθανὸ ἢ (ἀρχική;) μορφή στὴν παραλλαγὴ BHG 1167 νὰ ἦταν ἡ τελευταία καὶ ἡ γραφὴ *τῶν δαιμόνων* τοῦ F νὰ εἰσήχθηκε, συνειδητὰ ἢ μὴ, ἀπὸ ἓνα ἀντιγραφέα ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ εὐαγγελικοῦ χωρίου.

6.3.4 Ἡ γέννηση τῶν δαιμόνων καὶ τὸ ὄνομα Σατανᾶ

Στὴν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες ἡ διαβολολογικὴ καὶ δαιμονολογικὴ σκέψη τῆς ἀναπτυσσόμενης Χριστιανικῆς κοινότητος, ἡ ὁποία κληρονόμησε ἀπὸ τὴν προηγούμενη «ἀποκαλυπτικὴ» περίοδο τῆς ἐβραϊκῆς γραμματείας ἓνα εὐρὺ φάσμα μυθολογικῶν στοιχείων καὶ σχετιζόμενων μ' αὐτὰ ὀνομάτων, δὲν εἶχε ἀκόμη ἀποκρυσταλλωθεῖ στὴν μορφή πού σήμερα μᾶς εἶναι ἴσως πιὸ οἰκεία.¹²⁴ Παρατηροῦμε στὰ κείμενα ὅπως ἡ *Διαθήκη τοῦ Σολομώντος* ὅτι ἡ ταύτιση τοῦ προσώπου τοῦ «ἄρχοντα τῶν δαιμόνων» Βεελζεβούλ μὲ τὸν κυρίως Διάβολο, τὸν Ἐωσφόρο καὶ πεσόντα ἀρχάγγελο Σατανᾶ, δὲν ἔχει ἀκόμη παγιωθεῖ.¹²⁵ Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν κατάστασι τῶν πραγμάτων στὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Μαρίας, ὅπου ὁ Βεελζεβούλ ἐμφανίζεται μὲν ὡς ἓνας «ἄρχων» τῶν δαιμόνων, ἀλλὰ διακριτὸς ἀπὸ τὸν Σατανᾶ καὶ ὑποτελὴς σ' αὐτόν. Ἡ σχέση τῶν δαιμόνων μὲ τὸν Διάβολο περιγράφεται στὴν Ἡ' ἐνότητα τῆς ἀνάκρισις, ὅπου τὸ κείμενο Usener ἀναπτύσσει ἓνα ἐκπληκτικὸ μῦθο γιὰ τὸν γάμο τοῦ Σατανᾶ μὲ μία μυστηριώδη «κόρη τοῦ Δία» ἡ ὁποία γεννᾷ τὰ αὐτὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκκολάπτονται οἱ στρατιῶτες του, οἱ ἀπλοὶ δαίμονες. Τὰ κείμενα SF δίνουν ἐδῶ μία πολὺ σύντομη ἀπάντησι, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Σατανᾶς εἶναι βασιλιάς τῶν δαιμόνων.¹²⁶

Αὕτῃ ἡ ἀλλόκοτη ἱστορία γιὰ τὴν «κόρη τοῦ Δία» ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ ἀπόκρυφου, ἐλλιποῦς ἢ τουλάχιστον ἀμφιβόλου ὀρθοδοξίας στοιχείου στὸ μαρτύριο. Ἔχουμε ἤδη δεῖ τις ἀντιδράσεις πού ἐδύνατο νὰ προκαλέσει τὸ κείμενο αὐτὸ στοὺς πεπαιδευμένους ἐκκλησιαστικοὺς ἀναγνώστες τῆς Μέσης Βυζαντινῆς περιόδου: ὁ ἀνώνυμος μεταφραστὴς ὑπεύθυνος γιὰ τὴν διασκευὴ BHG 1168, ἐξοργισμένος,

¹²³ *Διαθήκη τοῦ Σολομώντος*, 44.

¹²⁴ Γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἀνάπτυξι τῆς ἔννοιαι τοῦ Διαβόλου γενικὰ βλ. τὰ ἔργα Russell 1977 καὶ 1981.

¹²⁵ Βλ. *Διαθήκη τοῦ Σολομώντος*, 44-45.

¹²⁶ Ὡστόσο, στὴν Γ' ἐνότητα, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο Usener, ὁ Βεελζεβούλ, ὁ συνομιλητὴς τῆς Μαρίας, ἀποκαλεῖ τὸν *ἑαυτὸ* τοῦ «Σατᾶν». Ὑπάρχουν δύο στοιχεῖα πού μποροῦν νὰ προσφέρουν τὴν λύσι στὸ πρόβλημα αὐτό: πρῶτον, ὅτι τὸ ὄνομα δίνεται στὴν μορφή *Σατᾶν*, ὄχι *Σατανᾶς* ἢ *Σαταναιήλ* ὅπως παρακάτω, καὶ μπορεῖ νὰ ἐννοεῖται ὡς διαφορετικὸ ὄνομα. Δεύτερον, στὸ κείμενο SF τὸ ὄνομα εἶναι *Σατανᾶς* ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται στὸν ὀμιλητὴ σ' αὐτὴν τὴν ἐκδοχὴ ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ δαίμονες γεννιοῦνται *ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ζοφεροῦ (ἀέρος)* (σύμφωνα μὲ τὰ κείμενα Usener καὶ F, ἢ *ζοφεροῦ καὶ ζοφώδου* (S), μία περίπτωσι συμφωνίας Usener - F ἐναντίον τοῦ S). Ἐὰν ἡ ἐκδοχὴ SF εἶναι ἡ ἀρχική, τὸ πρόβλημα τοῦ ὀνόματος ἐξαφανίζεται. Σημειωτέον ὅτι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὸ κείμενο Usener βασίζεται στὸ χφ. A, ἐνῶ ἡ γραφὴ τοῦ B *τοῦ λεγομένου Σαταναιήλ* συμφωνεῖ περισσότερο μὲ τὰ χφφ. SF: βλ. *Acta S. Marinae*, 32. Γιὰ τὸ ὄνομα *Σαταναιήλ* βλ. τὴν παρακάτω συζήτησι.

έξοβέλισε ὅλο τὸ ὑλικὸ πὸν θεωροῦσε ὑποπτο (βλ. κεφ. 3.2), ἐνῶ ἤδη πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ μελλοντικὸς πατριάρχης Μεθόδιος εἶχε θεωρήσει σκόπιμο νὰ καταστήσει τὸ κείμενο ἀκίνδυνο μὲ τὸ νὰ τὸ ἐφοδιάσει μὲ σχόλια (*BHG* 1167m) «*διὰ τοὺς ἀστηρίκτους*» (*Acta S. Marinae* 47,32) τὰ ὁποῖα μετέτρεψαν τὴν συνάντησι τῆς ἁγίας Μαρίνας μὲ τοὺς (πολὺ χειροπιαστοὺς!) δαίμονες σὲ μία καθαρὰ ἀλληγορικὴ πάλη μ' ἕναν πνευματικὸ ἐχθρό.¹²⁷ Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι ὁ «ἀκραῖος» αὐτὸς μῦθος λείπει ἀπὸ τὰ χφφ. SFY καθὼς καί, ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται, γενικὰ ἀπὸ ὅλες τὶς παραλλαγὰς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη ἀρχικὴ *BHG* 1165-1166.¹²⁸ Σημειωτέον ὅτι ἀκόμη καὶ τὸ χφ. Β (τοῦ 11^{ου} αἰ.) προσθέτει στὴν ἀρχικὴ φράσι *τότε ὁ δαίμων λέγει αὐτῇ* (*Acta S. Marinae* 34,34-35) τὶς λέξις *τοῖς αὐτοῖς τρόποις χρώμενος· καὶ τὸ ψεῦδος τῆ ἀληθείας συμφύρων*, ἐπιδεικνύοντας κάποια εὐαισθησία στὸ θέμα.¹²⁹

Ὁ Boulhol ἐρμηνεύει αὐτὴ τὴν ἐξέλιξι, τὴν ὁποῖα χαρακτηρίζει ὡς «normalisation» τῆς παράδοσι τοῦ μαρτυρίου, ὡς μία ἐνδεχόμενη (ὄχι ὅμως ἀποδεδειγμένη) περίπτωση λογοκρισίας πὸν ἐπιβλήθηκε στὴν παράδοσι τοῦ μαρτυρίου λόγῳ τῆς ἔξαρσι τῆς αἵρεσι τῶν Βογομίλων, ἡ ὁποῖα πρωτοεμφανίστηκε στὴν Βουλγαρία περὶ τὰ μέσα τοῦ 10^{ου} αἰῶνα καὶ ἐξαπλώθηκε στὴν ἀνατολικὴ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία μέχρι τὸν 11^ο.¹³⁰ Θέση-κλειδί σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεσι κατέχει ἡ παραλλαγή τοῦ ὀνόματος τοῦ Διαβόλου, *Σαταναήλ*, ἡ ὁποῖα ἐμφανίζεται τρεῖς φορὰς στὸ χφ. Β (ἐνῶ τὸ χφ. Α ἔχει στὴν Γ' ἐνότητα τὴν μορφή *Σατάν*, στὴν Η' *Σαταήλ* καὶ στὴν Ι' *Σατανᾶ*). Σύμφωνα μὲ τὸν Boulhol ἡ μορφή *Σαταναήλ* μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ *Εὐαγγέλιον τοῦ Βαρθολομαίου*,¹³¹ ἀλλὰ κατὰ τὸν Russell ἦταν ἤδη σὲ χρῆσι κατὰ τὴν ἀποκαλυπτικὴ περίοδο τῆς ἐβραϊκῆς γραμματείας.¹³²

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, ἡ παραλλαγή αὐτὴ τῆς ὀνομασίας τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀνθρωπότητι ἀπέκτησε αἰρετικὴ χροιά στὰ μάτια τῶν ὀρθοδόξων ὅταν υἰοθετήθηκε ἀπὸ τὴν δυϊστικὴ μυθολογία τῶν Βογομίλων ὡς ὄνομα τοῦ ἄρχοντα τοῦ σκότους.¹³³ Ἐπομένως, παρότι ἐπέζησε στὸ χφ. Β μέχρι τὸν 11^ο αἰῶνα, μαζί μὲ τὴν γενικῶς ὑποπτὴ φύσι τοῦ μῦθου γιὰ τὴν κόρη τοῦ Δία μπορεῖ νὰ ἐπέσυρε τὴν ἀποδοκιμασία τῶν ἀντιγραφέων ἀπὸ τὴν στιγμὴ πὸν αὐτοὶ εἶχαν εὐαισθητοποιηθεῖ στὴν ὀρολογία καὶ τὴν μυθολογία τῶν Βογομίλων. Δυστυχῶς ἡ γραφή *Σαταναήλ* δὲν σώζεται στὸ χφ. Α, ὁπότε δὲν μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ὁ Μεθόδιος (κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ 9^{ου}

¹²⁷ Βλ. *Acta S. Marinae*, 48-53.

¹²⁸ Ὁ Boulhol ἐξέτασε τουλάχιστον ἕξι χειρόγραφα τὰ ὁποῖα παραδίδουν κείμενα τύπου *BHG* 1166c, 1167 καὶ 1167c, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὸν 11^ο αἰῶνα, καὶ διαπίστωσε ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Σαταναήλ καὶ τῆς κόρη τοῦ Δία λείπει ἀπὸ ὅλα αὐτά: ἐπομένως πρόκειται ὄντως γιὰ μεταβολὴ πὸν χαρακτηρίζει τὴν παραλλαγή γενικὰ, ὄχι μόνο τὰ νεώτερα χφφ. SFY. Βλ. Boulhol 1994, 299.

¹²⁹ Ἐνδεχομένως αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν προσθήκη τοῦ Β στὸ χωρίο *Acta S. Marinae* 36,4 καὶ *p̄asa autō ἢ φαντασία ἀφανῆς ἐγένετο*, ἡ ὁποῖα μοῦ φαίνεται ἐνδεχομένως νὰ ὑποδηλώνει μία κάποια ἐπιθυμία νὰ μὴν ἐκληφθοῦν τὰ γεγονότα τῆς νύχτις ὡς πραγματικὰ μὲ τὴν ὑλικὴ ἔννοια, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς μία σατανικὴ ὀπτασία καὶ ἀπάτη τῶν αἰσθήσεων (πρβλ. τὰ σχόλια τοῦ Μεθοδίου).

¹³⁰ Boulhol 1994, 290-300. Γιὰ τοὺς Βογομίλους βλ. καὶ Russell 1984, 43-49.

¹³¹ Boulhol 1994, 292-293. Βλ. *Εὐαγγέλιον Βαρθολομαίου* 4,23-25: *Εἰ θέλεις μαθεῖν τὸ ὄνομά μου, πρῶτον ἐλεγόμην Σαταναήλ, ὃ ἐρμηνεύεται ἐξάγγελος θεοῦ· ὅτε δὲ ἀπέγνω ἀντίτυπον τοῦ θεοῦ [καὶ] ἐκλήθη τὸ ὄνομά μου Σατανᾶς, ὃ ἐστὶν ἄγγελος ταρταροῦχος.*

¹³² Russell 1977, 188.

¹³³ Boulhol 1994, 295· Russell 1984, 44-47.

αίωνα, πολὺ πρὶν τοὺς Βογομίλους) τὴν ἀνέχτηκε, ἀλλὰ γνωρίζουμε ὅτι ἀνέχτηκε τουλάχιστον τὴν μορφή *Σαταήλ* (ἢ ὁποία δὲν εἶναι ἀπαραίτητα ἓνα ἀπλὸ σφάλμα διότι μαρτυρεῖται σὲ ὀρισμένα ἄλλα κείμενα)¹³⁴ καθὼς καὶ τὴν κόρη τοῦ Δία, ἂν καὶ ὄχι χωρὶς νὰ «ἀφοπλίσει τὴν βόμβα» μὲ τὰ σχόλιά του στὸ μαρτύριο.

Ἐπομένως, ἐδῶ φαίνεται νὰ ἔχουμε μία περίπτωση ὅπου τὸ κείμενο Usener εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι παραδίδει μία ἐκδοχὴ παλαιότερη καὶ πιὸ αὐθεντικὴ. Μάλιστα ἡ πρόταση *οὐδεὶς (γάρ) δύναται γνῶναι τὴν γενεάν ἡμῶν* (SF) μοιάζει σὰν νὰ εἶχε σκοπὸ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν σκανδαλώδη περιγραφή τῆς «διαβολικῆς οἰκογένειας» μὲ τὴν λακωνικὴ δήλωση ὅτι δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποκτήσει γνῶση τέτοιων πραγμάτων.

6.4 Σύγκριση A - B

Στὴν ὥς τώρα συζήτησή μας ἀντιμετωπίσαμε κατὰ κανόνα τὰ κείμενα τῶν χφφ. AB ὥς μία παραλλαγή, «*BHG 1165-1166*», τὴν ὁποία καὶ ἀντιπροσωπεύει ἡ ἔκδοση Usener. Μένει νὰ ἐξετάσουμε τὶς διαφορὲς τῶν δύο αὐτῶν χφφ. γιὰ νὰ ἐξαγάγουμε συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴν σχέση τῶν κατηγοριῶν *BHG 1165* καὶ *1166*: μποροῦν ὄντως νὰ ἐκληφθοῦν ὥς μία παραλλαγή, ἀποτελούμενη ἀπὸ μία οἰκογένεια χειρογράφων, καὶ ἔχει δίκιο ὁ Usener ὅταν ἐκφράζει τὴν προτίμησή του γιὰ τὸ χφ. A; Πιστεύω ὅτι ἡ ὑπόθεση τοῦ Usener γιὰ τὴν ἀπόλυτη ποιοτικὴ ὑπεροχὴ τοῦ A ἔχει ἤδη κλονιστεῖ ἀπὸ ὀρισμένες παρατηρήσεις ποὺ κάναμε μέχρι τώρα, ἀλλὰ θὰ ἀφιερῶσθε ἀκόμη λίγο χωρὸ σὲ κάποιες σύντομες παρατηρήσεις. Σὲ γενικὲς γραμμὲς παρατηρῶ ὅτι οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὰ χφφ. AB εἶναι στὸ ἐπίπεδο μιᾶς οἰκογένειας, ὅπως φαίνεται ἤδη ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι χωροῦν σ' ἓνα κριτικὸ ὑπόμνημα ὅπως ἐκεῖνο τοῦ Usener· δὲν μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ δύο ξεχωριστὲς παραλλαγὲς ὅπως στὴν περίπτωση τῆς *BHG 1167*. Παρακάτω θὰ ἐξετάσω τρία ἀκόμη χωρία τὰ ὁποία κατὰ τὴν γνώμη μου διαψεύδουν τὴν ὑπόθεση τῆς παντελοῦς ὑπεροχῆς τοῦ A καὶ ὁπωσδήποτε μαρτυροῦν γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν ὑπόψη τὸ χφ. B καὶ τυχὸν ἄλλα χφφ. τοῦ τύπου *BHG 1166* στὴν κριτικὴ ἔκδοση.

1. *ἦν δέ σοι φανῆ τὸ φῶς τοῦ σταυροῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἄλλην ὁμοιότητα ἐν σοὶ ὄρω* (*Acta S. Marinae 32,28-29*)

Ἐδῶ ἡ διόρθωση τοῦ Usener *ἦν δέ σοι φανῆ* (πρβλ. *ἵνα δέ σοι φανῆ* A) δὲν βγάζει κανένα νόημα, ἐφόσον ὁ ὁμιλητὴς (ὁ Βεελζεβούλ) ἀναφέρεται σὲ ἤδη τετελεσμένο γεγονός: μετὰ τὴν νίκη τῆς ἀγίας Μαρίας κατὰ τῶν δαιμόνων, στὴν φυλακὴ ἐμφανίστηκε ἓνας σταυρὸς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ (*Acta S. Marinae 30,26-30*), γεγονός τὸ ὁποῖο, ὅπως τώρα μαθαίνουμε, ἐπέφερε μία ἀλλαγὴ στὴν ἐμφάνιση τῆς ἀγίας, τὰ λογοτεχνικὰ πρότυπα τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν σὲ βιβλικὰ γεγονότα ὅπως ἡ μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ ἢ ἡ δόξα τοῦ Μωϋσῆ ὅταν αὐτὸς κατέβηκε ἀπὸ τὸ

¹³⁴ Boulhol 1994, 298.

βουνό κρατώντας τις θεόπνευστες πλάκες των εντολών. Από την άλλη, η γραφή του χφ. Β *ἀφοῦ δὲ ἐφάνη* ταιριάζει ἀπολύτως ἐδῶ.

2. *Εἶπέ μοι σὺ Μαρίνα, πόθεν σου ἡ ζωὴ, καὶ πόθεν σου αἱ σάρκες αἱ νῦν ἀνθοῦσαι ἐν σοί, καὶ πόθεν σου ἡ πίστις, καὶ πῶς εἰσῆλθεν τὸ πνεῦμά σου ἐν σοί καὶ εἰς τὸ σῶμά σου καὶ πῶς πάλιν ἔχει παραληφθῆναι; νῦν εἶπέ μοι...* (*Acta S. Marinae* 34,27-31)

Στὸ χωρίο αὐτὸ ὁ Βεελζεβούλ ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνακρίνει ὁ ἴδιος μὲ τὴν σειρὰ τοῦ τὴν ἁγία, καὶ τῆς προβάλλει μία σειρὰ ἀπὸ ἐρωτήσεις οἱ ὁποῖες ἀντανακλοῦν τὴν ἐρώτηση τῆς ἁγίας σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγή (*γένεση* ἢ *γέννηση*) τοῦ δαίμονα. Ὅλες οἱ ἐρωτήσεις ἀφοροῦν στὴν οὐσία σὲ πτυχές τῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος (*ζωή, σάρκες* (δηλ. τὸ ὑλικὸ σῶμα), *πνεῦμα*), τὸν τρόπο γέννησής του καθὼς καὶ τὸν τρόπο θανάτου του (*πῶς πάλιν ἔχει παραληφθῆναι*). Τὸ χφ. Β προσθέτει μία ἐρώτηση σχετικὰ μὲ τὴν *ψυχὴ*, ἢ ὁποία θὰ ταίριαζε στὰ συμφραζόμενα καὶ θὰ ἔπρεπε τουλάχιστον νὰ ἐξεταστῆ ἢ πιθανότητα νὰ εἶναι αὐθεντική.

3. *ἀναγγέλλω σοι οὕτως· οὐδεὶς δύναται ἐν τῷ γένει ἡμῶν* (*Acta S. Marinae* 34,37-38)

Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο (6.3.4) προτείναμε ἢ δήλωση τοῦ Βεελζεβούλ *οὐδεὶς (γὰρ) δύναται γινῶναι τὴν γενεάν ἡμῶν* στὰ χφφ. SF ἐνδεχομένως νὰ ἀποτελεῖ μία συνειδητὴ «ἐπίθεση» κατὰ τοῦ ἀμφιλεγόμενου μύθου τῆς «διαβολικῆς οἰκογένειας», ὁ ὁποῖος κρίθηκε ἐξοβελιστέος ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες γενιές. Ὡστόσο, μένει τὸ ἐρώτημα γιατί καὶ τὸ χφ. Α παραδίδει τὸ παραπάνω δυσερμηνευτο χωρίο, τὸ ὁποῖο φαίνεται σὰν νὰ σχετιζόταν κάπως μὲ τὴν γραφὴ τῶν χφφ. SF. Ἡ λύση ἴσως βρίσκεται στὸ χφ. Β, τὸ ὁποῖο σύμφωνα μὲ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τοῦ Usener δίνει τὴν γραφὴν *ἀναγγεῶ σοι ὁ, οὐδεὶς...* Ἐνῶ τὸ κείμενο Usener ὡς ἔχει δὲν βγάζει ἱκανοποιητικὸ νόημα, ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ προτείνουμε τὴν ἀκόλουθη διόρθωση: ἢ ἀρχικὴ μορφή τοῦ χωρίου στὴν παραλλαγὴ BHG 1165-1166, σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν θεωρία, ἦταν *ἀναγγέλλω/ἀναγγεῶ σοι ὁ οὐδεὶς δύναται γινῶναι ἐν τῷ γένει ἡμῶν*, δηλαδή «θὰ σοῦ ἀποκαλύψω αὐτὸ πού κανεῖς (ἄλλος) δὲν δύναται νὰ γνωρίσει σχετικὰ μὲ (;) τὸ γένος μας», μία δήλωση δηλαδή πού θὰ λειτουργοῦσε ὡς εἰσαγωγὴ στὶς πληροφορίες πού ἀκολουθοῦν σχετικὰ μὲ τὴν «διαβολικὴ οἰκογένεια». Στὴν συνέχεια ὁ ἐπιμελητὴς τῆς παραλλαγῆς BHG 1167 ἀποφάσισε νὰ ἐξαλείψει τὸ ἐπίμαχο χωρίο καὶ κάλυψε τὸ κενὸ μὲ μία ἐλαφριά τροποποίησι τῆς ὑφιστάμενης πρότασης στὴν μορφήν *οὐδεὶς (γὰρ) δύναται γινῶναι τὴν γενεάν ἡμῶν*. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ χφφ. AB ἔχουν ὑποστῆ φθορὰ κατὰ τὴν παράδοσή τους, μὲ ἀποτέλεσμα μεταξὺ ἄλλων νὰ ἐκπέσει τὸ ρῆμα *γινῶναι* καὶ ἔτσι νὰ καταστῆ τὸ χωρίο δυσανάγνωστο. Ἡ διόρθωση αὐτὴ εἶναι δοκιμαστικὴ καὶ ἀβέβαιη, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι ἀναδεικνύει τὴν σημασία τῆς ἀντίβολης τόσο τοῦ χφ. Β ὅσο καὶ τῶν μεταγενέστερων παραλλαγῶν γιὰ μία ἔκδοση τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Μαρίας.

7. Συμπεράσματα

Άναφορικά με τὰ τρία κεντρικά ἐρωτήματα πού ἔθεσα στο κεφ. 3.1 (σέ ποιες παραλλαγές χωρίζεται ἡ ομάδα «*Τῆς ἀναστάσεως...*», ποία εἶναι ἡ ἀρχαιότερη καί πῶς προέκυψαν οἱ ἄλλες, ποία εἶναι ἡ σχέση τῶν παραλλαγῶν μεταξύ τους καί ἂν οἱ μεταγενέστερες πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπόψη σέ μία κριτική ἔκδοση τῆς ἀρχαιότερης καί με ποῖον τρόπο), τὰ κύρια συμπεράσματα πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν παρούσα ἐργασία εἶναι οἱ ἑξῆς. Πρῶτον, τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Μαρίας, πλὴν τῶν μεταγενέστερων διασκευῶν, χωρίζεται σέ τουλάχιστον δύο διακριτὲς παραλλαγές, οἱ ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν στὶς ταξινομικὲς κατηγορίες τῆς *Bibliothecae Hagiographicae Graecae BHG* 1165-1166 καὶ *BHG* 1167. Ἐντὸς τῆς κατηγορίας *BHG* 1167 ὑπάρχει ἀρκετὴ ποικιλία στὶς γραφές καὶ ἔνδεχομένως θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρήσουμε ὅτι τὰ χφφ. S καὶ FY σχηματίζουν δύο διακριτὲς «ὑποπαραλλαγές». Ἐπιπλέον, εἶχα στὴν διάθεσή μου μόνο ἓνα πολὺ περιορισμένο τμήμα τῆς συνολικῆς χειρόγραφης παράδοσης τοῦ μαρτυρίου, καὶ εἶναι ἄγνωστο πόσες νέες ταξινομικὲς κατηγορίες θὰ προκύψουν ὅταν ἐξεταστοῦν τὰ ὑπόλοιπα χφφ. «*Τῆς ἀναστάσεως...*». Σημειώνεται ὅτι οἱ κατηγορίες *BHG* 1166c καὶ 1167c δὲν ἔχουν ἀκόμη μελετηθεῖ καθόλου.

Δεύτερον, σέ γενικὲς γραμμὲς φαίνεται πειστικότερη ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ παραλλαγή *BHG* 1165-1166 ἀντιπροσωπεύει μία παλαιότερη φάση τῆς ἱστορίας τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ τὴν *BHG* 1167, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναμένεται νὰ ἀποτελέσει τὸν πυρήνα τῆς μελλοντικῆς κριτικῆς ἔκδοσης. Ὡστόσο, ἀκόμη καὶ τὰ πολὺ μεταγενέστερα χφφ. SFY τῆς παραλλαγῆς *BHG* 1167 ἔχει ἀποδειχθεῖ ἐπανειλημμένως ὅτι διασώζουν σέ διάφορα σημεία ὑλικὸ πού δύσκολα ἀποδεικνύεται μεταγενέστερη, ἐπειδὴ συνδέεται ἄμεσα με ὑποτιθέμενες πηγές τοῦ ἀρχικοῦ μαρτυρίου. Ἐπομένως εἶναι ἀδύνατο σ' αὐτὸ τὸ στάδιο νὰ ἀποκλειστεῖ κατηγορηματικὰ ἡ παραλλαγή *BHG* 1167 ἀπὸ τὴν ἔκδοση. Τὸ ἐπόμενο στάδιο τῆς ἐργασίας μου θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῶν ὑπόλοιπων χειρογράφων, ξεκινώντας ἀπὸ τοὺς παλαιότερους μάρτυρες καὶ τῶν δύο παραλλαγῶν, προκειμένου νὰ διαλευκανθοῦν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο τὰ στάδια τῆς ἐξέλιξης τοῦ μαρτυρίου. Μόνο κατόπιν αὐτῆς τῆς διαδικασίας θὰ ἀποκαλυφθεῖ ἂν τελικὰ θὰ σταθεῖ δυνατό νὰ πραγματοποιηθεῖ μία στεμματικοῦ τύπου κριτικὴ ἔκδοση, ἔνδεχομένως τῆς παραλλαγῆς *BHG* 1165-1166 με τὴν βοήθεια τῶν ὑπόλοιπων παραλλαγῶν γιὰ τὴν συμπτωματικὴ θεραπεία φθαρμένων χωρίων, ἢ ἂν οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς παραλλαγές καὶ ἡ δυσκολία ἀπόδειξης τῆς χρονικῆς σειρᾶς προτεραιότητος τῶν διάφορων τμημάτων τοῦ ὑλικοῦ καταστήσουν ἀδύνατη μία στεμματικοῦ τύπου ἔκδοση καὶ ἀναγκάσουν τὸν ἐκδότη νὰ καταφύγει σέ μία ἐναλλακτικὴ στρατηγικὴ, ὅπως ἡ ξεχωριστὴ συνοπτικὴ ἔκδοση τῶν διάφορων παραλλαγῶν.

Βιβλιογραφία¹³⁵

Πρωτογενή κείμενα

Acta S. Marinae = Acta S. Marinae et S. Christophori. Festschrift zur fünften Säcularfeier der Carl-Ruprechts-Universität zu Heidelberg. Έκδ. H. Usener. Βόννη 1886.

Διαθήκη τοῦ Σολομῶντος = The Testament of Solomon. Έκδ. C. McCown. Λειψία 1922.

Διήγησις τοῦ Ἀλεξάνδρου = Διήγησις τοῦ Ἀλεξάνδρου. The Tale of Alexander. The Rhymed Version. Έκδ. D. Holton. (Β΄ ἔκδ.). Ἀθήνα 2002.

Εὐαγγέλιο τοῦ Βαρθολομαίου = «Die apokryphen Fragen des Bartholomäus.» Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften, Philol.-hist. Kl, 9-29. Έκδ. G. N. Bonwetsch. Γοττίγγη 1897.

Θαύματα τῆς ἀγίας Θέκλας = Miracle Tales from Byzantium. Μτφ. A-M. Talbot - S. F. Johnson. Κέμπριτζ (Μασαχουσέτη) 2012.

Θαύματα τῶν ἀγίων Κύρου καὶ Ἰωάννου = Los Thaumata de Sofronio: Contribución al estudio de la incubación cristiana. Έκδ. N. Fernandez Marcos. (Manuales y anejos de Emérita 31). Madrid 1975.

Ἰλιάς = Ὀμήρου Ἰλιάς. Έκδ. H. Färber. Μόναχο 1954.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη = Novum Testamentum Graece. Post E. & E. Nestle. Έκδ. B. & K. Aland - J. Karavidopoulos - C. M. Martini - B. M. Metzger. (KZ΄ ἔκδ. - Α΄ ἔκδ. 1898.) Στουτγάρδη 1993.

Λουκιανοῦ Φιλοψευδῆς = Lucian. Γ΄ τόμος. Μτφ. A. M. Harmon. Κέμπριτζ (Μασαχουσέτη) 1921.

Le martyre de Saint Aréthas = Le martyre de Saint Aréthas et de ses compagnons (BHG 166). Édition critique, étude et annotation. (Collège de France - CNRS Centre de recherche d'histoire et civilization de Byzance monographies 27. Le massacre de Najrân I.) Έκδ. M. Detoraki. Παρίσι 2007.

Τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Ἰουλιανῆς = «Τὸ μαρτύριο τῆς ἀγίας Ἰουλιανῆς τῆς ἐκ Νικομηδείας.» Βυζαντινά 9, 150-166. Έκδ. X. Ἀγγελίδη. Ἀθήνα 1977.

Παλαιὰ Διαθήκη = Septuaginta. Editio minor. Τόμοι Β΄. Έκδ. A. Rahlfs. 1935, 1979 Στουτγάρδη.

Πτωχοπρόδρομος = Πτωχοπρόδρομος. Έκδ. H. Eideneier. Ἡράκλειο 2012.

¹³⁵ Σημ. τὰ ἔργα στὰ ὁποῖα δὲν κατέστη δυνατό νὰ ἀποκτήσω πρόσβαση δηλώνονται με ἀγκύλες.

Ἐρευνητικὴ βιβλιογραφία

Benešević, V. 1911-1917. *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum, qui in monasterio S. Catharinae in monte Sinai asservantur*. Τόμοι Β' (I καὶ III.1). Ἀγία Πετρούπολη.

BHG = F. Halkin. 1957. *Bibliotheca Hagiographica Graeca*. Τόμοι Β'. (Subsidia Hagiographica 8.) (Γ' ἔκδ.) Βρυξέλλες.

BHG N.A. = F. Halkin. 1984. *Novum Auctarium Bibliothecae Hagiographicae Graecae*. (Subsidia Hagiographica 65.) Βρυξέλλες.

BHL = Socii Bollandiani 1900-1901. *Bibliotheca Hagiographica Latina Antiquae et Mediae Aetatis*. (Subsidia Hagiographica 6.) Βρυξέλλες.

BHL N. S. = H. Fros. 1986. *Bibliotheca Hagiographica Latina Antiquae et Mediae Aetatis. Novum supplementum*. (Subsidia Hagiographica 70.) Βρυξέλλες.

Boulhol, P. 1994. «Hagiographie antique et démonologie. Notes sur quelques Passions grecques (BHG 962z, 964 et 1165-66)». *Analecta Bollandiana* 112, 255-303.

Brown, P. *The World of Late Antiquity. AD 150-750*. Λονδίνο.

[*Catalogi bibl. regiae = Catalogi bibliothecae regiae pars secunda complectens codices manuscriptos graecos*. Παρίσι 1740.]

Catalogue of additions 1854-75 = Catalogue of additions to the manuscripts in the British Museum in the years 1854-1875. Λονδίνο 1877.

[Coxe, H. O. 1853. *Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae. Pars prima*. Ὁξφόρδη.]

Delehaye, H. 1966. *Les Passions des martyrs et les genres littéraires*. (Subsidia hagiographica 13b.) (2^η ἔκδ. - 1^η ἔκδ. 1921.) Βρυξέλλες.

- 1926. «Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae scholae theologiae in Chalce insula». *Analecta Bollandiana* 44, 5-63.
- 1905. «Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae D. Marci Venetiarum». *Analecta Bollandiana* 24, 169-256.
- 1904. «Catalogus codicum hagiographicorum graecorum monasterii s. Salvatoris nunc bibliothecae univ. Messanensis, *Analecta Bollandiana* 23, 19-75.
- 1902. «Ad catalogum codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae Vaticanae supplementum». *Analecta Bollandiana* 21, 5-22.

- Detoraki, M. 2014. «Greek *Passions* of the Martyrs in Byzantium». *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*. Β' τόμος, 61-101. Έκδ. S. Efthymiadis. Φάρνχαμ.
- Ehrhard I-III* = Ehrhard, A. 1937-52. *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche. I. Teil: Die Überlieferung*. Τόμοι Γ'. Λειψία.
- Εύστρατιάδης, Σ. - Άρκάδιος. 1924. *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the monastery of Vatopedi on Mount Athos*. (Harvard Theological Studies 11.) Κέμπριτζ.
- Feron, E. - Battaglini, F. 1893. *Codices manuscripti graeci ottoboniani Bibliothecae Vaticanae*. Ρώμη.
- [Franchi de' Cavalieri, P. - Muccio, G. 1896. «Index codicum graecorum bibliothecae Angelicae». *Studi italiani di filologia classica* 4, 7-184.]
- van Gemert, A. 2001. «Η κριτική αποκατάσταση των κειμένων.» *Θεωρία και πράξη των εκδόσεων της υστεροβυζαντινής, αναγεννησιακής και μεταβυζαντινής δημόδους γραμματείας*, 17-36. Έκδ. Η. Eideneier - U. Moennig - N. Τουφεξής. Έράκλειο.
- [Hagiographi Bollandiani - Omont, H. 1896. *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae nationalis Parisiensis*. (Subsidia hagiographica 5.) Βρυξέλλες.]
- [Hagiographi Bollandiani - Franchi de' Cavalieri, P. 1899. *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae Vaticanae*. (Subsidia hagiographica 7.) Βρυξέλλες.]
- Halkin, F. 1968. *Manuscrits grecs de Paris: Inventaire hagiographique*. Βρυξέλλες.
- Howe, L. L. 1966. *The Praetorian Prefect from Commodus to Diocletian (A. D. 180 -305)*. Ρώμη.
- Jeffreys, M. 2008. «Textual criticism.» *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 86-94. Έκδ. E. Jeffreys - J. Haldon - R. Cormack. Όξφόρδη.
- 2001. «Πολυμορφία.» *Θεωρία και πράξη των εκδόσεων της υστεροβυζαντινής, αναγεννησιακής και μεταβυζαντινής δημόδους γραμματείας*, 17-36. Έκδ. Η. Eideneier - U. Moennig - N. Τουφεξής. Έράκλειο.
- [Καλλίμαχος Διάκονος, 1913. «Πατριακής βιβλιοθήκης συμπλήρωμα (Άγνωστοι κώδικες)». *Έκκλησιαστικός Φάρος* 12.]
- Laiou, A. - Morrisson, C. 2011. *Η βυζαντινή οικονομία*. (Πρωτότυπο *The Byzantine Economy*, Κέμπριτζ 2007.) Άθήνα.

- Λάμπρος, Σπ. 1898. *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἄνδρον μονῇ τῆς Ἁγίας κωδίκων*. (Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τοῦ Παρνασσοῦ.) Ἀθήνα.
- 1895-1900. *Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos*. Τόμοι Β΄. Κέμπριτζ.
- Latyšev, V. 1912. *Menologii anonymi byzantini saeculi X quae supersunt. Fasc. II menses Iunium, Iulium, Augustum continens*. Ἁγία Πετρούπολη.
- Mancini, A. 1907. *Codices Graeci monasterii Messanensis S. Salvatoris*. Μεσσήνη.
- Martindale, J. R. 1971. *The Prosopography of the Later Roman Empire*. Τόμοι Γ΄. Κέμπριτζ.
- Martini, E. 1967. *Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane*. Τόμοι Β΄. Ρώμη.
- Martini, A. - Bassi, D. 1906. *Catalogus codicum graecorum bibliothecae Ambrosianae*. Τόμοι Β΄. Μιλάνο.
- Mercati, G. 1901. *Note di letteratura biblica e cristiana antica*. (Studi di testi 5.) Ρώμη.
- [Mingarelli, I. A. 1784. *Graeci codices manuscripti apud Nanianos patricos Venetos asservati*. Μπολόνια.]
- de Montfaucon, B. 1715. *Bibliotheca Coisliniana, olim Segueriana*. Παρίσι.
- Mioni, E. 2009. *Εἰσαγωγή στὴν ἑλληνικὴ παλαιογραφία*. (Πρωτότυπο *Introduzione alla Paleografia Greca*, Πάντοβα 1973.) Ἀθήνα.
- ODB = *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Τόμοι Γ΄. Ἔκδ. Α. Kazhdan κ. ἄ. Ὁξφόρδη 1991.
- Omont, H. 1886-1888.¹³⁶ *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*. Τόμοι Δ΄. Παρίσι.
- Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἄ. 1898. «Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Σουμελά ἑλληνικῶν χειρογράφων». Παράρτημα στὸ ἔργο *Ἱστορία τῆς παρά τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς βασιλικῆς πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Σουμελά*. Ἔκδ. Θ. Κυριακίδης. Ἀθήνα.
- 1891-1897. *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*. Τόμοι Ε΄. Ἁγία Πετρούπολη.
 - 1884-1888. *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη*. Τόμοι Β΄. Κωνσταντινούπολη.

¹³⁶ Εἶχα πρόσβαση μόνο στοὺς δύο πρώτους τόμους αὐτοῦ τοῦ ἔργου.

- [Pasini, J. - Rivautella, A. - Berta, F. 1749. *Manuscriptorum codicum bibliothecae regii Taurinensis Athenaei. Pars prima complectens hebraicos et graecos.* Τορίνο.]
- Perria, L. 1979. *I manoscritti citati da Albert Ehrhard.* Ρώμη.
- Reynolds, L. D. - Wilson, N. G. 2001. *Ἀντιγραφεῖς καὶ φιλόλογοι. Τὸ ἱστορικὸ τῆς παράδοσης τῶν κλασικῶν κειμένων.* (3^η ἔκδ. - 1^η ἔκδ. 1981, πρωτότυπο *Scribes and Scholars*, Λονδίνο 1975.)
- [Rocchi, A. 1883. *Codices Cryptenses seu Abbatiae Cryptae Ferratae in Tusculano digesti et illustrati.* Τίβολι.]
- Russell, J. B. 1984. *Lucifer. The Devil in the Middle Ages.* Ἰθάκη, Νέα Ὑόρκη.
- 1981. *Satan. The Early Christian Tradition.* Ἰθάκη, Νέα Ὑόρκη.
 - 1977. *The Devil. Perceptions of Evil from Antiquity to Primitive Christianity.* Ἰθάκη, Νέα Ὑόρκη.
- Σακκελίων, Ἰ. 1892. *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ελλάδος.* Ἀθήνα.
- Schwyzler, E. - Debrunner, A. 2008. *Ἡ Σύνταξη τῆς Αρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσας.* (3^η ἔκδ. - 1^η ἔκδ. 2002, πρωτότυπο *Syntax und Syntaktische Stilistik*, Μόναχο 1988.) Ἀθήνα.
- Stevenson, H. 1885. *Codices manuscripti Palatini graeci Bibliothecae Vaticanae.* Ρώμη.
- Treadgold, W. 1997. *A History of the Byzantine State and Society.* Στάνφορντ, Καλιφόρνια.
- Van de Vorst, C. - Delehay, H. 1913. *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Germaniae Belgii Angliae.* (Subsidia Hagiographica 13.) Βρυξέλλες.

Παράρτημα: Μεταγραφή τῆς ἀνάκρισης τοῦ δαίμονα (*Acta S. Marinae* 31,7-36,6) ἀπὸ τὰ χειρόγραφα καὶ τὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης Usener¹³⁷

Coisl. gr. 121 (S)

1. τότε ἡ ἀγία στραφήσα λέγει τῷ δαίμωνι· τί σοι ἔστιν ὄνομα ἀκάθαρτον πνεῦμα, ὁ δαίμων εἶπεν· βελζεβουήλ· ἄρχον τῶν ἑξακοσίων· ἡ ἀγία λέγει· πόθεν ἡ γεννησί σου καὶ ἡ ρίζα σου· ὁ δαίμων εἶπεν· δέωμαί σου ἀγία· ἔλαφρινον τὸν πόδαν σου ἀπὸ τοῦ τραχύλου μου ἵνα μικρὸν αναπαύσωμε καὶ ἐξηγοῦμεν σοι πάντα τὰ ἐν ἐμοὶ πεπραγμένα· ἡ δὲ ἀγία λαφρύνασα τὸν πόδα αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τραχύλου αὐτοῦ· 2. εἶπεν ὁ δαίμων· ἐγὼ εἰμὶ ὁ πολλῶν δικαίων κόπους ἀρπάσον καὶ ἐν τῇ κοιλία μου κατέπιον· ἐγὼ μετα πάντων πολεμῶ· καὶ οὐδῆς δύναται νικήσει με· σὺ δὲ εἰς γῆν με κατέρηξας καὶ ἔταποινωσάς με· ἐγὼ πολλοὺς ἔδωκίμασα ἀγίους· καὶ οὐδε ἡς ἠδυνήθη οὗται ἐμὲ οὗται τὸν συγγενῆν μου τὸν ροῦφον ἀποκτίνει· σὺ δὲ αὐτὸν καὶ ἐμὲ ἀπέκτινας καὶ ἐθανάτωσας· οὐδῆς ἠδυνήθην χεῖρας μου δεῖσαι· σὺ δὲ ἔδυσάς με καὶ πληγὰς ἐπὶ τὸν νότον μου ἔθυκας· 3. λέγω δὲ σοὶ τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἐκ τοῦ ζωφεροῦ καὶ ζωφόδου ἀέρος τὴν γέννησιν ἔχωμεν τοῦ λεγωμένου σατανᾶ· 4. ἐγὼ εἰμὶ ὁ διαστρέφον τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπιθυμίας πονηρᾶς· ἕως οὗ καταλύσω τὰ ἔρα¹³⁸ τῆς δικαιοσύνης· ὅτι ἡ κακία μου ὄπλον ἐστὶν καὶ εὐρεῖσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· ὡσπερ γὰρ ζήφος ἔρχεται εἰς σάρκα ζῶσα καὶ [πίν]η¹³⁹ αἷμα· οὗτος καγὼ εἰσέρχουμε εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν· καὶ διαστρέφω τὰς καρδίας αὐτῶν καὶ ἀλλάσω τὴν διάνοιαν· καὶ εἰς μυζωτέρας ἐπιθυμίας πονηρᾶς ἐκβαλῶ αὐτοὺς· καὶ ἐν ταῖς προσεύχαῖς αὐτῶν παρίσταμε καὶ διαστρέφω τὸν λογισμὸν αὐτῶν· ἐγὼ εἰμὶ ὁ πυρόνον τοῦς νεφροῦς αὐτῶν καὶ σκοτίζων τὸν νοῦν καὶ ποιῶν αὐτοὺς λανθάνειν πάσαν τὴν οὐρανίαν βασιλείαν· ὅταν δὲ κοιμῶνται ἀπέρχουμε καὶ ἐξυπνῶ αὐτοὺς καὶ ἀπέρχονται εἰς οἴκους αλοτριῶν· τῷ πῆν πάντα τὰ ἐμοὶ βουλευτέα¹⁴⁰ καὶ οὐς οὐ δύναμε ἐξυπνήσαι ἐκ τῆς κλήνης αὐτῶν· ποιῶ αὐτοὺς φαντάζεσθαι ἐν ὄραμματι τῆς νυκτὸς ἵνα ὅθεν δεῖποτε πειράσω αὐτοὺς ὡς ἐμοὶ θυμιτὸν· ἵνα μοῖ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξεληθῶσιν· ἐγὼ μετὰ πάντων πολεμῶ· καὶ πάντας ἀμφανίζω· καὶ νῦν ἄρτι ὑπὸ τριφερᾶς κόρης ἐνικήθην· 5. νῦν ὀρῶ τῷ χριστῷ ἐν σοὶ μένοντα· καὶ διὰ τοῦτω ποιεῖ ὦ βοῦλη· πρω του δωθύνε¹⁴¹ σοι πνεῦμα γῆ καὶ σποδός καὶ ὄλον τῷ σωμα σον ἠφανισμένον ἦν· ἄρτι γὰρ ἄλην ιδέαν ἐν σοὶ θεωρῶ· πόθεν σῆ χρυσῆ οἱ πόδες· πόθεν σοὶ σφραγίς χριστοῦ· πόθεν σοὶ καρπὸς δικαιοσύνης ὡς ὡσμὴ εὐωδίας πλήρης τῷ σῶμα σου· οἱ δακτύλοις σου τῆ σφραγίδι τοῦ χριστοῦ

¹³⁷ Σημ. Ἀναπαράγω τὴν ὀρθογραφία καὶ τὴν στίξη τῶν χειρογράφων, ὑποσημειώνοντας μόνο σποραδικὰ τὴν κανονικὴ ὀρθογραφία, ἀλλὰ χωρίζω τὶς λέξεις σύμφωνα με τὴν σημερινὴ ἐπικρατοῦσα συνήθεια. Φθαρμένα ἢ ἀλλιῶς δυσανάγνωστα γράμματα, γιὰ τὴν ἀνάγνωσι τῶν ὁποίων δὲν εἶμαι βέβαιος, δηλώνονται με μίαν τελείαν κάτω ἀπὸ τὴν γραμμὴ ὅπως συνηθίζεται στὴν ἔκδοσι ἐπιγραφῶν καὶ παπύρων (π.χ. τίμημα). Γράμματα ποὺ λείπουν ἐντελῶς (εἴτε ἐπιχειρεῖται ἢ ἀποκατάστασίν τους με εἰκασία εἴτε ὄχι) δηλώνονται με τὴν χρῆσι ἀγκυλῶν. Γιὰ τὸν χωρισμὸ τῶν κειμένων σὲ ἐνότητες με ἀρίθμησι βλ. κεφ. 6.3.

¹³⁸ Πρβλ. FY ἔργα

¹³⁹ Πρβλ. FY εἰσέρχεται εἰς σάρκα ζῶσαν· καὶ τίνει αἷμα

¹⁴⁰ Δηλ. ποιεῖν ... βουλευτέα

¹⁴¹ Δηλ. δοθῆναι

περιγράφουσιν· καὶ διὰ τοῦτου τοῦ 135/ σημείου τὰς χεῖρας μου ἔδυσας· ὁ πρῶτος αἰῶνων χριστὸς ἐν σοὶ αναπέπαυτε· μετὰ τοῦτου τοῦ σημείου τὰ ὄπλα μου συνέθλασας· καὶ ἐμὲν ἀνὴρ νικήσαι οὐκ ἔμελεν· ἀλλ' οἶπο τριφεράς ἐνίκηθην κόρης· **6.** καὶ τοῦτο μεν θρηλή¹⁴² ὅτι ὁ πατὴρ σου καὶ ἡ μήτηρ σου σὺνκοινωνοὶ μου ἐγένωντο· καὶ σὺν σοὶ κατὰ τοῦ γένους ἐπάνεστης· τοῦτω ἔστιν θαυμαστὸν· ὅτι θυγάτηρ τριφερᾶ ἐνίκησε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ ὅλον τὸ γένος καὶ τῷ χριστῷ ἠκολούθησεν· καὶ δεσμεύειν τοὺς δαίμονας· καὶ ἀποκτενῆν τοὺς δράκοντας· οὗτος ἡ δύναμις ἡμῶν οὐδὲν ἰσχύι· ὅτι ὑπο τριφεράς ἐνίκηθημεν κόρης· **7.** μαρίνα εἶπεν· εἶπέ μοι κατάδικε· πόθεν ἡ γέννησις ἡμῶν· ἢ τίς παρήγγηλεν ὑμῖν εἰς τὰ ἅγια ἔργα πολεμεῖν· ὁ δαίμων εἶπεν· μαρίνα πόθεν ἡ ζωὴ σου πόθεν τὰ μέλεις σου τὰ ἐν σοὶ κοινοῦμενα¹⁴³· καὶ πόθεν ἦλθεν ἐν σοὶ ὁ χριστός· εἶπέ μοι· τότε καγὼ λέγξω¹⁴⁴ σοι πάντα ὅσα ἐποίησα· μαρίνα εἶπεν· οὐκ ἐνδέχεται δαιμόνια τὰ τοῦ θεοῦ μου θαύματα ἐξάγγηλεν· οὐδὲν γὰρ σὺ ἄξιος δαίμων ἀκαθαρτος ὄν τοῦ ακοῦσαι τῆς ἐμῆς φωνῆς· ἢ γὰρ χάρις τοῦ ἀοράτου θεοῦ ἔστιν σὺν ἡμῖν· ἀλλ' εἶπέ μοι πάντα πρῶτον σε παραδοῦναι εἰς κρίσιν· **8.** ὁ δαίμων εἶπεν· ὁ σαταγᾶς βασιλεὺς ἡμῶν ἐστίν· οὐδεὶς δύναται γινῶναι τὴν γενεὰν ἡμῶν· ἐκ γὰρ τῶν νεφαιλῶν ἐρύφθημεν κάτω· κατ' αὐτοῦ σὺνκατασπασθέντες· **9.** καὶ ὅπου ἀκούσωμεν ἔργα καλλὰ τῶν δικαίων· παραχρήμα ἐκεῖ εὐρεισκόμεθα μετὰ καὶ ἐτέρων δαιμόνων· ἢ γὰρ ὁδὸς ἡμῶν οὐκ ἐστίν εὐθεῖα· κ' ἄλλ' οἴμ[ε]ν¹⁴⁵ πετώμενοι ἀνα μέσον τοῦ αἴερος· **10.** ἰδοὺ πάντα ἀνήγγηλα σοι μαρίνα· δαίωμέ σου μὴ ἐπαγάγης θάνατον ἐπ' ἐμοῦ· ἀλλ' οἴμοι¹⁴⁶ δεδεμένος ὑπο σοῦ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· ὡς πρῶτον ὑπάρχων δεδεμένος ὑπὸ σολομώνος ἐν τοῖς σκέβεισιν τοῖς χαλκοῖς· μετὰ τῆς σφραγίδος τῆς δωθήσης αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐλθόντων τῶν χαλδαίων ἐδώκουν χρυσοῦν ἵναι· καὶ ἄραντες τὴν σκέπην τότε ἐξεφύγαμεν ἡμῆς· **11.** ἐγὼ γὰρ εἰμὶ ὁ χλεβάζων πάντα ἄνθρωπον τὸν βουλῶμενον εἰσερχεσθαι εἰς τὴν ἀσωτίαν· ἐγὼ αὐτὸν φυσιῶ· ἔσω οὐ κατασπάσω τοὺς νεφροὺς αὐτοῦ· καὶ σκοτεῖσω τὴν συνήδησιν· καὶ ποιήσω τὴν σωφίαν αὐτοῦ λίθην παράδωθῆναι¹⁴⁷· καὶ οὗτος εὐρίσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· καὶ ἔὰν τις ἠδίτιτος εὐωδίας ἔχει· λαμβάνει ὄσμην σαπρίας· καὶ ἐμβαλῶ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ πῦρ καιώμενον· καὶ γύνεται θάνατος διὰ τῆς αμαρτίας ἐπιθημία· **12.** τότε ἡ ἁγία εἶπεν πρὸς τὸν δαίμονα· φημῶθητι! οὐκέτι θέλω ακοῦσαι λόγον ἐκ τοῦ στοματός σου τοῦ μιαιοῦ· καὶ εὐθέως ἔδυσεν τὸν δαίμονα τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ· καὶ ἀπήγαγεν εἰς τὴν γωνίαν τῆς φυλακῆς· καὶ σφραγίσας εἰς τὸ ἔδαφος παραχρήμα ἐράγη καὶ γέγωνεν χάος μέγα· ὀρκισαμένη δὲ τὸν δαίμονα ἔβαλλεν αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσα· ὕπαγε πονηρὸν δαίμον εἰς τὸν βυθὸν τοῦ ἄδου· ἕως οὐ δῶσι λόγον περὶ τῶν ψυχῶν ὧν ἀπόλεσας· (134v,a13-135,b37)

¹⁴² Πρβλ. FY θρηνω

¹⁴³ Δηλ. μέλη ... κινούμενα

¹⁴⁴ Δηλ. λέξω

¹⁴⁵ Δύσκολο καὶ προφανῶς φθαρμένο χωρίο· ἡ δευτέρα λέξις εἶναι ἀλλά, ἢ τρίτη ἴσως ἴμεν ἀπὸ τὸ εἶμι;

¹⁴⁶ Δηλ. εἶμι

¹⁴⁷ Δηλ. λίθη παραδοθῆναι

1. ἡ δὲ ἅγια λέγει πρὸς τὸν δαίμονα· τί σου ἐστὶν τὸ ὄνομα ἀκάθαρτον πνεῦμα· ὁ δαίμων λέγει· βεελζεβούλ¹⁴⁹ ἄρχων τῶν δαιμόνων· μαρίνα εἶπεν· πόθεν ἡ γεννεά σου καὶ ἡ ρίζα σου· ὁ δαίμων εἶπεν· δέομαί σου δούλη τοῦ χριστοῦ ἐλάφρυνον τὸν πόδα σου ἀπὸ τὸν τράχηλόν μου· ἵνα μικρὸν ἀναπαύσομαι· ἡ δὲ ἅγια ἐποίησεν οὕτως· 2. τότε ἀποκριθεὶς εἶπεν πρὸς τὴν ἁγίαν· ἐγὼ πολλῶν δικαίων κόπους εἴρπασα· καὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ μου κατέποιον· ἐγὼ μετὰ πάντων πολεμῶ· καὶ πάντα ἀφανίζω· καὶ οὐδεὶς ἐδηνύθη νικήσῃ με· σὺ δὲ ἔδυσάς με· καὶ πληγὰς ἐπὶ τὸν νότον μου ἐπέθηκας· 3. ἐγὼ δὲ λέγω σοὶ τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ζοφεροῦ τὴν γέννησιν ἔχω· τοῦ λεγομένου σατανᾶ· 4. ἐγὼ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐδοκίμασα καὶ ἐπήρασα· καὶ οὐδεὶς τὸν συγκενήν μου ῥοῦφον ἀδικῆσαι ἴσχυσεν· σὺ δὲ ἀπέκτεινας αὐτόν· οὐδεὶς ἐδυνήθη ποτὲ χεῖραν μου κρατῆσαι· σὺ δὲ ἀπέκτεινάς με· 5. ἐγὼ εἰμὶ ὁ διάστρέφων τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἐμβάνω αὐτοὺς εἰς ἐπιθυμίας πονηρᾶς· ἕως οὗ καταλύσω τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ· καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· ὅτι ἡ κακία μου ἀπώλεια αὐτῶν¹⁵⁰ ἐστίν· καὶ εὐρίσκονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· ὡσπερ γὰρ τὸ ξίφος εἰσέρχεται εἰς σάρκα ζῶσαν· καὶ τίνει¹⁵¹ αἷμα· οὕτως καὶ ἐγὼ εἰσέρχομαι εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων καὶ διαστρέφω αὐτούς· ἀπὸ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὰς εὐθείας· καὶ ἀλάσσω^{266/} τὴν διάνοιαν αὐτῶν· καὶ εἰς μιζωτέρας¹⁵² ἐπιθυμίας ἐμβάλω αὐτούς· καὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν παρίσταμαι καὶ διαστρέφω αὐτούς· ἐγὼ εἰμὶ ὁ πυρώνων τοὺς νεφροὺς αὐτῶν καὶ ἀλλάσσω τὴν διάνοιαν αὐτῶν·¹⁵³ καὶ ποιῶ αὐτοὺς λανθάνειν τὴν ἐπουράνιον¹⁵⁴ σοφίαν· καὶ ὅταν κοιμῶνται εἰσέρχομαι καὶ ἐξύπνῶ αὐτούς, καὶ ἀπέρχονται καὶ¹⁵⁵ εἰς οἴκους ἀλλοτρίων¹⁵⁶· καὶ ὅσους οὐ δύνομαι συκόσαι¹⁵⁷ ἐκ τῆς κλίνης αὐτῶν· ποιῶ αὐτοὺς φαντάζεσθαι ἐν ὁράματι· ἵνα ὅπως δήποτε πειράσω¹⁵⁸ αὐτούς· καὶ τότε μοι ἔσται τὸ ἀρεστόν· ἵνα μήτις ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου· 6. τοῦτο μὲν, θρηνῶ· ὅτι ἀπὸ τοῦ γένους μου ἀνέστη¹⁵⁹ τέκνον καὶ ἐνίκησεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα· καὶ ὅλον τὸ γένος αὐτῆς· καὶ τῷ χριστῷ ἠκολούθησεν· καὶ δεσμέβη τοὺς δαίμονας· καὶ γὰρ ὁ πατήρ σου καὶ ἡ μήτηρ σου συγκοινωνοὶ μου ἐγένοντο¹⁶⁰· 7. ἀλλὰ νῦν ὁρῶ τὸν χριστὸν ἐν σοὶ μένοντα, καὶ ποιεῖς ὧ θέλεις· πρὸ τοῦ δωθῆναι σοὶ πνεῦμα ἅγιον· γῆ καὶ σποδὸς ἦν· καὶ ὅλον τὸ σῶμα σου ἀφανισμένον ἦν· νῦν δὲ ἐφ' ὧ ἔλαβες τὴν ἐπουράνιον φωνήν· ἄλλην ἰδέαν ἐν σοὶ θεωρῶ· πόθεν σοὶ χρυσοὶ πόδες· πόθεν σοὶ καρπὸς δικαιοσύνης· χάριτος πλήρης εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί σου· καὶ ὅλλη πεπληρωμένη τῆς θείας χάριτος· καὶ περιφυλαττομένη τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ· 8.

¹⁴⁸ Λόγω τῆς κοντινῆς συγγένειας τῶν χειρογράφων F καὶ Y παρουσιάζεται ἐδῶ ἡ μεταγραφή τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸ χφ. F καὶ σημειώνονται μόνον οἱ οὐσιώδεις ἀποκλίσεις τοῦ Y ἀπὸ αὐτό.

¹⁴⁹ βεελζεβουήλ Y

¹⁵⁰ αὐτῶ Y

¹⁵¹ Προφανῶς σφάλμα ἀντὶ πίνει

¹⁵² Δηλ. μειζοτέρας (πρὸ μειζονας)

¹⁵³ καὶ εἰς μιζωτέρας... διάνοιαν αὐτῶν om. Y

¹⁵⁴ ἐπουρανίων Y

¹⁵⁵ καὶ om. Y

¹⁵⁶ εἰς ἀλλοτρίους οἴκους Y

¹⁵⁷ Δηλ. σηκῶσαι

¹⁵⁸ πειράσομαι Y

¹⁵⁹ ante ἀνέστη add. καὶ Y

¹⁶⁰ ἐγίνοντο Y

μαρίνα εἶπεν· εἶπέ μοι κατάδικε· τίς παρέγγειλέν σοι τολμῶν εἰς τὰ ἅγια ἔργα πολεμεῖν· **9.** εἶπεν ὁ δαίμων· ὁ σατανὰς βασιλεὺς ἡμῶν ἐστίν· οὐδεὶς γὰρ δύναται γνῶναι τὴν γενεὰν ἡμῶν· ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρίφημεν κάτω· καὶ γὰρ ἐμαυτὸν· **10.** ὅπου δ' ἂν ἀκούσω ἔργα καλὰ τῶν δικαίων· παρὰ χρῆμα εὐρίσκομαι ἐκεῖ· μετὰ καὶ ἐτέρων δαιμόνων πολλῶν· ἢ γὰρ χάρις τοῦ θεοῦ ἀπεδιώκει ἡμᾶς· ἢ γὰρ ὁδὸς ἡμῶν οὐκ ἔστιν εὐθεία· πετομένοι γὰρ ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος· **11.** ἰδοὺ γὰρ πάντα ἀνήγγειλά σοι μαρίνα· καὶ δέομαί σου ὅπως μὴ ἐπενέγκεις θάνατον ἐπ' ἐμέ· ἀλλὰ δεδεμένος εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ γὰρ προὔπαρχων μετὰ ἄνθρωπον· ὑπὸ σολομῶντος ἐν σκέυεσιν χαλ **266^v**/ κοῖς μετὰ τὴν σφραγίδα τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἐλθόντων δὲ τῶν χαλδαίων· ἐδόκουν τὴν σφραγίδα χρυσοῦ εἶναι· καὶ ἄραντες αὐτήν· ἐξέφυγον ἡμεῖς· **12.** ἐγὼ εἰμὶ ὁ χλευάζων πάντα ἄνθρωπον βουλευόμενον¹⁶¹ ἔρχεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· ἐγὼ αὐτοὺς φυσιῶ μέχρις ἂν καταντήσω κακῶς· καὶ σκοτίσω τὴν διάνοιαν αὐτῶν· καὶ ποιῶ αὐτοὺς λανθάνειν τὴν μνήμην καὶ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ· **13.** ἢ δὲ ἅγια εἶπεν πρὸς τὸν δαίμονα· φυμῶθητι δαίμων ἀκάθαρτε· οὐκέτι θέλω ἀκοῦσαι λόγον¹⁶² ἐκ τοῦ στόματός σου· καὶ ποιήσασα τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ· παραχρῆμα ἐρράγη ἡ γῆς καὶ γέγονεν¹⁶³ χάσμα μέγα· καὶ κρατήσασα ἡ ἅγια τὸν δαίμονα ἔβαλλεν αὐτὸν ἐκεῖ¹⁶⁴ λέγουσα· ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ἄπαγε¹⁶⁵ εἰς τὸν βυθὸν τοῦ ἄδου· ἕως ἂν δώσεις λόγον τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὧν ἀπώλεσας· (F 265^v,a19-266^v,a25· Y 835,26-836,20)

¹⁶¹ βουλόμενον Y

¹⁶² λόγον transp. ante θέλω Y

¹⁶³ ἐγένετο Y

¹⁶⁴ ἐκεῖ om. Y

¹⁶⁵ ὑπαγε Y

τοῦ παραδείσου· καὶ οὕτως ἀναπαύσῃ εἰς τοὺς κόλπους Ἄβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὅτι τὸν δράκοντα ἀπέκτεινας καὶ νῦν τὸν ἄλλον δῆσεις ζῶς τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. | ἀκούσασα δὲ τῆς φωνῆς ταύτης ἡ κόρη εἶ- 136^v
 πεν· Δόξα σοι, κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὅτι ἐφανέρωσας ἑαυ-
 τὸν τῇ δούλῃ σου ἐν ταύτῃ τῇ φυλακῇ· διὰ τοῦτο δοξάζω
 σε, κύριέ μου Ἰησοῦ Χριστέ, ὃ κτίσας με, || ὃ στερεώσας
 με ἐν τῇ ἰσχύϊ σου. δόξα σοί, ὃ ἐδράσας τὴν γῆν ἐπὶ 5
 τῶν ὑδάτων, αἰτῶ σε, κύριε, ἵνα καταξιώσης με λούσασθαι
 ἐν τοῖς ὕδασι τούτοις, ὃ ἐστὶ λουτρὸν ἀθανασίας, βάπτισμα
 μηδέποτε φθειρόμενον ἀλλὰ διαμένον εἰς αἰῶνας αἰ-
 ὶνων, ἀμήν. Καὶ πάλιν | ἐγένετο φωνὴ τῆς περιστερᾶς 137^r
 πρὸς Μαρίναν λέγουσα· Κἄν νῦν ἐφ' ὃν καταπεπάτηκας,
 Μαρίνα, κρατοῦσα αὐτὸν κατάμαθε τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ
 ἐξερεύνησον τὴν ἐνθύμησιν αὐτοῦ, καὶ δῆσεις αὐτὸν καὶ
 οὕτως ἐλεύσῃ πρὸς με. εἰρήνη σοι, Μαρίνα· καὶ μηδὲν εὐ- 5
 λαβοῦ, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι.

ἀνελθούσης δὲ τῆς περιστερᾶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς Μα-
 ρίνα εἶπεν τῷ δαίμονι· Τί σοι ὄνομα, πνεῦμα ἀκάθαρτον;
 ὁ δαίμων εἶπεν· Βεελζεβούλ ἐστὶ τὸ ὄνομά μου. εἶ-
 πεν δὲ αὐτῷ ἡ Μαρίνα πάλιν· Τίς ἐστὶν ἡ γένεσίς σου; 10
 τότε ὁ δαίμων λέγει αὐτῇ· Νῦν παρακαλῶ σε, Μαρίνα,
 δούλη Χριστοῦ ἁγία, λάβε τὸν πόδα σου ἀπὸ τοῦ τραχή-
 λου μου καὶ παῦσαι τύπτουσα τῇ σφύρᾳ, καὶ ὁμολογήσω

38 ἰακώβ· ὅτι περ ἀπέκτεινας τὸν δρ. B || 39 τὸν ἀλλότριον
 δείσῃς B

136^v 1 ἀκούσασα . . . 137^r 9 om M | ἡ ἁγία κόρη B || 4 μου
 et ὃ κτίσας με om B | de turbis codicis A dixi ad p. 26, 17 | ὅτι
 ἐστέρησάς με B || 5 ἐδράσας A | ἐπὶ A: ἐπάνω B || 7 ἀθανασίας
 A: ἁγιωσύνης B || 8 ἀλλὰ A: μηδὲ ἀπολλύμενον· ἀλλὰ B | εἰς αἰώ-
 νων A: εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων B

137^r 1 τῆς om B || 2 μαρίναν AB cf. 18, 36 | κἄν A om B | ἐφ'
 om B | καταπάτησας B || 7 Καὶ ἀνελθούσης τῆς B || 8 τί σου τὸ ὄν.
 B || 9 sq. *Tunc agens deo gratias* [uide f. 136^v 1 sq.] *beata Mar-*
garita conuersa dixit: Diabole, unde est natura tua etc. M || 10
 πάλιν ante ἡ B | ἡ γέννησίς σου· ὁμολόγησόν μοι τὰ ἔργα σου·
 τότε B || 13 καὶ παῦσαι τ. τ. σφ.] *ut quiescam modicum* M |
 σφοῖρα A

σοι πάντα. ἡ δὲ ἅγια κόρη τοῦτο ἀκούσασα ἤρεν τὸν
 15 πόδα αὐτῆς ἀπ' αὐτοῦ. τότε ὁ δαίμων λέγει αὐτῇ· Φεῖ-
 σαί μου, ἡ ἀμνάς τοῦ Χριστοῦ Μαρίνα, διότι πολλοὺς
 ἁγίους ἐγὼ οὕτως ἐδοκίμασα, καὶ οὐδεὶς ποτε ἠδυνήθη
 τὸν συγγενέα μου Ῥούφον ἀποκτεῖναι ὡς σὺ μόνη. καὶ
 οὐδεὶς ἠδυνήθη ποτὲ τὸν πόδα αὐτοῦ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸν
 20 τράχηλόν μου· καὶ νῦν ἠττήθην παρὰ σοῦ, καὶ μετὰ τῆς
 χαλκῆς σφύρας ἐκ τῶν παγίδων μου ἑπτὰ συνέτριψας καὶ
 ἑκατὸν πληγὰς ἐπὶ τὸν νῶτόν μου ἐπέθηκας. ἐγὼ δὲ ἐρῶ
 σοι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ζοφεροῦ ἀέρος
 τὴν γένεσιν ἔχω. ἐγὼ οὖν λέγομαι ὁ Σατάν. νῦν δὲ σὺ,
 25 Μαρίνα, ποιήσον ὃ βούλει. θαυμάζω δὲ καὶ τὴν σοφίαν
 τὴν ἐν σοὶ οὔσαν· οὐχὶ ἕως ἀνεφάνη σοὶ ἡ περιστέρα ἢ
 ἐπουράνιος, οὕτως ὑπήρχες ὡσεὶ σποδὸς καὶ ἐφθαρμένη
 ὄλω τῷ σώματι· ἦν δὲ σοὶ φανῆ τὸ φῶς τοῦ σταυροῦ ἐκ
 τοῦ οὐρανοῦ, ἄλλην ὁμοιότητα ἐν σοὶ ὄρω. πόθεν οὖν σοὶ
 30 πόδες χρυσοὶ καὶ οὗτος ἐσφράγισε τοὺς κόπους σου ὁ
 καρπός; ἐκέϊθεν οὖν τοῦ στόματός σου ἡ ἀποφορὰ ἐμὲ
 ἐταπείνωσεν, ἢ χρηστότης τῆς γλώσσης σου, καὶ οἱ ὀδόν-
 τες σου λευκοὶ ὡς τὸ γάλα, καὶ οἱ δάκτυλοί σου ἐσφρα-
 γισμένοι. καὶ νῦν πόθεν κατοικεῖ ἐν σοὶ περιστέρα, εἰ-
 35 πεῖν οὐ δύναμαι· οὕτως νικήσασά με τὴν δύναμίν μου

14 τούτων B | ἐπήρε B || 15 φείσαι... 16 διότι] *Beelzes cognomen est mihi post Beelzebub.* M || 16 ἢ om B || 18 μόνη A: νῦν B || 19 οὐδεὶς ποτε ἠδυνήθη τὸν B | ἐπιθῆναι AB || 20 μου om B | *tu autem oculum meum eiecisti* [hoc delere oblitus est interpres, cum p. 29, 5 sqq. abieciisset], *uirtutem meam confregisti, Rufonem occidisti* M omissis 22 ἐγὼ... 24 Σατάν || 21 σφοδράς A | ἐ[πτ]ὰ [συνέτριψας litteris instauratis A || 23 Ζοφώδους B || 24 ἐγὼ... σὺ A: τοῦ λεγομένου σαταναήλ· σὺ δὲ νῦν B | ὄσατάν· A || 25 ποιήσον] *facis* M | ὃ A: μοι εἶ τι B | δὲ τὴν ἐν σοὶ σοφίαν οὔσαν· B || 26 ἐνεφάνη B | ἢ ἐπουρ. om B || 27 ἐφθαρμένον ἦν ὄλον τὸ σῶμα σου· B || 28 ἵνα δὲ σοὶ φανῆ A: ἀφοῦ δὲ ἐφάνη B || 30 χρυσοὶ· B | οὕτως ἐσφράγισται τοῦ κόπου B | *et signum Christi in te ostenditur, per quod in te fructus iustitiae maturus et suauitatis et gratiae plenus ostenditur?* M | 31 οὖν A: μὲν B || 32 τῆς γλώσσης σου A: σου ἐμοὶ πολεμία· ἢ γλώσσα B || 33 ὡς τῷ B || 34 καὶ νῦν... 38 σου om M | σοὶ ἢ περ. B

κατέλυσας καὶ τῆ χαλκῆ σφύρα τὸ μέτωπόν μου κατέκλα-
 σας καὶ τὸ γένειόν μου ἐξέτειλας καὶ τὸν τράχηλόν μου
 κατέκαμψας μετὰ τῶν ποδῶν σου. καὶ νῦν ὁ ἐν ἀρχῇ ὧν
 Χριστὸς κατοικεῖ ἐν σοί. ἐγὼ δὲ πολλῶν ἀγίων κόπους
 ἤρπασα ἐν τῇ ἐμῇ γαστρὶ. ἐγὼ εἰμι ὁ ποιῶν διστάζειν | 40
 τοὺς ἀγίους καὶ δικαίους· ἐγὼ εἰμι ὁ χλευάζων πάντα ἄν- 137^v
 θρωπον τὸν βουλόμενον ἔρχεσθαι εἰς τὴν ἀσωτίαν· κἀγὼ
 αὐτὸν φυσιῶ ἄχρις καταλύσω τοὺς νεφροὺς αὐτοῦ καὶ
 σκοτώσω αὐτοῦ τὴν σύνεσιν καὶ ποιήσω αὐτὸν λήθη πα-
 ραδοῦναι τὴν σοφίαν· καὶ καθ' ὅσον ποιήσω αὐτοὺς τῇ 5
 ἁμαρτία περιπεσεῖν, τότε τὰ βέλη μου τὰ πολεμικὰ βοη-
 θήσουσιν μοι, καὶ οὕτως οἱ ἀπλούστεροι τῶν πολεμίων
 μου εὑρεθήσονται νενικημένοι ὑπ' ἐμοῦ· καὶ οὕτως τοῦ
 ἄρματος καὶ [πολέμου τῶν σκευῶν] δέξονται ἀντὶ τῆς ἡδύ-
 τητος τῆς εὐωδίας ὁσμῆν σαπρίας, καὶ ἐμβαλῶ εἰς τὴν 10
 καρδίαν αὐτῶν πῦρ καιόμενον, καὶ οὕτως ἀκμέλατος αὐ-
 τοῖς ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ὥσπερ μάχαιρα εἰσελθοῦσα εἰς τε-
 τράποδα, καὶ τάχιον ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκείνου τὸ αἷμα ρεῖ.
 οὕτως καὶ οἱ δίκαιοι· μετὰ τὸ ποιῆσαι τὴν ἁμαρτίαν καὶ
 τὸν λογισμὸν αὐτῶν μεταβάλλω καὶ οὕτως τaráσσω αὐ- 15
 τῶν τὴν καρδίαν, καὶ τότε πρὸς ἐσπέραν ἐν τῷ καθεύδειν
 αὐτοὺς ἐμβάλλω αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ἐν ταῖς παν-
 νυχίσιν αὐτῶν εὐχόμενων ἀποτίθημι τὴν κεφαλὴν μου
 πρὸς τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ οὕτως ἐμβάλλω εἰς τὸν νοῦν
 αὐτῶν ἐκείνο δι' οὗ ἐμιάνθησαν τῇ ἁμαρτία, καὶ οὕτως 20

36 κατέλυσας litteris reffectis (ut 35 ο]ὐδ[ύναμαι) A: κατε-
 πάτησας B | σφοῖρα A || 37 ἐξέτειλας A || 38 ὁ ἀπαρχῆς ὧν B ||
 40 ἐμῇ B | ποιῶν A

137^v 1 ἀγίους B: ανους A || 3 ἄχρις ἄν καταλ. B | καὶ οὕτως
 σκοτ. B || 5 καὶ καθ'... 16 ἐσπέραν om M | καὶ καθὼς ἐποίησα B ||
 7 οἱ ἀπλούστεροι καὶ ἀπειροὶ τῶν B | πολέμων AB || 8 sq. τοῦ ἄρ-
 ματος καὶ πολέμου τῶν σκευῶν AB: turbatum est glössemate uocis
 ἄρματος (cf. adn. ad Christoph. f. 22^v) intruso quod fuerat πολεμι-
 κῶν σκευῶν; scriptum fuisse conicio ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ ἄρματος
 [uide quae dixit de telis u. 6], καὶ οὕτω δέξονται κτλ. || 9 δέξον-
 ται A: λήψονται πείραν. B || 11 αὐτῶν] αὐτοῦ AB | ἀκμέλατος A:
 ἀκμαία B || 13 τάχιον B || 14 καὶ τὸν λογ... 20 ἁμαρτία om B
 homoeoteleuto deceptus || 16—21 inepte uariat M || 17 ἐμβαλῶ A

ἐμβάλλω δειλίαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν. ἐγὼ δὲ ὁ Βεελ-
 Ζεβούλ πολλοὺς ἁγίους ἐπλάνησα. καὶ νῦν ἠττήθην ὑπὸ
 τῆς νεάνιδος Χριστοῦ Μαρίνης. καὶ πάλιν ἡ ἁγία κόρη
 εἶπεν αὐτῷ· Εἰπέ μοι, σὺ κύων ἄτιμε καὶ τρισκατάρατε,
 25 πόθεν ἔχεις τὴν γένεσιν καὶ τίς ὁ γεννήσας σε καὶ τίς σοι
 ἐκέλευσε πρὸς τὰ ἅγια ἔργα ἐκεῖνα ἀντιπράττειν; ὁ
 δαίμων εἶπεν αὐτῇ· Εἰπέ μοι σὺ Μαρίνα, πόθεν σου ἡ
 ζωή, καὶ πόθεν σου αἱ σάρκες αἱ νῦν ἀνθοῦσαι ἐν σοί, καὶ
 πόθεν σου ἡ πίστις, καὶ πῶς εἰσῆλθεν τὸ πνεῦμά σου ἐν
 30 σοὶ καὶ εἰς τὸ σῶμά σου καὶ πῶς πάλιν ἔχει παραληφθῆ-
 ναι; νῦν εἰπέ μοι, καὶ τότε ἐγὼ πάντα σοὶ ἀπαγγέλλω.

Μαρίνα εἶπεν· Οὐκ ἐνδέχεται με ταῦτα σοὶ ἐξαιρεῖν, ὅτι
 ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰμι ἐγὼ· σὺ οὖν, διάβολε, ὁμολόγησόν μοι
 συντόμως πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὸν ὄλεθρον ἐπὶ σέ. τότε ὁ
 35 δαίμων λέγει αὐτῇ· Πρὸ τούτου κἀγὼ ἅγιος ἦμην· νῦν
 δὲ οὐχ οὕτως ἀλλὰ διὰ τὴν κακὴν μου προαίρεσιν εἰμι
 δαίμων δεδεμένος ὑπὸ τοὺς πόδας σου. καὶ νῦν ἀναγ-
 γέλλω σοὶ οὕτως· οὐδεὶς δύναται ἐν τῷ γένει ἡμῶν. |
 138^r ἠκούσαμεν γὰρ παρὰ τῶν ἀρχόντων ἡμῶν, ὅτι ὁ Σατανᾶς
 ἡμῶν ἄρχει ἀνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν πεπτωκώς· καὶ οὗτος
 ὁ Σαταναῆλ ἔλαβεν εἰς γυναῖκα τοῦ Διὸς τὴν θυγατέρα·
 καὶ οὗτος, ἡ θυγάτηρ τοῦ Διὸς, ἐγενήθη δαίμων τέλειος·

21 αὐτῶν A: αὐτῶν εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοῦσ ἔλκων σρίας· B |
 ἐγὼ ... 23 Μαρίνης] ualde amplificata et aucta (sine nomine Beel-
 zebul) dat M || 22 sq. παρασοῦ τῆσ παιδὸσ τοῦ χυ μαρίνασ· B ||
 24 σὺ A: νῦν B || 25 σοὶ A: σε B contra usum horum scriptorum,
 cf. quae dixi ad Pelagiae fabulas 25, 33 p. 57 || 26 ἐκέλευσεν B ||
 27 δαίμων A: δὲ B | 27—31 de CM uide supra p. 9 || 28 αἱ νόν...
 29 πόθεν A: νόν ἐν σοὶ ἀνθοῦσαι· καὶ πόθεν ἡ ψυχὴ σου· ἢ πό-
 θεν B || 29 ἐν σοὶ et 30 σου om B || 31 ἀπαγγεῶ· B || 32 ἐνδέ-
 χετέ B || 35 δαίμων A] τοῖσ αὐτοῖσ τρόποισ χρώμενοσ. καὶ τὸ
 ψεῦδοσ τῆ ἀληθεία συμφύρων, subicit B cf. adn. ad p. 29, 20 |
 Πρὸ... p. 35, 21 γεγενήμεθα] *Malis moribus meis et ego sum quoad
 sum, alligatus sub pedibus tuis, quia quando exaltatus est caelus
 aeterni praecepto, quicumque spiritus relictus sunt sub firmamento,
 facti sunt in ferocitate, etiam facti sumus angeli desertores.* C
 Πρὸ... 1 ὅτι om M | νυνὶ B || 37 ἀναγγεῶ σοὶ δ, οὐδεῖσ sic B

138^r 1 γάρ A: δὲ B | ὅτι περ ὁ B || 2 ἀρχὴ B | πεπτωκῶσ·
 B | καὶ οὗτος... 7 om M | οὕτως AB || 3 σαταναῆλ B: σαταῆλ A ||
 4 et 5 οὕτως B | ἐγενήθη AB

καὶ οὗτος συμμίγνυται αὐτῇ ὡς περ ἀνδρόγυνον, καὶ τίκει 5
 ἐξ αὐτοῦ ψὰ ἀντὶ γεννήσεως· καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ψῶν ἐξ-
 ἔρχονται δαίμονες πονηροί· καὶ ἐκεῖνοι ἀποστέλλονται
 ἔνθα ἂν κελευσθῶσιν· καὶ ὅπου ἂν αἰσθώμεθα ἢ ἀκούσω-
 μεν ἔργον δικαίων, ἀπερχόμεθα πολεμοῦντες κατ' αὐτοῦ·
 μὴ ὅτι ὁ δαίμων δύναται γινῶναι τῶν ἀνθρώπων τὰς καρ- 10
 δίας, ἀλλ' οὐδὲ ἡμεῖς οἱ ὑπηρέται αὐτοῦ. καὶ ἔαν νῦν γινῶ
 ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπέκταγκας, πάνυ ἔχει χαλεπᾶναι κα-
 τὰ σοῦ. οἱ δὲ πρῶτοι ἀρχιδαίμονες λέγονται ἐν Αἰγύπτῳ
 καὶ Αἰθιοπία γεγονέναι, καθὼς εἰς τὴν Ἑξοδὸν Μωυσέως
 περὶ Ἰαννῆ καὶ Ἰαμβρῆ περιέχει. καὶ ὅτ' ἀνυψώθη ἐπὶ τὸν 15
 σταυρὸν ὁ ἀθάνατος, καὶ οὗτος πλέον τότε τῷ προστάγ-
 ματι καταρριφεῖς ὡς τὸ πρότερον ἀπὸ τῆς μακαρίας δια-
 γωγῆς τῶν ἀγγέλων, καθὼς αὐτὸς ὁ κύριος ἐν τοῖς ἀγίοις
 εὐαγγελίοις εἶπεν, ὅτι Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν
 πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. καὶ λοιπὸν λέγουσιν οἱ μὲν περὶ 20
 ἡμῶν ὅτι ἀπὸ τῶν πονηρῶν γυναικῶν τῶν ἀρχαίων γεγεν-
 νήμεθα· ἡμεῖς δὲ οὐ γινώσκωμεν πόθεν ἔχομεν τὴν γένεσιν.
 ἢ δὲ ὁδὸς ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῆς γῆς ὅπου οἱ ἄνθρωποι

5 συμμίγνυται B || 6 ἀντι A: ἀντι τῆς B || 8 αἰσθανθώμεν
 καὶ B | ἀκούσωμεν B: ἀκούσομεν A || 9 fort. scr. δίκαιον | αὐτῶν·
 μὴ τι οὖν δαίμων B | 10 μὴ ὅτι... 11 αὐτοῦ om M | τὰς ante τῶν
 B || 12 ἀπέκτανκας AB | χαλεπᾶναι A: χαλεπεῖναι B || 13 sq. om M ||
 13 ἐν αἰγύπτῳ γὰρ καὶ αἰθ. γεγονάμεν· B | 14 nomina tacet Exod.
 7, 11 sq. 22, 8, 7 cet., prodidit historia fabularis cf. Freudenthalius
 De Alexandro Polyh. p. 173. interpres Aegypti Aethiopiaeque ob-
 litus aliam tradit sententiam: *quia nos facti sumus angeli deserto-
 res. in libris tamen Iannae et Mambrae inuenies genus nostrum,
 scrutare et uide.* M, ac sane a Gelasio papa epist. 42, 7 p. 466 Thiel.
 'liber qui appellatur Paenitentia Iannae et Mambrae apocryphus'
 notatur || 15 Ἰαμβρῆ B | περιέχει eadem licentia adhibetur iam in titulo
 Carico a. 116 aut proximi καθὼς καὶ διὰ τῶν ψηφισμάτων περιέχει
 (*Bull. de corresp. hellén.* 1885 t. ix p. 347), minus licenter in titulo
 Cumaeo (*Euang. scholae Smyrn. mus.* 1876 n. ρια, 42) καθὼς ἢ κτῆ-
 σις περιέχει cf. Euseb. h. eccl. ix 1, 2 [Gregor. thaum.] in Mignii
 patr. gr. 10, 1164c | καὶ ὅτ'... 21 γεγεννήμεθα om M | ὅτ' ἂν
 ὑψώθη A: ὅτε ἀνυψώθη B || 16 καὶ οὗτος... 18 ἀγγέλων A: τῷ
 προστάγματι αὐτοῦ βιφέντεσ ἀπὸ τῆς μακαρίας διαίτησ τῶν ἀγγέ-
 λων καταχθονίοισ κατεδικάσθημεν· B || 18 ἀγίοις om B opinor recte |
 eu. Lucae 10, 18 || 19 σατανᾶν B || 20 οἱ μὲν ante λέγ. B. cf. Ge-
 nes. 6, 2 || 22 γινώσκωμεν B | ἔχωμεν τὴν γέννησιν B

περιπατοῦσιν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀέρος περιπατοῦμεν ἀναγκα-
 25 ζόμενοι. νυνὶ δὲ ἔστηκα ἔμπροσθεν σοῦ. σὺ δὲ δῆσόν με,
 ἅγια Μαρίνα, καὶ ὀρκίζω σε κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἐνδόξου
 θρόνου, ἵνα μὴ ἀποκτείνῃς με καὶ ἔσομαι δεδεμένος ἕως
 τοῦ αἰῶνος. ἄχρις δὲ Σολομῶντος ἤμεν φυλαττόμενοι εἰς
 30 πίθους ἐγκεκλεισμένοι τῇ σφραγίδι τοῦ Σατανᾶ. ὅτε δὲ
 ἦλθον οἱ Βαβυλώνιοι, ἡμεῖς ἐποιήσαμεν φλόγα ἀπὸ τῶν
 ἀγγείων· οἱ δὲ ἐνόμισαν ἰδόντες θησαυρὸν λάμποντα, καὶ
 ἐλθόντες ἤνοιξαν τοὺς χαλκοὺς πίθους νομίζοντες χρυσίον
 εὔρειν· ἡμεῖς δὲ ἀπολυθέντες ἐφύγομεν εἰς τὴν ὑπ' οὐ-
 ρανόν.
 35 καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἅγια κόρη Μαρίνα ἔδησεν αὐτὸν
 τῷ σημεῖω τοῦ σταυροῦ, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ γενείου σύρουσα
 αὐτὸν ἀπήγαγεν εἰς τὴν γωνίαν τῆς φυλακῆς καὶ ἐσφρά-
 138^v γισεν τὴν γῆν. ἡ δὲ γῆ ἠνοιχθη, καὶ ἀνωθησαμένη | ἔρρι-
 ψεν αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσα αὐτῷ· Ὑπαγε εἰς τὸν βυθὸν τοῦ
 ἄδου ἕως ἂν δῶς λόγον περὶ τῶν ψυχῶν ὧν ἀπώλεσας.
 ἡ δὲ γῆ ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς ἑαυτήν. ἡ δὲ ἅγια ἀπο-
 5 στραφεῖσα ἔκλινεν τὸ γόνυ καὶ προσήυξατο. καὶ μετὰ τὸ
 τελειῶσαι τὴν εὐχὴν εἶπεν τὸ ἀμήν, καὶ ἐσείσθη ἡ γῆ.
 πρωΐας δὲ γενομένης ἐκέλευσεν ὁ ἑπαρχος τὴν ἅγιαν
 προσαχθῆναι· οἱ δὲ ὑπηρέται ἔλαβον αὐτὴν ἀπὸ τῆς φυ-
 λακῆς καὶ ἀπήγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. καὶ προσαχθεῖσα
 10 τῷ ἐπάρχῳ κατεσφραγίσατο ὅλον τὸ σῶμα αὐτῆς τῷ ση-
 μεῖω τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. οἱ δὲ ὄχλοι πάντες παρε-

25 ἔμπροσθέν A: προπροσώπου B | σὺ A: αὕτη B || 28 ἄχρι γὰρ B. fort. ἀπὸ χρόνων δέ? cf. *nam Salamon in uita sua inclusit nos in uno uase* M *usque in uita Salomonis* C || 29 πίθους χαλκοὺς ἐγκ. B | σατανᾶ A: σαταναήλ· B. immo Σολομῶντος ut legit interpres: *in uasibus — signatis ab eo* C cf. M supra l. 28 || 31 ἰδόντες ἐνόμισαν θησ. εἶναι λ. B || 33 ὑπουνον· A ὑπουνόν· B || 36 οὕτω δια τοῦ B || 37 ἐσφράγησε B

138^v 1 καὶ ὠθήσασα B || 2 βύθον A || 3 δῶς A: δώησ B || 4 ἡ δὲ ἅγια... 6 γῆ non nouit interpres | ἡ δὲ ἅγια... 5 ἔκλινεν A: καὶ πᾶσα αὐτοῦ ἡ φαντασία ἀφανῆσ ἐγένετο· καὶ ἀποστραφεῖσα ἡ ἅγια ἔκλινε B || 5 καὶ ἤυξατο B || 8 ὑπηρέται] *spiculatores* C || 11 παρεγένον[τω] cum rasura, eraso etiam super o accentu acuto B